

Ба 226445

Ба 226445

№ 3478
№ 25 БА 226445

~~XXXXXX~~

І. ДВАРЧАНІН

ХРЭСТАМАТЫЯ НОВАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТЭРАТУРЫ

ВЫПУСК ІV

Власт, Язэп Лёсік, У. Галубок, іншыя
сялянскія пісьменьнікі, Цішка Гартны

Прагледжана спецыяльнай камісіяй Беларускага
Навуковага Таварыства.

ВІЛЬНЯ — 1927

БЕЛАРУСКАЕ ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА

894 V. 1168

Бел 2005

Ба 226 445

І. ДВАРЧАНИН

1964 г.

ХРЭСТАМАТЫЯ НОВАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТЭРАТУРЫ

(ад 1905 году)

ДЛЯ СТАРЭЙШЫХ КЛЯСАЎ
БЕЛАРУСКІХ СЯРЭДНІХ ШКОЛ

ПРАГЛЕДЖАНА СПЭЦЫЯЛЬНАЙ КАМІСІЯЙ
БЕЛАРУСКАГА НАВУКОВАГА ТАВАРЫСТВА

Бел. 2005

БЕЛАРУСКАЕ ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА

1 9 2 7

226445

Беларуская
Бібліятэка ЛОСР
імя У. І. Леніна

I. Dwarczanin. — „Chrestomatja Nowej Literatury Białoruskiej“

Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie“ B. Kleckina, M.-Stefańska 23

2010

В л а с т.

Пад гэтым псеўдонімам піша вядомы беларускі дзеяч Вацлаў Ластоўскі (скарочана — В. Ласт). Вызначаўся галоўна, як палітычны дзеяч, выдавец шмат якіх кніжак і падручнікаў і як аўтар некалькіх прац з галіны беларускай гісторыі і лінгвістыкі („Гісторыя Беларусі“, „Гісторыя беларускай кнігі“, „Руска-крыўскі (беларускі) слоўнік“ і інш.

У галіне краснай літэратуры вядомы, як аўтар некалькіх расказаў з сялянскага жыцця і апрацаваных ім народных легендаў.

Расказы Влaстa адзначаюцца жывасцю, вобразнасцю, гумарам, знаннем сялянскага жыцця. Відно імкненне прыблізіць сялян да інтэлігенці^а улажыць часам думкі апошняе. У апрацаванні легендаў інтэлігенцкая тэндэнцыя выступае яшчэ болей. Згачаляюцца пераважна такія тэмы і апрацоўваюцца такім чынам, што беларуская інтэлігенцыя бязумоўна з ахвотай іх прачытае. Гэтаму памагае запраўдная поэзія расказаў і апрацовак.

У апошні час у часопісі «Крывіч» зьяўляюцца і вершы В. Л. Аднак яны стаяць ніжэй прозы аўтара.

В. Ластоўскі нарадзіўся 1883 г. 20 кастрычніка ў засьценку Калесьніках, Дзясненскага павету. Бацькі, Юстын і Ганна, належалі да клясы дробных арандатараў - земляробаў (безьземельных). Першыя пачаткі граматы дастааў дома. Народную школу скончыў у Пагосьце, таго-ж пав. 1904—5 г. хадзіў, як піша аўтар, „на зайцы“ слухаць лекцыі ў Петраградзкі універсітэт. У 1906 г. пробаваў дзяржаць экзамін на атэстат сьпеласьці ў Рызе, але «зрэзаўся» па расейскай мове.

Ад 1909 да 1914 быў сэкратаром рэдакцыі „Наша Ніва“ (У 1912 і 1913 г. — фактычным яе рэдактарам, як і час. „Саха“, пакуль яна выходзіла ў Вільні).

У 1902 г. уступіў у Польскую Соцыялістычную Партыю Літвы і Беларусі. 1906 г. перайшоў у Беларускаю Соцыялістычную Грамаду, у якой быў да 1908 г.

Вясной 1919 г. ўступіў у Беларускаю Партыю Соц.-Рэволюцыйнараў і ўвосені таго-ж году пасяля расколу ў Радзе Беларускай Народнай Рэспублікі абраны на старшыню Рады Міністраў. 1923 г. вышаў з складу Ураду. Да апошняга часу быў на чале беларускае выдавецкае працы ў Літве і фактычным рэдактарам часоп. „Крывіч“^а).

В л а с т.

^а З аўтабіяграфічнага ліста, надасланага для „Хрэстаматы“.

Лебядзіная песня.

Хмарнае асеньняе неба плакала ільдзістымі слязамі, калі Рыгора Лежню выпраўлялі з хаты ў сьвет далёкі, у маскалі. Вецер гудзеў у голых галінах крывой бярозкі, што, пахінуўшыся, стаяла каля варот. Гаманілі суседзі. Яшчэ раз на парозе матка абняла яго і зрасіла сьветлыя, як лён, валасы сваімі слязамі; яшчэ раз Рыгор, стаўшы на калені, пацалаваў родную зямельку і, выціраючы рукавом белай сьвіткі сьлёзы, вышаў на ганак.

— Прашчайце, суседзі! Прашчай, маці! — прагаварыў ён здрушаным голасам, трымаючы ў руках шапку.

Каля варот, у куточку, як калінка, стаяла Гануля. Прышла прапашца з Рыгорам, а сьлёзы так і коцяцца з блакітных вочак. Рыгор на т падышоў да яе і, абняўшы, крэпка пацалаваў у самыя вусны.

— Прашчай, Гануля, чакай мяне!

— Вяртайся, сыноч, не забудзься нас у чужой старонцы! — прычытвала праз сьлёзы старая маці.

Сеў на сані. Сані лёгка памкнуліся гасьцінцам у старану цёмнага бору. Матка з Гануляй доўга стаялі на дарозе і глядзелі ўслед за санямі; абедзьве птушкай гатовы былі ляцець за ім, абедзьвюх адно гора лучыла.

Рыгора паслалі адбываць службу ў Піцер ^{а)}. Сьпярша цяжка яму было там. Сэрца рвалася дамоў, да сваіх, але павіннасьць трымала і). І-ткі памаленьку прывык. Найгорш-то з мовай бывала: не патрапіў гаварыць паіхнему; сьпярша, дык сьмяяліся. Але наламаўся. Муштры скоро паняў ^{б)}, артыкулы стрэльбай лепш ад усіх выкідваў. А калі, бывала, пачнуць песні салдацкія сьпяваць, то ніхто так зычна, так ёмка, ад душы ўсей не пняў, як наш Рыгор. На другі год нашыўкі далі яму і другіх муштры вучыць загадалі. Бывала, як прыгоняць навабранцаў, — паміж імі бывалі і Рыгоравы землякі, — дык ніхто ня ўмеў так дакучаць ім за іх простую гаворку, як Рыгор.

Шэсьць гадоў служыў. З новым жыцьцём звывся. А за гэты час дома маці памёрла, брат ажаніўся, толькі Гануля ўсё яшчэ чакала яго. Але не паехаў Рыгор дамоў: у Піцеры дворнікам служыць застаўся.

Вясёлы горад Піцер той! Народу процьма, дзіваў усялякіх ліку няма! Служба няцяжкая, — сыт заўсёды, адзет заўсёды, жыцьцё — ды і толькі!

Дваццаць гадоў служыў Рыгор дворнікам у Піцеры, дваццаць гадоў раніцай і ўвечары падмятаў адну і тую-ж вуліцу, па адных і тых самых лесьвіцах ^{в)} насіў дровы, у аднэй і тэй самай браме вартаваў начамі. Каля панюў усялякіх ходзячы, яшчэ больш павагі набраўся Рыгор.

А раз, як з таго самага сяла, з якога і Рыгор быў, прыехала адна дзяўчына да панюў на службу, то Рыгор розныя кепствы ^{г)} падпускаў на яе гутарку і, хоць любіў з ёй гукаць аб сваёй старане, але шчыра сароміўся гутарыць з ёй пры людзях.

^{а)} Пецярбург, цяпер — Ленінград. ^{б)} Русіц. — зразумеў. ^{в)} Сходах. ^{г)} Жарты, насьмешкі.

У гэй кватэры, дзе служыла Рыгорава зямлячка, жылі адны вельмі багатыя паны. Кватэру займалі вялікую—шэсьць вакон з надворку і шэсьць вакон на вуліцу выходзіла; увесь другі паверх займалі. А вуліца была шырокая, людная; увечары каляскі і карэты ракой проста цякуць, а сярэдзінай — узад і ўперад шые трамвай, як жук вялікі выглядае здалёку; народ выходзіць і ўваходзіць, а электрычныя ліхтарні, як месяцы ў поўні, усю гэту раку людзкую заліваюць млечным ^{а)} сьветам. Любіў Рыгор гэту вуліцу, любіў увіхацца на ёй паміж карэт і калясак, падмятаючы ўвечары, калі на ёй быў найбольшы рух.

Раз пад вясну дзень быў пагодны, на дварэ стаяла адліга, і народу на вуліцы было многа. Рыгор вышаў падмятаць. На душы яго неяк было радасна, лёгка.

Вокны на другім паверсе былі насыцеж расчынены, у сярэдзіне гарэла сьвятло і адтуль даносіўся голас скрыпкі. Гэта здзівіла Рыгора: там раней ніхто ня йграў на скрыпцы. Граньнэ плыло з вакон нейкае жаласьлівае, знаёмае, недзе чутае... Пачаў услухоўвацца. Скрыпка быццам гаварыла нешта, нечым жалілася... „Так зусім іграў Пранук, даўно, там—на вёсцы“,—успомніў Рыгор... А ў скрыпчыную жальбу ўплятаўся нейчы звонкі галасок. Вясёлы, звонкі галасок гэты знаў Рыгор: гэта сьпявала паненка. Толькі цяпер яна пье нешта іншае, не такое, як заўсёды, — слоў яе за грукатам конскіх капытоў і званкоў трамзайных ня мог дачуць Рыгор. Апёршыся левай рукою на мятлу, а ў правай трымаючы бляшаны коўш, Рыгор услухаўся ў песьню, якая дзіўна казытала яго сэрца. Але вось пачуўся нейчы зычны мужчынскі голас, а разам з скрыпчынай жальбой паплыла поўная задумы, добра знаная, але чужая гэтай вуліцы песьня:

... Ой пайду я лугам, лугам,
Дзе мой мілы гарэ флугам!

Ясна, ёмка пплылі словы з адчыненага вакна. У Рыгора як-бы гром ударыў. Дзе ён чуў гэтую песьню? Дзе?. Прыпамінаў сабе. Сэрца моцна ²⁾ ўдарала ў грудзёх. А песьня далей плыла:

... І наеўся і напіўся'
Сеў на плуг ды засмуціўся,
Сеў на плуг ды засмуціўся!!..

аддалася рэхам закацістая апошняя зваротка.

„Гэта-ж маці сьпявала песьню гэту!“ — успомніў Рыгор.

Так, гэта маці сьпявала, шаптала нешта, і думкі панясьлі яго ў родную вёску. У вачох памутнела, адступіліся думы недзе ўдаль... І здалося яму, што гэта стаіць ён не сярод вуліцы, але сярод поля, а кругом шуміць жыта насыпелымі каласамі. Маці йдзе мяжой, а ён побач. У маткі на левым плячы перакінуты серп, а правай рукою вядзе за руку яго.

Каляскі каціліся шпарка—адна за адной, і гразь вылятала з-пад гумілястыкавых колаў. Але Рыгор ня бачыў гэтага: яму здавалася, што гэта буйная раса асыпаецца на твар, што гэта не трамвай звоніць, а начлежнікі з песьнямі гасьцінцам едуць і пяюць. Скрыпка плакала, ліўся зычны мужчынскі голас і шмат іншых галасоў уторы-

а) Пабел. — малочным.

ла яму. „Гэта за гаем дажынкi“, — думаў Рыгор. І калыхалася песьня, а другі голас пачаў:

... А дзе тая крынічанька,
Голуб дзе купаўся,
А дзе тая дзяўчынанька,
З каторай кахаўся?

Цяпер здалася Рыгору, што гэта не на полі стаіць ён, а на парозе хаты сваёй, і маці не пяе, а плача, убіваючыся па ім; а з хмарнага неба падаюць ільдзістыя каплі на твар яму і Ганулі, што, як тая калінка, стаіць пад варотамі і плача. Маці на парозе крычыць нема: „Вярніся, вярніся!“ А яму сьлёзы здушылі горла, і ня можа адказаць ёй...

Гэта крычаў фурман карэты: „Эй, сьцеражыся, сьцеражыся!“ Рыгор не ўсьцярогся. Прабегла праз яго парка коняў, пераехала карэта. А яму здавалася, што ён падае на зямлю, каб яшчэ раз пачалаваць яе...

І ў бальніцы ня прышоў Рыгор да сябе. Доктары сшывалі паломаную нагу і звязвалі пабітую галаву, а ён маячыў роднай вёскай сваёй; прашчаўся з ёй, з маткай, з Гануляй, цалаваў зямлю... Муштры вучыў салдатаў, то зноў зрываўся, каб услухацца ў песьню, што плыла з вакон другога этажа^{а)}. Сястра міласэрная клала руку на яго галаву і ўспакавала, а яму здавалася, што гэта матка гладзіць яго, то зноў пяе сваю ўпадабаную песьню, а ён уторыць ёй голасна, голасна... І наеўся і напіўся...

Пяяў. Было яму лёгка, добра... Захваціў поўныя грудзі паветра, каб яшчэ галасней крыкнуць за маткай; радасьць разьлілася па твары... пацягнуўся і... змоўк.

Міласэрная сястра сплюснула яму вочы і, нацягнуўшы белую пасьцілку, закрыла твар, шэпчучы: „вечны спакой яму“.

Мост у Кутох.

Куты — засьценак, якіх немала сустрэнеш, едучы трактам з Вільні ў Полацк; — толькі нашы Куты папраўдзе ляжаць у куце паміж рэчкай і лесам, вярсты на тры ў бок ад гасьцінца.

Вось у гэтых кутных Кутох жыло калісь двое гаспадароў: Рыгор Задзірака і Тамаш Няўступака.—Жылі, хлеб жулі, ^{б)} — сварыліся, мірыліся, на кірмашу выпівалі, на вясельях гулялі, на хаўтурах плакалі; ну, а калі дзела даходзіла да чубоў, то церабілі адзін аднаму. Словам, жылі, як бацькі, дзяды, і былі здаволены жыцьцём, сабой і сваімі Кутамі.

Хаты нашых гаспадароў стаялі абাপал рэчкі, — адна на адным беразе, на ўзгорку, другая на другім, ды так сама на ўзгорку, і былі падобны да сябе, як дзьве родныя сёстры, з тэй толькі розніцай, што Рыгорава рانیцай зерыла на Тамашову чырвонымі ад сонечнага сьвету вокнамі, а Тамашова — вечарам. Значыць, з хатамі ўсё ў па-

^{а)} Пабел. — паверху. ^{б)} Жавлі.

радку было, але вась з зямлёй куды горш: бо Тамашоў клін ляжаў за рэчкай на Рыгоровым баку, а Рыгораў клін на Тамашовым баку. З гэтага відаць, што, каб праехаць з возам ці перагнаць жывёлу праз рэчку, патрэбен мост. Мост такі быў. Прадзедамі яшчэ быў будаваны з дубовых круглякоў, цяжкі і крэпкі. Але ўсё мае свой век. Дажыў яго і кутоўскі мост: аднаў вясны вада падмыла зруб, і мост — бэлекка за бэлькай — памандраваў у сьвет далёкі.

— Пайшоў мост упрочкі, толькі тэй бяды — казалі суседзі — ў брод пераедзем!

І езьдзілі ў брод усю вясну, але пасья вясны, адвечным звычаем, прыйшло лета, трэба было вазіць сена, а з возам ня тое, што ўлягу: калёсы загразнуць, і — ні ўзад, ні ўперад! Ведалі гэта добра суседзі і не памыкаліся ехаць з возам праз брод, але і ня браліся будаваць маста. Рыгор казаў, што правіць мост павінна земства. Тамаш ня верыў у земства, але ўсю надзею пакладаў на двор: „За прыгону з панскага загаду мост будавалі“, — казаў ён, апіраючы гэткам спосабам свае права на даўнасьці. Але ні двор, ні земства ня прыходзілі з падмогай у Куты, бо мост ляжаў на зямлі гэтых двух гаспадароў і ім толькі самім патрэбен быў.

А час не стаяў, але ўсё плыў і плыў, маўляў тая рэчка. Не агледзеліся, як і Спас надыйшоў, а маста, як ня было, так ня было. Збожжа і сена ўсё яшчэ стаялі ў полі нязьвезеныя на пацеху мышам і варонам. Кутоўцы, страціўшы веру ў земства і двор, пачалі між сабой сварыцца, каму з іх двух трэба мост будаваць. Кожны панукаў другога, а другі ўпіраўся. Сваркам канца ня было; завялі справы ў судох, але, пакуль што, час плыў: трэба было ўжо ярыну вазіць, жыта малаціць, а тут рэчка ад дажджоў частых, як на злосьць, разьлілася шырэй, а стагі і мэндлікі ^{а)} ўсё пахмурней паглядалі на гумны. Глумілася дабро.

Гаспадаром шкада было сваей працы: злосьць даўно перакіпела, цяпер ужо суседзі больш вінавацілі парадкі на сьвеце, чымсьці сябе. Шкадавалі адзін аднаго, але ня ведалі, як бядзе памагчы. У суды, у воласьць і да земскага езьдзілі разам, разам дабіваліся праўды, разам залівалі гора сваё манаполькай, але ўсюды спатыкалі адзін адказ, што гэта іх суседзкая справа, бо мост на іх зямлі ляжыць, больш нікому не патрэбен. Рыгор з Тамашом гэта ведалі, але ім ішло аб тое: хто яго павінен правіць? Ім адказывалі, што яны самі павінны.

— Добра! Але дзе-ж загад? — пыталіся.

Загаду ня было.

Раз у суботу зыйшліся Тамаш з Рыгорам каля броду, селі на каменчыку і пачалі гутарку. Гутарка іх была поўна жоўці: чулі яны кроўны жал да ўсяго і ўсіх на сьвеце, чулі, што крыўда ім робіцца, але не маглі прыдумаць ратунку, не маглі згадаць, скуль на іх ідзе ўсё гэтае няшчасьце?

— Вось, часы насталі! — бедаваў Тамаш — дыхаць цяжка людзём на сьвеце, праўды нідзе нікай!

— Дзе цяпер праўды шукаць?! Даўней — дык начальства было, важнае начальства... Узяць хоць-бы даўнейшага нашага пасрэдняка. Суд і праўда напегатове ў яго!.. Раз, два і гатова!..

^{а)} Копы ў 15 снапоў (чэцьверць капы).

— На што там пасрэднік, — ня было лепшага парадку, як, вечны пакой яму, пры нябожчыку пану старым. Пазаве эканомы, жыва табе і загад і каманду прыпісаць загадае...

— Нішто чалавек быў — пахваліў Рыгор.

Тамаш, пыкаючы люльку ў задуме, як бы прыпамінаючы нешта, казаў:

— Балюча білі!

— Дык што, што балюча, — але парадак быў, лад быў, а цяпер што?..

Рыгор сярдзіта плюнуў у старану.

— Даўней прыйдуць к табе і паглядзяць, ці ўсё ў парадку, а цяпер ты да іх ідзеш і то праўды няма ніякай; во' калі часы насталі!..

— Ня толькі часы, а і людзі змяніліся. Гэта-ж даўней прыйдзе вураднік, то такога крыку наробиць, з хаты ўсіх павыганяе.

— А і цяперашні нішто; ён таксама зарадны ^{а)} чалавек...

— Можы-б ён нам раду якую даў? — гануў Тамаш з бліскам надзеі ў вачох.

— Дык чамуж-бы не?..

Гаспадары ажывіліся, бліснула іскра надзеі ў іхнім безнадзейным палажэньні. Наладзіўшы хутка каляску, яны паехалі ў мястэчка да вурадніка.

Вураднік сьпярша ніяк ня мог уцяміць, аб што ім ідзе, але, зразумеўшы, абяцаў ^{б)} сваю помач.

Сялянам весялей зрабілася на сэрца, поўныя надзеі і веры ў вурадніка ехалі дамоў.

На другі дзень соцкі прынёс бумагу ^{в)} ў Куты ад вурадніка, у каторай пісалася, каб да суботы другой на руме ^{г)} былі зьвезены ўсе матар'ялы, патрэбныя на мост, а ў суботу, каб работнікі чакалі з тапарамі і піламі вурадніка.

Тамаш пробаваў казеліцца, ^{д)} што мала часу да суботы, але Рыгор перапыніў яго, паказваючы паперу:

— Бачыш, што ў бумазе напісана? Ну, то і няма што валаводзіць!

У другую суботу матар'ялы былі ўсе зьвезены і суседзі з парабкамі з досьвіткаў чакалі вурадніка.

Каля сьнеданьня над'ехаў вураднік. З голымі галовамі, камечучы ў руках шапкі і нізка кланяючыся, гаспадары віталі яго. Саскочыўшы з каламажкі, вураднік перш-на-перш злаяў іх. Лаяў за тое, што матар'ялы не такія, пасьяля лаяў, што дагэтуль нічога не зрабілі яшчэ, а там яшчэ за марудную работу, за ўсё пакрысе. Гаспадары ўслухаліся ў лайку гэту, як у бацькоўскую навуку, і, бесканечна цешучыся, працавалі да поту. Мост на вачох рос, а да вечара гатоў быў зусім. Засьцяжкоўцы таксама расьлі ад радасьці.

Справіўшы пачастунак і выпіўку таму, хто-ткі вывеў іх з бяды, Рыгор праводзіў праз новы мост Тамаша дамоў і не без фанабэрыі ў голасе пытаў:

— А што, суседзе, хітра я прыдумаў?

— Хітра! — патаківаў ^{д)} Тамаш, з пашанай углядаючыся на Рыгора.

^{а)} Умее даць рады. ^{б)} Рус. — паперу. ^{в)} Бераг ракі. ^{г)} Упірацца (па казьлінаму). ^{д)} Правільней — патураў.

Сож і Дняпро.

Сярод глухіх пушч, цёмных бораў, на прыгорку, стаялі калісь старыя-прастарыя харомы вялікага валадара, сівавалосага старца Рыдана. З канца ў канец зямлі слыў Рыдан багацьцем нялічаным, а над усе багацьці славілася скрытая за дванаццацьцю дзьверамі, дванаццацьцю замкамі залатая Рыданава карона. Як адмыкалі замкі, адчынялі дзьверы і вынасілі тую карону на сьвет, то, калі на сьвече была ноч, яна днём становілася, а калі была зіма, то перамянялася ў лета; — так зігацелі дарагія каменны на Рыданавай залатой кароне.

Завідавалі суседнія валадары і князі гэтай кароне і пастанавілі дабыць яе ў Рыдана. Сазвалі а) варажбітаў і знахароў і загадалі ім прыдумаць спосаб, каб украсьці карону з рыданавага скарбца б). Варажбіты і знахары думалі тры дні і тры ночы і прыдумалі разрыў-траву, каторай, калі дакрануцца замкоў, то самі адчыняюцца, ды сон-траву, зярняткамі каторай калі пасыпаць, то ўсё наўкруг засынае. Прыдумаўшы гэта, паслалі зладзеяў красьці залатую Рыданава карону. Тыя, прыйшоўшы пад харомы, сыпнулі сон-зельля, і ўся варта паснула; крануліся разрыў-травой замкоў, і замкі паспадалі. Тады ўзялі яны залатую Рыданава карону і пусьціліся назад.

Устаў раніцай сівы Рыдан, падыйшоў да вакна, ажно глядзь: усе варты покатам сьпяць, увесь народ у сьне беспрабудным валяецца. І зразумеў старац адразу, што няма ў скарбцы яго залатой кароны. Падыйшоў ён тады да звана, ударыў раз, ударыў два, і разбудзіліся два Рыданава сыны: Сож і Дняпро. Зьвярнуўся бацька да Дняпра і кажа: „вазьмі, сынок, сталёвую зброю, каваны меч і бяжы садамі, лугамі аж да скалістых гор: мо' дагоніш цікунцоў з каронай“. — Схапіўся Дняпро і чым хутчэй пабег, а Сож астаўся пры бацьку. Сеў на залаты пасад стары Рыдан і кажа сыну: „прылажы, сынку, вуха да зямлі, паслухай, ці бяжыць Дняпро?“ — Прылажыў Сож вуха да зямлі і кажа: „бегма-бяжыць і не стаміўся яшчэ“. І другі раз кажа бацька: „прылажы, сынку, вуха да зямлі, паслухай!“ Прылажыў сын вуха да зямлі і кажа: „бяжыць, але ўжо цяжка дыхае — шум зямлёй ідзе“. І ўтрэцьце сказаў бацька паслухаць сыну. Сын прылажыў вуха да зямлі і кажа: „гул зямлёй ідзе і крык вялікі“. Тады устаў Рыдан з пасад і кажа: „Бяжы-ж ты, сынку, імхамі-балотамі на падмогу яму, бо сам адзін не праб'ецца ён праз скалістыя горы“. Пусьціўся Сож імхамі, балотамі на падмогу брату, а стары бацька сам астаўся ждаць сыноў. Доўга ждаў стары; не даждаўшыся, з маркоты вялікай пачаў плакаць: „бадай вам, дзеткі мае, сьлязамі разьліцца!“ Ды ўлучыў ён на такі мамэнт, што такі запраўды разьліліся сьлязамі браты і стары бацька: ў рэкі ўсе тры зьмяніліся.

Дняпро плыве садамі ды лугамі, Сож імхамі ды балотамі, а Рыдан — куды вочы глядзяць. А з таго часу ўсе сілы ляснаго краю плывуць у чужое мора і там прападаюць...

а) Дзёпэй — склікалі. б) Скарбыцы.

Каменная труна ^{а)}.

Непадалёк ад места Дзісны, з правай стараны тракту ^{б)}, што ідзе з Дзісны на Гарманавічы, праяжджаючы, убачыш стромкую, кучмакаватую горку, заросшую лесам. Горка гэта акружана топкім балотцам, а на версе яе, на самым шчыце ляжыць вялічэзная каменная труна. Калі, хто і на якую памятку палажыў там гэную труну, гісторыя ня ведае, а народны сказ перадае з пакаленьня ў пакаленьне ніжэйпісаную аповесьць.

Калісь-то, даўным-даўно, на горцы стаялі пышныя харомы багатых баяр Няміраў. Харомы былі акружаны дубовым вастраколам і аблітыя кругом вадой. Далёка славілася між ворагаў недаступнае Няміраўскае гняздо, а яшчэ далей іх радавая аружная слава непрымірымых вояў, уславіўшыся нячысьлёненымі перамогамі на палёх бітваў. У збройніцкай сьвятліцы няміраўскіх тутэйшых харомаў, на пачэсным месцы, вісеў каваны, чарлёны шчырым золатам шчыт і двуручны, абасечны меч слаўнага Грымона-Няміры, учасьніка Алегавага паходу на грэкаў. У княжай радзе, на полацкім замку, старшы роду Няміраў засядаў праваруч князя, на першым месцы. Гэткі-то быў род Няміраў.

Ды толькі цяперашні нашчадак, пануры Бутрым, панізіў славу роду свайго. Не перамогамі ў бітвах з ворагамі памнажаў ён сваё багацьце, а разбоямі і крыўдай паднявольнага люду. Глыбокія падхаромныя порубы напоўнены былі людзьмі, закаванымі ў дыбы ^{в)}, каторых уласнымі рукамі любіў катаваць Бутрым. Праходзячы міма Няміраўскага двара, часта чувалі людзі стогны і плач, а часам хвалі акружаючага харомы возерца выкідалі на бераг кавалкі чалавечага цела, ня раз дзявочага.

Цяжка жылося ў панурьх Няміраўскіх харомах Бутрымавай жонцы, краснай пані Мары і яна павернікам дум сваіх і журбот, учыніла маладога баярчыца ^{г)} Рамашковіча. Раз у ноч маёвую красную паню Мару асабліва востры жаль разабраў на сваю бяспрытульную долю, і яна, у садку стоячы, сукланіўшыся на плячо баярчыца Стаўры, горка заплакала. У гэты момэнт у садок увайшоў баярын Бутрым. Грозна ён кінуў вокам на жонку і на маладога баярчыца. Моўчкі спыніўся, ляснуў у далоні на стральцоў сваіх; калі на клік яго зьявіліся яны, — азваўся панура баярын: — „Сягоньня ў нас будзе гучны банкет тут. Распалеце смалістыя лучніцы, устаўце сталы цясовыя, наліце мядоў і він заморскіх поўныя вёдры, ды паклічце скрыпача майго“.

Мігам служба ўставіла сталы і каля сталоў дубовыя лавы, аблітыя мядзвешымі скурамі, для баярына і баярыні паставілі два глыбокія, на грэках прадзедамі здабытыя, абіваныя золатам крэслы. Смалістыя лучніцы ярка асьвятлялі сад. Скрыпач са скрыпкай стаяў на гатове. Баярын падыйшоў да скрыпача, узяў з рук яго скрыпку, крануў рукой струну і сарваў, крануў другую — і сарваў. І гэтак да апошняй. — „Кепскія ў цябе, малойча, струны!“ — сказаў баярын. — „А я хачу сягоньня музыкі ёмкай, гучнай! Гэй, мае верныя стральцы-

а) Гэтая легенда перароблена драматургам Аляхновічам у драму: «Бутрым Няміра». б) Гасьцінцу. в) Калодкі, у якія ушчамлялі рукі й ногі. г) Маладога баярына, сына баярына.

патужнікі, Станько, Гойніч і Разан, вазьмеце во' гэтага падсуседзіча майго, Рамашковіча, за белыя плечы і наробце да банкету струн! А ты, красна пані, жана мая, сядай побач са мной у залатое крэсла і, пакуль слугі мае зматаюць матар'ялы на струны, на тую во' белу яблынку, будзеш піці са мной, спраўляючы трызну ^{а)} па гладкім баярчыцу". Страшныя наваг у Бутрымавай дружыне Станько, Гойніч і Разан, бліснуўшы толькі залітымі крывёй вачамі, прыняліся за крывавую справу: павалілі баярчыца на зямлю, распаролі живот і пасьля, водзячы каля яблыні, — тэй самай яблыні, пад каторай паўгадзіны таму ён стаяў з краснай паняй Марай, — намотвалі на пень струны.

Ня мінула і гадзіны, як струны былі прамыты, накручаны пасушаны на агнёх і нацягнуты на скрыпку. Музыка зайграў вясёлую застольную песьню, але песьні тэй, ні голасу скрыпкі ня чула красная пані Мара. Бледная, яна спакойна спала ў крэсьле сном вечным, сэрца яе ня вытрывала мужаўскага банкетнага пачастунку і разарвалася... Толькі баярын да ўсходу сонца з дружынай трызнаваў над маладымі нябожчыкамі, слухаючы плач ды заліваючы сумленьне віном.

Многа гэткіх і гэтаму падобных спраў меў на сумленьні баярын Бутрым і ня ўнімаўся ў ліхадзействе сваім.

Тым часам міналі гады за гадамі і з імі надыходзіла адзінокая, панурая старасьць. І от штораз часьцей на баярына стала надыходзіць развага, а разам з ей каляне і баязьн суда божага. У гэткія мамэнты баярын Бутрым або даставаў з паліцы дзедаўскай рукою на пэргамэнце ^{б)} глаголіцкімі ^{в)} літарамі пісаны псалтыр і чытаў яго, праліваючы сьлёзы і адбіваючы паклоны, або ўцякаў з дому і ішоў на сьвятыя месцы, шукаючы сабе разьвязкі грахоў пры спаведніцы, або хоць пакуты. Ды толькі ніводзін духоўнік, выслухаўшы крываваыя чыны жыцьця яго, ня важыцца даць яму адпушчэньня грахоў. І многа вод працякло Дзьвіной міма пясчанай баровай пустэльні, у каторай жыў сьвяты старац Ахрэм, пакуль трапіў туды наш баярын.

Старац Ахрэм, выслухаўшы споведзь баярына, даў яму гэткую раду.

— Вялікія грахі твае, нявольніча божы, але міласердзе божае вялікае і мудрыя помыслы яго. Вазьмі за ўсё сваё багацьце, — наву чаў пустэльнік, — пабудуй сьвятыню богу. Няхай ад усей маетнасці тваей застанецца табе ўсяго гэталькі грошай, сколькі патрэба, каб зрабіць сасновую труну. І за тую рэшту зрабі сабе труну. А калі будучь высьвячаць тваю сьвятыню, пастаў сваю труну за аўтарам і ляж у ей. І ляжы ў труне да канца абраду сьвятога, імшы божай. Можа бог пашле табе злітаваньне сваё, пашле табе ратунак.

І от стаў распрадаваць баярын Бутрым маетнасці свае і скарбы свае. За нячысьлёнае багацьце пачаў будаваць сьвятыню богу. Пабудаваў і прыздобіў багата, а за апошнія медзякі зрабіў сабе сасновую труну.

У дзень высьвячэньня сьвятыні лёг баярын у труну за аўтарам і маліўся богу. Пачалася набожная адправа. Праз мысьлі баярына

а) Вячэру па нябожчыку, дзяды. б) Скурцы, вырабленай для пісанья; калі яшчэ ня было паперы, пэргамэнт ужываўся замест яе. в) Асобья славянскія літары вельмі прыгожыя з завіткамі; адбываецца спорка, якія літары вынайшоў для славянаў Кірыл— глаголіцу, ці кірыліцу глаголіца ўжываецца дзе-ня-дзе ў харватаў.

сталі працякаць жывымі абразамі ўсе яго кривавыя і сьлёзныя справы. І пачалі пераходзіць перад ім пакрыўджаныя ім людзі. І кожны станавіўся перад ім і горка выкідаў яму сваю крыўду. Але баярын біўся ў грудзі перад кожным і казаў: „божа, міласьціў будзь мне грэшнаму! А ты, пакрыўджаны мной браце, даруй мне!“ І адыходзілі доўгім радам крыўды ад яго супакоеныя. Ужо канчалася сьвятая служба і працэсія з усім народам выйшла крыжовым ходам кругом сьвятыні.

І адступіліся ўсе пакрыўджаныя ад баярына. Стануў каля яго кругом цвітучы сад і абняла яго маёвая ноч. І бачыць ён каля сябе яблыню, укрытую кветам, а пад яблыняй жану сваю Мару і Стаўру, баярчыца маладога. Ён—праменны, задумлёны—глядзіць у неба на зоры, а яна, сукланіўшы яму на плячо галоўку, роніць іскрыстыя сьлёзы... І забыўся баярын аб камянні сваім: каля сэрца зварухнуўся прыдушаны зьмей злосьці. Хоць ударыўся баярын у грудзі і прамоўіў: „божа, міласьціў будзь мне грэшнаму!“—але ня мог скарыцца перад імі і прасіць дараваньня. Зданьне счэзла. Баярын учуў набожныя сьпевы народу, і духавенства за сьценамі сьвятыні, а праз мамэнт ізноў бачыў сад і іх двое. І зноў ён ударыўся ў грудзі і маліў бога і ня мог скарыцца перад імі. І трэці раз перад вачамі душы яго станулі яны, і трэйці раз ён не скарыўся.

У гэты мамэнт застучэла, загрузэла, расступілася зямля, і правалілася ў скрозьдоньне сьвятыня. Застаўся толькі народ, ды на тым месцы, дзе быў аўтар, цяпер ляжала каменная труна. Гэта была тая самая труна, у каторую лёг баярын, ды толькі яна цяпер абярнулася ў камень.

І дагэтуль на шчыце горкі ляжыць тая каменная труна, а ў ёй скамянеўшы баярын Бутрым Няміра, асуджаны да суднага дня ляжаць за тое, што мамэнту чыстага парыву ня мог дараваць жонцы сваей перад судом божым.

Юга і Грамавік.

Гадоў таму капы са дзьве будзе, як у вёску Дзянісава прыйшла, нека апасьля Зьмітроўскіх Дзядоў, ^{а)} тоўстая старая баба. Сюды-туды пакруцілася па вёсцы і шусь да Прахора ў хату, ды і кажа:

— Я ня тутэйшая, але чула аб вашэці, ^{б)} што чалавек добры, і прыйшла папрасіцца на кутніцу ^{в)}. Каштаваць я вам нічога ня буду, яшчэ і вы каля мяне заробіце, калі за мае грошы пракорміце мяне.

Прахор падумаў, парадзіўся з жонкай і прыняў тую невядомую бабу да сябе ў хату.

Баба адразу дала Прахору сотню рублёў „на руку“. Прахор дачакаўся да вечара, рады пайшоў спаць.

На другі дзень, устаўшы, садзіцца сям'я сьнедаць; калі хопяцца, ажно з чатырох булак хлеба, што былі ў істопцы, і паміну няма. Гэтак сама ня ведама куды счэзьлі са два сыры і цэлы кумпяк сьвініны.

^{а)} Зьмітроўская субота — церад 26 кастрычнікам. ^{б)} Далікатная форма звароту — аб Вашай міласьці. ^{в)} Значыць — наняць кут у хаце.

У хаце, ведама, гоман узьняўся, бо ўсе думалі, што ноччу злодзей улез у істопку. Ажно тут будзіцца новапрынятая кутніца і кажа:

— Супакойся, гаспадару, гэта я ўночы вячэрала. — Паварушалася да сыяны і захрапла.

Усе толькі пераглянуліся між сабою, паківалі моўчкі галовамі і чакалі, што далей будзе.

Хлеб тады танны быў, то што Прахору? абы толькі грошы! І баба не шкадавала грошы. Прахор тое толькі і рабіў, што скупляў па ўсей ваколіцы збожжа, мяса, масла і ўсякія іншыя харчы ды карміў сваю кутніцу. Гэтак, дачакаўшы Каляд, Прахор выкупіў ужо ўсе харчы ў сваей ваколіцы і каля запус таварыні быў езьдзіць з фурманкай па харчы ажно пад Задарожжа, Друю і пад Глыбокае.

А зіма настала сярдзітая: з дня ў дзень траскучыя марозы. Найстарэйшыя людзі не памяталі гэткай зімы сыцюдзёнай. На Вялікдзень і то яшчэ зіма ня ўнімалася: сынягі напалог ляжалі гурбамі і рэкі стаялі. На Праводную людзі на могілкі хадзілі памінаць Дзядоў па сынягу і ў кажухох.

І хоць у Прахора грошы было на закуп харчоў, сколькі трэба, але купіць штораз цяжэй было. Страх яго агарнуў, што гэта за пражорлівая баба зьявілася ў яго.

Гэтак думаючы, едзе ён Гарманаўскім трактам на Пагост, і якраз у Падорскай пушчы коні спыніліся і ня йдуць далей.

Ён іх лейцамі і пугай, а тыя ані з месца! Вылез Прахор з розвальняў і падыйшоў дарогай паглядзець, ці — барані Божа, — ня воўча рух а) заступіла яму дарогу. Толькі ён гэта адыйшоўся з двое гоняў, ажно бачыць: выяжджае з лесу нейкі малады чалавек на белым кані. І чалавек і конь у залатой зброі, аж мігцяць у вачох. Прахор гэтак спужаўся, што ня мог крануцца з месца, а незнаёмы рыцар б) пад'ехаў да яго і кажа:

— „Ня бойся мяне, Прахор, я—Грамавік, прыяцель і апякун людзей і вораг іхніх ворагаў. Баба, што ў цябе жыве, няпростая. Гэта Баба-Юга, яна па начах у зялезнай ступе езьдзіць і холад на зямлю наганяе, а памялом з хмар сынягі страшае. Ты павінен памагчы мне забіць яе, бо іначай саўсім лета на сьвеце ня будзе, і народ увесь вымра з голаду і холаду. Але пакуль яна ў людзкой хаце, або ў ступе сваей разьяжджае, я не магу забіць яе. Ты павінен прымусяць яе выйсьці днём белым на бязлюдную ваду.

Прахор абяцаўся ўсё зрабіць, каб памагчы зьявсьці яе са сьвету. Завярнуў свае коні і, прыехаўшы дамоў, кажа бабе:

— „Худа, бабка, нідзе ўжо ніякіх харчоў няма. Усю акаліцу ператрос і ня купіў нічога. Спробую я сазваць людзей і закінуць тонь у возеры, мо' хоць рыбы дабудзем“.

Насклікаў Прахор людзей са сваей і суседніх вёсак і цэлы дзень рубалі прорубкі, пакуль не асеў лёд. Закінулі невад пад лёд, і Прахор пайшоў да бабы.

— Бабка, — кажа, — мы закінулі невад, але ня здужаем выцягнуць яго, відаць, рыбы набралася поўна, ці не паможаш нам?

— А ці ня мокра там? — пытаецца баба.

— Э, дзе там, суха! Мальцы в) крыху каля палонак наплюхалі, а так суха...

а) Ганьня, зборка. б) Даўней у Зах. Эўропе шляхоцкі коньнік. в) Хлопцы.

Баба туды-сюды пакруцілася па хаце, аблізалася і кажа:

— А ці ня хмарна на двары?

— Не, дзе-ж там, сама бачыш: сонца сьвеціць.

Толькі баба дайшла да сярэдзіны возера, як на небе паказалася маленькая хмарка. Калі пачалі цягнуць невад і ад яго палілася вада па лёдзе, баба, глянуўшы ўверх на хмарку, крыкнула нема і, кінуўшы невад, кінулася ўцякаць да берагу.

Ажно разарвалася хмара, і з яе вылецеў коньнік у залатой зброі на белым кані і заступіў бабе дарогу. Коньнік быў гэткі бліскучы, што ажно на яго глядзець было нельга.

Убачыўшы коньніка, баба скінулася ў аграмадністую зьямяюгу, але ня здужала яна і тройчы перакуліцца, як праменны коньнік усадзіў ей у горла канец сваей дзіды ^{а)}. Зьямяюга скорчылася, зморшчылася і рассыпалася ў попел.

Назаўтра пасья гэтага ўдарыла гэтае цяпло, што сьнягі ў вавідзі патаялі, забурліла вада ў ручкох і рэках, а на трэці дзень людзі ўжо выехалі ў поле з сохамі.

Д у д а р ^{б)}.

Памёр стары Дудар, вясковы музыка, і душа яго, узяўшы дуду за пазуху, пашла ў неба.

Падышоў ён да неба — глядзіць: зачынена.

— Ну, — думае, — сьпяць.

Сеў на калодачку каля брамы і чакае дня. Доўга сядзеў, і стала яму маркотна. Дастаў з-за пазухі дуду, папробаваў пішчык і давай памаленьку іграць. Пярвей ціха, пасья ямчэй, а там і падпяваць пачаў.

Ажно чуе голас з-за брамы:

— Хто там?

— „Мабыць сьвяты Пётра“, — падумаў Дудар, але адказвае смела: — Я!

— Хто „я“?

— Дудар!

— Чаго глотку дзярэш?

— Саўсім не дзяру, — пяю.

— Каб цябе... А чаму-ж гэтак позна прыйшоў?

— Ніяк нельга было раней: памёр пад самы вечар.

— Пад вечар? — здзівіўся за брамай. — Дык на добры лад табе трэба было-б яшчэ на палавіне дарогі быць.

— Ага, сьвяты Пётра. Я дасужы — беларус, ведама.

— А адкуль ты? З-пад Барысава?

— З таго боку.

— А з якой вёскі?

— Дык хоць і скажу табе, ты-ж усё роўна ня ведаеш.

— Кажы, кажы, я ўсё ведаю.

Сказаў Дудар і вёску.

^{а)} Пікі. ^{б)} Тэма за аэычана ў К. Тэтмайера.

— Як тваё імя? — дапытваў далей голас.

— Янка.

— А па прозьвішчы?

— Дудар.

— Ну, добра, Янка Дудар, пакуль разьвіднее, пасядзі каля брамы, ды глядзі не гамані тут.

Стаў Дудар дня чакаць. Сядзеў, сядзеў, ізноў маркотна зрабілася, да таго-ж перад раніцай холадам пацягнула, хоць гэта і летам было. Ізноў дастаў ён сваю дуду, чуць-чуць наігравае, каб за брамай не пачулі.

Зірк—а на частаколе нейкія галоўкі паказаліся: адна, другая, трэцяя... Анёлчыкі.

— Слухайце, слухайце, — кажа адзін, — вось хораша іграе!

Тут ужо Дудар ня вытрываў і пачаў іграць на ўвесь голас.

— Ах, як хораша! Вось хораша! І што гэта за музыка такая? — дзівуюцца анёлчыкі.

— Гэта барысаўская, — сказаў Дудар.

Раптам загрымелі ключы ў замку, і адчынілася брама. У браме стаяў нябесны ключар, сьвяты Пётра.

— Дудар!

— Чаго?

— Пойдзем!

А па небе ўжо разышлася погаласка, што прыйшоў музыка з Беларусі і дужа хораша іграе на дудзе. Дайшло гэта і да Самога Бога, каторы, выйшаўшы з пакояў, сеў на ганку прахаладзіцца: за работу ня браўся дзеля таго, што нядзеля была.

Не пасьпелі Дудару кватэры азначыць, як прыйшоў па яго анёл, толькі не такі, як папярэднія — маленькія, у белых кашульках, з бэлымі крыльчэчкамі, а вялікі ў сярэбранай адзежы.

-- Янка Дудар! — сказаў пасланец.

— Што, паночку?..

— Праўда, што ты ўмееш іграць?

— Праўда!

— А пайграў-бы?

— А чаму-ж не пайграць! Перад кім?

— Перад Богам Сьвятымі!

Пачухаў Дудар патыліцу, ды нядоўга думаў. Барысавец быў, а ўсе барысаўцы—народ сьмелы.

— Пайграю, — кажа.

— Ну, дык пойдзем, — кажа анёл.

Пашлі. Анёл сьпераду, Янка ззаду. Глядзіць, дзівуюцца.

Абাপал дарогі сярэбраныя хаты, а жывуць у іх сьвятыя. У канцы вуліцы пабачылі самога Бога, каторы сядзеў на ганку і чакаў.

Дудар далікатненька пакланіўся — быў ён чалавек бывалы і ведаў, як дзе трэба захавацца. Бог кіўнуў галавой.

А кругом ужо сабраліся анёлы — малыя і вялікія, арханёлы ў залатых і сярэбраных адзежах, сьвятыя і проста так справядлівыя душы — мужыкі і бабы. Народу цьма, яблыку недзе ўпасьці, і ўсе хочучь паслухаць музыкі.

— Ну, Дудар, — сказаў Бог, — іграй.

А Дудар ізноў пакланіўся і кажа:

— Пакорна кланяюся Вяльможнаму Пану Богу і выбачайце, што я спытаю: ці няма тут на небе каго-небудзь з нашых, барысаўскіх, толькі, каб з маладых?

— А нашто табе?

— Пад танцы іграць лаўчэй.

Усьмяхнуўся Бог і даў знак анёлам. Паляцела двое, але скора вярнуліся, кажуць:

— Знайшлі двух барысаўцаў, толькі дужа старых.

— Старыя няздатны, — сказаў Дудар, — не патрапяць станцаваць. Выбачайце, што спытаю: куды-ж падзеліся маладыя? І маладыя-ж іншы раз паміраюць.

А сьвяты Юр'я на гэта кажа:

— Маладых трэба ў чыстцы шукаць.

— А і гэта праўда, — сказаў Дудар, — ня йначай, як у чыстцы. Паўна, што ў чыстцы. На маея памяці сколькі таго народу перамёрла: Мікіта Гарбуз — той, што ад гарэлкі задохся, Сыцяпан Крук з Докшыц, катораму ў карчме лоб пашчапалі. Арцём Лыка з-пад Зембіна і Антось Прычэпка з-пад Дзядзілавіч, — добрыя танцоры былі: прыбілі іх на ігрышчах.

Дудар доўга-б яшчэ вылічаў памёршых маладымі барысаўцаў, але Бог кіўнуў рукой:

— Іграй!

— Якую?

— Якая лепшая. Вясёлую!

— Вясёлую, дык вясёлую...

Настроіў Дудар пішчыкі, надуў мех, заграў.

Добра ці дрэнна іграў ён, не памятаў гэтага, гэтак захваціла ў яго дух ад радасці, што годзен стаўся іграць перад Самым Богам.

Толькі, калі кончыў, бачыць — Бог ківаець галавой: здаволен. А анёлы і сьвятыя, дык тыя не нахваляцца.

— Ах, як добра! Во, дык добра!

І калі Бог пайшоў у свае пакоі, яны пачалі прасіць Дудара, каб яшчэ пайграў Пасьля папяў. А музыка і рад гэтаму: іграе ды пая так, што па ўсім небе гул раздаецца. Слухалі, слухалі справядліўцы, а пасьля і самі пачалі падпяваць; сьпяраша ў паўголаса, а пасьля і ад Дудара не адстаюць:

Ох, ты дудка мая,
Ух-я!
Весялі ты мяне,
Ух-я!
На чужой старане,
Ух-я!

Пяюць усім небам, падбіваючы ў далонькі.

Праходзіў міма сьвяты Язэп. Глядзіць, што за дзіва?! Заместа арханёла Гаўрылы, каторы навучаў справядлівыя душы нябесных сьпеваў, сядзіць на ўслоне Дудар з дудой, а каля яго душы — мужчынскія і жаночыя — хорам адхватваюць сьвецкія песні.

— Матухна Ты Сьвятая! — крыкнуў сьвяты Язэп, схапіўшыся за галаву, і пабег да сьвятога Пётры.

А туды якраз прыходзіць і сам Арханёл Гаўрыла, гэтак сама жаліцца.

— Так і так, — кажа. — Ніхто ня хоча вучыцца нябесных сьпеваў; усе пяюць беларускую „дудку“. Дудар вучыць. Што рабіць? Выйшаў Пётра на вуліцу, прыслухаўся, — праўда: па ўсім небе лунаюць беларускія песьні.

— Гэтага нельга дазволіць, — кажа тады сьвяты Пётра арханёлу Гаўрыле. — Ці не паклікаць нам сюды Дудара?

— Можна.

Ідзе Дудар, дуда пад пахай; пакланіўся.

— Дудар, — кажа сьвяты Пётра, — а ці ня лепей было-б табе пайсьці адгэтуль куды-небудзь у другое месца?

— З неба?

— Ну, ведама.

— А куды-ж мне йсьці?

— Хм, вось аб гэта-ж: куды? — Сьвяты Пётра задумаўся.

— Чаму-ж вы хочаце, каб я адгэтуль пайшоў? Я-ж нічога блатога не зрабіў тут: ня ўкраў, ня скрыўдзіў..

— Ведаю, ведаю... Справа, братка, вось якая, на несе сьвецкія песьні пачалі пяць, — сам ты рассудзі — нягожа.

— Ну, што-ж, калі гэтак, то я пайду сабе.

— Толькі во' бяда — куды цябе адправіць?.. А можа дуду кінеш?

— Не, лепей я ўжо пайду адгэтуль.

— Куды-ж пойдзеш?

— Я знайду сабе месца. Пайду туды, адкуль прыйшоў.

— У Барысаўшчыну?

— А то куды-ж?

— А я думаў на якую-колечы зьвязду цябе паслаць.

— Нашто на зьвязду? Пайду ў Барысаўшчыну.

— Саўсім з раю?

— Э... што там рай? Наша Беларусь — гэта ня неба. У Беларусі бяз песьні нельга. Там людзі працуюць, а з песьняй чалавеку ўсякае гора ў палавіну. Буду хадзіць са сваей дудою па лясах і па лёх. Будзе сядзець каля скаціны пастушок з жалейкай, нячутна падыйду да яго і зайграю яму над вухам; пачне пяць дзяўчынка, задумаўшыся над сьветлым ручком, навучу і яе — няхай не заміраюць Беларусі песьні. Пойдуць мужы з тапарамі ў лес, я прытаюся за соннай і зайграю ім, каб спарней ішла ў іх работа. А не знайду людзей, буду слухаць, як шуміць цёмны бор, як бульчыць вада, пераліваючыся ў ручку, і падыграю ім. Эх, цяжка ў нашай старонцы, ды і добра ў ёй... Я яшчэ, як жыў, дык прасіў Бога, каб дазволіў мне па сьмерці ў Барысаўшчыне астацца. На ніякі рай не прамяняю яе.

— Ну, добра калі так, ідзі сабе з Богам, — сказаў сьвяты Пётра. А то ты ўсё неба нам папсуеш. Толькі глядзі-ж, ня крыўдуй!

— Якая тут крыўда?

Пакланіўся Дудар апосталу і выйшаў з райскіх варот на вялікую нябесную дарогу. Была ноч.

Стаў Дудар спускацца па птушынай дарозе ўніз. А калі пачуўся на волі, крыкнуў:

— Гэй, гэі! — і пачаў дуць з усей моцы ў дуду.

І гэтак ішоў ён, усё ніжэй і ніжэй, спускаючыся ў барысаўскі бок, пакуль не схаваўся ў пушчы...

Я з э п Л ё с і к.

Язэп Лёсік — вядомы політычны і культурны дзяяч, цяпер Лектар Беларускага Дзяржаўнага Унівэрсытэту ў Менску і аўтар некалькіх падручнікаў па беларускай граматыцы.

Уся гэта праца, здаецца, зусім адарвала яго ад прыгожага пісьменства, дзе ён, судзячы па напісаных рэчах, меў-бы заняць пачэснае месца.

Лёсік малое вёску з яе штодзённым цёмным жыццём, бяз прыкрасаў, бяз тэндэнцыяў, не заклікае вырвацца з гэтага віру гразі, а, як запраўды мастак, у сваім апісанні змушае самога чытача задумацца. Вясковыя характары, асабліва дзіцячыя, выведзены з псυχолёгічнай праўдзівасцю. Толькі ў апошняй сваёй рэчы літэратурнага характару: „**Як Мікіта бараніў сваіх**“ (Менск, 1917 г.)—аўтар улажыў сьведамую тэндэнцыю беларускага адраджэнца.

З другіх рэчаў Я. Лёсіка вядомы:

1. **Пяршынка**—вялікі расказ, друкаваны ў „Нашай Ніве“, 1914, № 13.
2. **Ня ўсе-ж разам ягамосьці**, Вільня, 1919 — повесьць з жыцця вёскі.

3. **Апавяданьне бяз назвы**, друкаванае ў Вольнай Беларусі 1917 г., і інш.

Нарадзіўся 6 лістапада 1884 г. ў в. Мікалаеўшчына (той самай, што і Якуб Колас, якому Лёсік прыходзіцца дзядзькам). Вучыўся ў Северскай вышэйшай пачаткавай школе і ў Маладэчанскай настаўніцкай сэмінарыі. Быў настаўнікам у Чарнігаўскай губ.

1905 г. за рэвалюцыйную працу арыштаваны, а 1908 г. сасланы ў Сыбір, дзе прабыў да рэвалюцыі 1917 г., калі вярнуўся ў Менск. Тут апынуўся ў самай сярэдзіне беларускага жыцця, займаючы ўсюды перадавыя становішчы.

„Ня ўсе-ж разам, ягамосьці“^{а)}.

(Повесьць).

У карчме дзеля прынады людзей шынкар Моўша дзяржаў папугая. Ён быў у клетцы пад стольлю і аглядаў звычайных адвядальнікаў гэтае важнае установы ў вёсцы, якія для яго былі вельмі цікавы. Гэта—Сёмка, Карусь Ратуй і інш. У кожнага было сваё гора, і кожны па свайму заліваў яго ў Моўшы. Кожнаму парознаму даставалася ад жонкі. Папугай добра азнаёміўся з кожным з іх і меў свае сымпаты, ці антыпаты. Ён ужо прывітваўся з кожным чалавечым голасам. Наогул папугай выкрыкваў тое, што на яго рабіла найбольшае ўражаньне.

а) Яго мосьць, міласць.

... Размова размоваю, а кожын мае на думцы, што добраму чалавеку не павінна зашкодзіць, калі дзеля сьвята вып'е чарку гарэлкі. Іншы раз больш і не хацеў-бы, гэтым-бы, здаецца, і здаволюся, дык як-жа ты зробіш? Калі — кум стрэўся, з шваграм даўно ня бачыўся, сват надыйдзе, брацейнік з заробкаў вярнуўся, і—пачнеш і пачнеш. З тым, з другім, а тым часам к змроку начастуешся, ледзьве ногаеш ^{а)}. Яшчэ, як скародзіш ботамі вуліцу, як дражніш сабакаў спрэчкамі з вугламі, дык нібы крыху памятаеш. Але якім шыхам выбраўся з карчмы, як трапіў да хаты — бог яго ведае! Не памятаеш, хто распранаў, хто разуваў, неўпамкі, як і спаць улёгся...

А той ці іншы выпадак здарыцца з кожным можа, — так не абмінеш, каб не наслёгацца пад вечар. Тагды ў карчме ўшчуваюцца спрэчкі, звадкі, песьні,—такі гоман, што крыў божа! Гармідасія ^{б)} пойдзе, бадай ці не гэтак, а можа й горш, як даўней у Клецку на іграшчы.

раму, а ён, трасца яго матары, і нос закапыліў!..
ок! Бог сьвяты ведае, ці будзем жывы заўтра.
ка!

лабе, Габрусь! Вот згінённык!

Як-то згода?! Ён мяне зьневажае, а я буду дароваваць? Не дажджэ ён...

— „Я-й п'я-ніцаю ра-дзіў-ся, я-й буду ў карчме і ўміраць“, — не п'е, а як ня плача нехта, уткнуўшыся носам у стол.

На вуліцы курта брэша,
А да мяне Янка чэша,
Ці ты Янка, ці ты не,
Спа-дабаўся ты мне, —

перацінае п'яны Ратуй, дрыгаючы кульбамі заміж музыкі.

— Моўша! Моўша, каб ты апруцянеў, дзе цябе чэрці дзержаць? Моўша!..

Моўша гасае ^{в)} па карчме, як на пажэжы. Пот з яго рагамі ^{г)} льлецца, ярмолка зьбілася назад і чуць ліпіць на патыліцы. Няма ўвіхнейшага шынкара за Моўшу, а і ён не ўпраўляецца ўсім настрэнчыць ^{д)}, за ўсім даглядзец, ды дай ты сьвет! Той крычыць, той гірчыць, той лае, а той, няхай яму ліха, мяркуе каўхануць зьнячэўку. Нарэшце — не разарвацца-ж яму? — ён кідае слухаць, а толькі, як які вар'ят, бліскае вачыма ды асякаецца ва ўсе бакі:

— Пачакай!.. Ня ўсе-ж разам, ягамосьці... Трымайся чаргі, калі ласка!

Турбацыя Моўшы дадае шмат клопату і папугаю. Спагадаючы гаспадару, ён мятушыцца па клетцы, як няпрытомны, злуе, верадуе. Згледзеўшы, што колькі дзядзькоў зьялілася цалавацца, вытарачыцца на іх ды галасуе:

— Ня ўсе-ж разам, ягамосьці! Трымайся чаргі, калі ласка!

Але гэта-б яшчэ асьвяціся! Трэ' жыць, трэ' й патурбавацца. Захочаш есьці, дык зьнясеш паняверку, ператрываеш і зьнявагу. „Дарма, кажучь, і каза воўку ня скача“, —разумна разважае Моўша. Толькі

а) Ізвеш. б) Гармідар, гоман. в) Гойсае, бегает. г) Ням, — ручаямі (Regen — дождж). д) Дастваіць.

ня бачыў ён карысьці, ня было яму жаднага рахунку вось з тае завірухі, якую завіналі хлопцы з дзяўчатамі, справіўшы падпоўнач ігрышча. Не, не, не кажэце, з гэтым Моўша дагэтуль ня хоча згадзіцца! Круцяць, вернуць голавы, а чаго, каб хто спытаўся? Так, абы бэсьціцца. Няма каму біць...

І, пачуўшы вясёлы малады рогат, ён толькі скрывіцца, як кіслага яблычка зьеўшы. „Пашла верабінавая ноч“, — махае Моўша рукою: „цяпер за якую двузлотку будуць таўчыся да трэйціх пеўняў! Каб дарма не турбавацца, дык ён на гэты час кудысь зусім зьнікае. Бо — няхай яго пярун спаліць, — як не ўдыгай а), а распустам гэтым, лабатросам не ўнаровіш, а як ня трапіш пад густ, дык і па патыліцы атрымаеш і). Былі здарэньні, ён не забыўся, памятае! Дый досыць з яго! Набегаўся, навярэдзіўся. Гэта не жарты! — цалюткі дзень, як на спружынах. ані зьесьці, ані прысь...“

Цяпер і цукеркі і іншыя дзявочыя ласункі — сама Мыг... а застаецца даглядаць за ўсім адзін папугай. а пашукаць трэба: вока ня спусьціць з таго, што а. Не пяршынка яму бачыць. Ігрышчы спраўляюцца сьвята, узіму напрыклад, але-ж заўсёды яму цікава, у тым дзелям, што на гэты час паўпіраюцца насамі ў шыбы, Р. ць і мітусяцца на прызьбэ. Ды й не адны дзеці на ігрышча ідуць паглядзець, ідуць і маладзіцы і нават старыя кабеціны. Толькі яны заходзяць у самую карчму, прыпыніўшыся дзе-небудзь у куточку, на выдавоку, яны падпіраюць бароды рукамі, шэпчуцца, ківаюць галовамі ды стрыгуць вачыма. Не адна ўспомніць маладыя леты і ня раз уздыхае цяжка, глянуўшы на сябе і навокала...

Вось тромкнула іскрыпка, разоў колькі прайшоўся па струнах цымбалісты. Ёкнула сэрца ў моладзі. Як маланкаю, асьвяціўся твар у саромлівых дзяўчат. Цясьней сьціснуліся ў кучку яны, часьцей забілася сэрца іх. Бледнасьць ірвецца прэч і раскладваюцца вусны ў шчасьліваю усмешку.

— Дзядзька, лявоніху! — гукнуў нехта з хлопцаў і — „грай музыка, калі граеш, калі добру жонку маеш!“ Не грукацяць гэтак вогіры б) на стайні, як затупацелі хлопцы абцасамі. Падхапіўшы спаднічкі, распусьціўшы хвартушкі ў пальцах, заружаваўшыся, маўляў, пурышкі на ясным сонцы, — дробна, як бобам, сыплюць дзяўчаты. Далікатна, лёгка, як птушкі, ўюцца яны каля хлапцоў, ня крануўшы, здаецца, чаравікам падлогі. Разьёшаныя павабным мірганьнем дакляруючым палкім вокам дзяўчыны, ажно жахаюцца хлопцы. Той прысьвісьне, той зашлепча, там цокаюць, тут гокаюць, а Сёмка — даруй божа цяжкі грэх — узмасьціўся на стол, нахіліў да пляча бубен (трымаць, як трэба, замінала люлька) наўвоч б'е па ім цырубалкам в) ды падцінае:

Ляво-ні-ха дабра-дзей-ка была,
За два гро-шы сара-коў-ку дала.
Ой, Ля-во-ніха, бадай це ня відаць
Не хадзі ма-ей капу-сты ла-маць.

Нехта шапярнуў в) штось на вуха цымбалісту, а той, паслухаўшы, адхіліўшы ў бок галаву, нібы-то зьнянацку сьцігануў на „мяцеліцу“ ды—

а) Нараві. б) Маладыя жарабцы. в) Булаўкай да бубна. г) Шапнуў.

як урэзаў, як уцяў,—дык раптам усё спынілася і замоўкла. Аж увушшу зазьвінела, аж папугай прытаіўся ў клетцы, перапалоханы апанаваўшаю цішаю. Усе стаяць, чакаюць, маўчаць... Ніхто ня адважыцца пачаць першы. А цымбалы зьвіняць, гавораць, задораць...

Ба-дай таго ка-ва-ля
Мя-це-лі-ца замяла, —

аднекуль з закутку перарэзаў цішу моцны голас Ратуя.

Што ён мя-не ма-ла-ду
Ды зма-ро-зіў на ля-ду, —

падхапілі хлопцы з дзяўчатамі, цымбалам падсекла іскрыпка, загрымеў бубен і—ў момант усё віхрам завалтузілася ^{а)}. Зьвіняць бутэлькі ў шафе, вокны пацягаць, пыл курыцца, — карчма ходырам пай-і! Усе... зблуталася ў клубок мятусіны. Ні чуваць, ні лямпа мігціцца, як воўчае вока ўночы... ацелі яны?! — думае папугай і ўва усё горла ля-

...ўсе-ж разам, ягамосьці! Трымайся чаргі, калі ласка!

(Ня кепска жылося папугаю. Падабалася яму карчомнае жыцьцё. Ён увайшоў у сваю каляіну і думаў, што іншага жыцьця і нідзе няма.

Але сталася прыгода. Адночы раніцай, калі нікога ня было ў карчме, а дзьверы былі адчынены, папугай ня выцерпеў, каб не пацікавіцца, што робіцца за карчмой. Яго ап'яніла паветра і жыцьцё яго братаў на волі. Сам ня помнячы, як ён памаленьку апынуўся аж у лесе, пасярод птушынага царства. Ён з цікавасьцю пазіраў на незнаёмыя дзівы і на жыцьцё птушак. Але тыя зусім інакш аднясьліся да нязнанага госьця. Яны проста пачалі яго кляваць з усіх бакоў, што аж пер'я ляталі.

Чым-бы кончылася гэта — невядома, каб не зьявіўся Моўша і не асвабодзіў свайго каханца. Той зусім змогся, аслабеў, не асякаўся, а толькі, плачучы, крычаў:

— Ня ўсе-ж разам, ягамосьці. Дзяржыся чаргі, калі ласка!).

Апавяданьне бяз назвы.

Служыў у князя лясніком селянін Гаронім. Ён па характару свайму быў нешта нявыразнае. Жыў сваім нутраным спакойным жыцьцём, лічыў сябе горшым за акружаючых людзей, — толькі з нейкаю тугою па лепшым. Найболей маўчаў.

Ужо з нараджэньня ён быў заціснуты жыцьцём. І імя запраўды яго было іншае, але пераменена на Гаронім, дзякуючы нязвычайнасьці і нягустоўнасьці для бацькоў імя, данага папам.

Жыў Гаронім потым, як і ўсе малыя, а потым сталыя людзі ў вёсцы. Ня бачыў сонца, людзей. Езьдзіў плытнікам, гаспадарваў дома.

а.) Замытусілася, замяшалася.

226445

У Прусах ён купіў сабе люльку, якую аднойчы ўбачыў князь. Той чамусьці ўпадабаў і люльку, і Гароніма і зрабіў яго лясніком. Нібы новае жыццё пашло для Гароніма, аднак такое-ж хмурае „бяз назвы“, як і папярэдняе, як і сам Гаронім.

ГАРОНІМ У ДАРОЗЕ.

Перабіраючы ў думках сваё ляснікоўства, Гаронім ня бачыў сьветлай часіны.

Праўда, быў хлеб, быў прыпынак, ды ня было жыцця. І калом стаў у горле гэты хлеб ляснікоўства. Ня меў Гаронім вольнай часіны ні ўдзень, ні ўночы, ні ў сьвятую нядзельку. Цалюткія дні трэба бегаць, гасаць, удыгаць, і толькі й чуеш, як лаюць, грызуць, ушчуваюць. Часам так дапячэ ўсё і далзене, ц... на край сьвету пайшоў-бы, абы ня чуць і ня ведаць нічога біш? Трэба карыцца, цярпець...

Колькі раз Гаронім цешыў сябе думкай, што зем, збо падсочыць, як той выйдзе з пакояў, — пад... яму пра сваё жыццё, паскардзіцца ды папросіць палёгкі. ня стрэў і, як потым дазнаўся, дык той бадай што ніколі й ня... у замку.

Бачыў ён раз, як нейкі пан выбег з пакояў і, думачы, што гэта князь, памкнуўся быў да яго, каб вылажыць сваю справу, як пан спыніўся сам і запытаў:

— А ты чаго тут, чалавеча?

Гаронім скінуў шапку, а пан — мармынуў нешта ды зноў памчаўся ў пакоі. „Лёкай, мусіць“, — падумаў Гаронім. Так і прапала надзея выпрасіць палёгкі ў князя, а тут яшчэ чорт надаў пабіцца з аб'езчыкам...

Ёсьць людзі, з каторымі іншае рады няма, як звязаць ды кінуць пад печ. Вось гэтакі быў аб'езчык. Прычэпіцца гад, дык хоць ты крыжам ляж, а ня зьлітуецца. Аж зьбялее ад злосьці і, здаецца, з скуры выскачыць.

Прывязаўся раз к Гароніму і — радзі нямашака. Крычыць, лае, бэсьціць, тупаць нагамі ды аж з кулакамі лезе. Гаронім маўчаў — маўчаў, а далей ня вытрываў:

— Адчапіся ты, вар'ят! — буркнуў ён з агідаю. Той падскочыў, замахнуўся ды — плясь яго па шчацэ. Аж пацямнела ўваччу ў Гароніма ад знявагі. Не памятаючы сябе, ён рынуўся на аб'езчыка, схапіў яго за грудзі ды так бразнуў воб землю, што той аж екнуў ад болю. А далей усеў яму на грудзі ды запытаў:

— Ну, што мне з табою рабіць?!

А той зварухнуўся, зароў, як мядзьведзь, ды кажа:

— А вось пачакай: я павярнуся...

Гаронім раптам абмяк і асунуўся. Сэрца, як малатком, стукала ў грудзях.

— Ну, вот, і па ўсём, — думаў Гаронім: — вот і шабаш, а) канец! Прагоняць!.. Ой, у лесе пры даліне у нас сталася бяда... Прагоняць!..

а) Жыд. — канец; ад суботы, шабасу.

Але яго прагнаць не прагналі. Толькі ў надзелю на „сэсі“ лясчы вылаяў з апошніх слоў і, патросшы кулаком каля носа, пагразіў:

— Ну, памятай-жа ты... пруская люлька!

Цяпер здаецца Гароніму, што пра гэту бойку дазналіся ўсе чыста на сьвеце. І — як раней жадалася ўгледзіцца з князем, — так цяпер зірнуць яму было-бы брыдка ў вочы. І такім слаўным і мілым рысуецца ў думках далёкі час плытніцтва, што, божа мой мілы...

Бывала, пывеш сабе з плытамі і гадкі ня маеш. Сонейка грэе, птушкі сьпяваюць, рыбка плюскоча, а ты — стаіш, падзіраеш ды толькі пілнуеш, каб не заехаць „казла“, каб ня стукнуцца плытам у бераг. А плыт сабе ідзе, няпрыкметна, ціха шамоча і скрыпіць на заваротках, як той дзед на печы, выпраўляючы старыя косьці.

Не агледзішся — вечар настане. Сонца схавецца, а чырвоныя блішчаць і мігцяцца за лесам, як полымя па на лузе: „драч, драч, сеў спаць пад пнём, з аграч спух“. Брукуе голуб гдзесьці ў лесе, кукуе... слухаеш, слухаеш ды запытаеш, як калісь у дзя... кукуй, зялюлька, закукуй сівая, закукуй баравая, колькі мьне год жыць! А птушкі ўжо змоўклі. За дзень насыпваліся, а ноч — невялічкая. Трэ' спачыць, каб заўтра ранютка ўстаць, каб прывітаць упору яснае сонца ды несць да бога хвалу і падзяку.

Ціхата ^{а)}. Толькі дзесь чуюцца сумныя сьпевы далёкае песні. Гэта дзяўчаты, ідучы з работы, пяюць „салавейку“.

Салавейка лугавы,
Ня пей рана, да зары

Ой выйду-ж я на сяло,
Нідзе агню ня відно.
Аж у нас агонь гарыць,
Маці з сынам гаворыць.

Слухаеш, і робіцца сумна і добра. Сэрца дрыжыць і трапечацца, як у ясны, пагодны дзянёк матылёк над вадою. Салодкі жаль агартае пачуцьці, і хочацца плакаць і ціха сьмяяцца, як бывала ў дзяцінстве. Бывала, прытулішся моцна ²⁾ да маткі, абнімеш яе за шыю, падкурчышся ды плачаш. Маці глядзіць табе ў вочы, гладзіць дрыжучай рукою тваю галоўку ды з трывогай пытае: „Дык чаго-ж ты, каток? Аж самую нейкі жаль прабірае!“ А ты плачаш — радзееш, трэш кулачком свае вочкі і растлумачыць ня можаш, што — сэрцайка б'ецца, бо добра живецца; што любя сядзець у маткі на прыполе ды слухаць, прытуліўшыся, як весела хлопцы гуляюць, як куры сакочуць і ластаўкі ў сеньях шчабечуць на гнёздах...

Гаронім трасе галавою, праводзіць па твары рукою і мацней паганяе каня. Ён варушыцца, апраўляе сядзэньне, каб разагнаць нахлынуўшыя ўспаміны, але разварушаны розум, як чароўны ліхтар, разгартае ўсё новыя і новыя стужкі ўяўленьняў, і абразы прамінулага ажываюць, устаюць і стаяць уваччу, як жывыя. Думкі і смутак ко-

а) Цішыня.

цяцца, уюцца, і чуюцца зыкі а) новае песьні, смутнай і мілай, як і тва
наш краю, каханы!

Палавіна лет мінае,
Я шчасьця ня знаю.
Як-жа мне бог прызначыў,
Што чыніці маю?!..

Шырокае поле, жоўтыя ніўкі! Цёмны лес сінее навакола. Ста-
іць гара высокая, а на ёй, як стары падарожны, прыпыніўся кудлаты
ад моху камень-капліца. Пад гарою зялёным каберцам разьлёгся лу-
жок. Крынічка цячэ, а каля яе зіхаціць, як люстэрка, возерка на
сонцы. Стаяць па аднэй, уасобку, яблыні, грушы па межах, куча-
равіцца ракітнік на полі... Сонца заходзіць. Сьпяваюць жнеі. Эха
ляскоча па лесе...

Хаджу — блуджу, хаджу —
Як то сонца у крузе;
Куды пайду, ці што раблю,
А ўсё сэрца у тузе.

Гаронім закрые твар рукамі і схіляе голаў на грэ-
млосна. Гарачыя сьлёзы абліваюць твар і коцяцца бобам праз пазуху.
Моладасьць, шчасьце, надзеі, — дзе вы? Адгукнецца! А моладасьць
ня вернецца; ня вернецца ізноў!.. І зайздрасць, як брудны, касматы
чарвяк, запаўзае ў душу, — зайздрасць на шчасьце, на долю, на
вольную волю..

а) Ужываецца яшчэ — гукі.

Уладыслаў Галубок.

Галубок, праўдзіва Голуб, па паходжаньню пралетар, але, праняўшыся кірункам „Нашае Нівы“, стаўся сялянскім пісьменьнікам. Ён стараецца вывесці ў сваіх творах імкненьне сялян да лепшае будучыні, паказвае на ўсе перашкоды, няшчасьці на шляху да гэтае будучыні, апісвае проста, амаль бяз тэндэнцыі. Часамі паказвае жыцьцё вясковае апушчанае інтэлігэнцыі, але з пункту гледжаньня селяніна. Поруч ідуць у яго і адраджэнскія мотывы.

Пісаў вершам і прозай. У вапошнія часы шмат чаго перарабіў для пастаноўкі на сцэне. Наагул у апошнія часы Галубок аддаўся зусім тэатру, напісаўшы для яго шмат твораў.

Нарадзіўся 3-га траўня 1882 г. у Менску ў сям’і сьлёсара. Вучыўся ў пачаткавай і вышэйшай пачаткавай школах у Менску. Апошняе ня змог скончыць з прычыны таго, што мусіў працаваць. 1897 г. паступіў на чыгунку, дзе служыў да апошняга часу. Цяпер арганізаваў сваю драматычную трупу і езьдзіць з ёй па вёсках, а таксама робіць прадстаўленьні і ў Менску.

З выданых асобнымі кніжкамі тут вядома толькі „Апошняе спатканьне“, драма ў 4-х актах.

Будучыня.

Кіпіць работа, плыве пот,
І крык і гул, як гром;
Туды-сюды снуе народ:
Будуюць новы дом.
Лапаты рэжуць глыб ^{а)} зямлі,
Зьвініць сталёвы лом:
На месцы даўнай старыны
Будуюць новы дом.
Штодзень угорку сьцены йдуць
Ушыр і ўдоўж кругом,
Баліць мазоль і рвецца грудзь,
А ўсё-ж будуюць дом!
Настане дзень, надыйдзе час,
Мы крэпку столь зьвядзём,
І лепшай прышласьцю ^{б)} для нас
Быць мусе новы дом!
Працуйма-ж, брацьця! Хай хутчэй
Наш льецца пот цурком:
Прыжджом і мы сьвятлейшых дней, ^{в)}
Як скончым строіць ^{г)} дом!

а) Лепей—глыбіню. б) Полён. — будучыняй. в) Прав.—дзён, днёў. г) Русіп.— будаваць.

Чакай, браце...

Ад году да году мужык наш марнее
А працы сваея ён нямала кладзе
І ўсё без карысьці, як ліст той гібее
У восень халодную, ў горы, ў нудзе...

Арэнда вялікая, трудна а) зьвярнуцца,
Прадай хоць сярмягу ды мусіш аддаць,
А голад, хвароба ўва знакі даюцца,
Дый ласкі, прывету нікуль ня чуваць.

Ня чуў сабе „дзякуй“, хоць дух надрывае,
Хоць потам крывавым зямлю напайў,
Хоць шчасьця ня бачыў і долі ня мае,
Хоць варт, небарак, каб сьлёзы менш ліў.

Хоць бедны грашыма, ды сэрцам багаты,
Хоць цёмны навукай, ды з сьветлай душой.
У скрыўджаным бачыць ён роднага брата,
З ім дзеліцца шчыра астатняй крыхой.

Чакай, брат! бяз часу ня лезь у магілу!
Ўзмацуецца дух твой — яшчэ ад'жывеш!
Сьвет, браце, убачыш, пачуеш ты сілу
І песьню свабоды гуртом запяеш.

П а р а б к і.

Усяго дзесяць рубельчыкаў згадзілі Прануса на службу ў двор.

— „Глядзі-ж“, — казала адыходзячы маці, — „глядзі, шануйся; у людзей — гэта ня дома; тут добра, добра, а і не на ласцы“.

— „Добра!“ — гледзячы ў вочы, адказаваў ён: „буду, буду“. А што „буду“, так і сам ня ведаў. Ніколі ня служыўшы, усё дзіка паказалася; здаецца, і людзі ня гэтакія, і ўсе, як адзін, чмыхаюць, абмінаючы яго, сірату.

Стоячы, як прыклеены, пры сыяне і аглядаючы ўсіх з ног да галавы, ён ня ведаў, што распачаць; заплакаў-бы, ды позна; маці даўно адыйшла; спытацца тож б) баяўся, можа ня можна, і гэтак, перакручываючы ў руках шапку, ледзьве не заснуў, каб не адазвалася да яго нейкая кабеціна, што поркалася ў печы, перакідаючы галавешкі, як чорт добрую душу.

— „Пэўне есьці хочаш?“ — адазвалася яна; — „вось запалю лямпу, накармлю цябе“.

Жоўценькі аганёк зазьзяў у лямпачцы і асьвятліў твар Прануса. „Еш, хлапец, — нябось галодны, як воўк“ — і пры гэтых словах паставіла місу з параю на стол.

Пранусь падсунуўся к сталу, скінуў армяк в) і павесіў на цьвек. „Крупнік то ёсь г), гэта добра“, памысьліў ён, „а хлеба-то няма, няўжо

а) Лепей — цяжка. б) Лепей — таксама, в) Сярмягу. г) Ёсьць.

тут звычай гэтакі?“ і так ня ведаючы, як у паноў ядуць, спаражніў місу да капелькі.

— „Лоўка, лоўка!“ — прышоўшы ізноў, адазвалася яна, углядаючыся на дно міскі.

— „Цяпер кладзіся спаць, а заўтра за працу, досыць лынды біць а)“, і, згасіўшы агонь, вышла ў другую палавіну, пакінуўшы Прануся ў пацёмках.

Разаслаўшы армячок і кінуўшы пад галаву нейкі камяк ануч, ён накрываўся гунькай б) і лёг.

— „Гэта-ж я і не маліўся“, — памысьліў ён: — „ды ці ёсь тут абраз? нешта ня бачыў“, — але, як успомніў, што калісь чытаў, што бог на кожным месцу, падняўся, стаў на каленкі і пачаў маліцца, углядаючыся ў цемнату.

Маліўся за нябожчыка бацьку, за матку, і мысьлі яго перабягалі к сваім родным, дзе хоць бедна, але ціха праводзіў дзяцінны час.

Прыпомнілася тая раптоўная вядомасьць аб сьмерці бацькі, затым хаўтуры, тая глыбокая яма, куды ўставілі дамавіну, і як нейкі барадаты дзядзька закідаў пасля зямлёй.

Мысьлі блукалі там і сям і нарэшце ўсё зьмяшалася, быццам нехта сьмяяўся, трубіў ражок, нейдзе выў сабака, і сон узяў сваё.

Была ўжо раніца, са двара данасіўся скрып жураўля в), мыканьне кароў, а Пранусь яшчэ, скорчыўшыся, як вожык, смачна спаў у куточку.

— „Годзе спаць!“ — праз сон пачуў голас кабеціны. Як-бы швайкай жыганулі яго. Усхапіўшыся на ногі, ён насунуў армяк, падперазаўся і гатоў быў, як відзіш г).

— „Які тут хлапец ёсь?“ — пачуў ён голас з двара і затым у дзьвєрах паказалася лахматая барада.

— „Пэўне гэты? — спытаўся барадач. — „Гэты, гэты!“ — адказала кабеціна. — „Ну дык пойдзем, карантыш д), будзем разам гараваць“.

Вышлі на двор. — „Ну скажы, мой сыноч, за сколькі згадзілі цябе?“

— „За дзесяць рублёў!“

— „Трудна, братка, трудна!“ — пудліва азіраючыся, казаў барадаты дзядзька. — „Тут гамані, ды за вуха трымайся і), бо прыляціць чмель, за вуха хопіць“.

Пранусь паверыў, што тут зімой чмялі жыгалаць, і насунуў пры гэтым ніжэй шапку.

На двары было шмат людзей: хто выбіраў гной, хто зганяў ваду, лянiва сноўдалася е) быдла, падбіраючы дзе-ня-дзе растрэсенае сена.

Пранусь з дзядзькам прайшлі двор ж) і павярнулі за хлявы. — „Вось, браце, запражэш жаробку і каменьня пазвозіш туды, а я пайду к пану за інтарэсам“.

Вазоў з дзесятак зьвєз Пранусь, пакуль вярнуўся дзядзька і паклікаў к сабе.

— „Дось з) будзе, пойдзем сьнедаць, нябось галодзен, як воўк, вось пабачыш нашых працаўнікоў і будзеш ведаць, з кім як абыходзіцца.

а) Значыць — даволі гультаяваць. б) Дзяружкай, пасьцілкай. в) Вінды пры студні. г) Значыць — ураз. д) Малыш; ад — карогкі. е) Хадзіла ўзад і ўперад. ж) Правільна — надворак. з) Досіць, полён. — даволі.

Падыйшлі к дзёверам. Барадач атрос сьнег і нясьмела пера-ступіў парог. Тут ужо была сям'я вялікая. Чакалі, калі пададуць полудзень. Пранусь, аглядаючы ўсіх паасобку, перавёў вочы на сьценку і доўга лічыў прусакоў, што шпацыравалі ^{а)} па сьцяне.

Нарэшце тры вялізныя місы паставілі на стале, і галодныя па-рабкі накінуліся на яду.

— „Але-ж сёрбаюць“,—мысльіў Пранусь; — „далёка шчырэй, як у нас. Асабліва гэты сусед, як смаргане, здаецца, з лавы сьцягне“,— і каб ужо быць пэўным на гэтым месцы, аднэй рукой трымаўся за лаву, а другую спрытна закідаў у місу.

— „Ці пад'еў?“ — спытаўся барадач, як выйшлі на двор; — „тут, брат, варон ня лічы ^{б)}, а гані, як можаш, бо абмылкі посьле ^{в)} не паправіш“.

За працай дзень ня ў знак прайшоў, і не агледзеліся, як надый-шоў вечар.

— „Дзядзька! — адазваўся Пранусь,—дзе вы сьпіце, можа й я з вамі як-небудзь прымасьціўся-б: аднаму дужа нудна, учора ледзьве не звар'яцеў, гэтак шорахна ^{г)} было“.

— „Не, браце, танцуй так, як музыка грае: казалі там, ну і там“.

Прыкра было згаджацца, але што-ж зробіш. Панура ўвечары ішоў на адпачынак і, як куля, вылятаў на раніцы, весела смяючыся, убачыўшыся з дзядзькам.

Патроху зганяла з поля сьнег, і дзе-ня-дзе рунелася мураўка. Яшчэ тыдзень, другі — і Пранусь павінен быў узяцца за пасту.

— „Вось тады будзе шмат спакайней,—радуючыся, казаў ён: з ра-ніцы пайду, пасьпяваю, ^{д)} хто будзе чуць? гэта ня тое, што тут: уздыхні, зараз зеркачы ^{е)} адварнулі, там сам сабе пан, вогнішча разлошыш, тупнеш, сьвісьнеш, як дома, час ня ў знак прабяжыць“.

Даўно чаканая пара падыйшла; неба паласкавелла, павесялела, сонца, як мае быць, прыпакло, наляцела птушак, лес зазеленеў, быдла, рыкаючы, весела пабегла ў поле, і Пранусь, як няпрытомны, пагай-саў ^{ж)} сьледам.

Барадаты дзядзька, седзячы на прыгорку, пыкаючы люльку, гля-дзеў і радаваўся, як яго памочнік шпарка бегаў то ў адзін, то ў другі бок за быдлам, зганяючы яго ў вадно месца.

— „Хопіш гора, сынку, хопіш, сколькі ўлезе, над сіратай усякі назьдзекуецца, ведаю, бо сам ужыў смаку гэтага; раней устанеш, па-зьней ляжаш, штурханцоў нададуць, а ты, сірата, як бура, усё зьнясеш. Эх, жыцьцё! — марматаў барадач, плюючы са злосьцю на бакі. Усе мы людзі, а ня ўсім бог роўнае шчасьце даў“.

— „Пранусь! Пранусь!“—гукаў ён, не вынімаючы люлькі з зубоў, „адгані Красулю, ды бульбінку хадзі зьеш, дось будзе, дзень вялікі, нагайсаешся“,—і, разгарнуўшы жар, пачаў даставаць пячоную бульбу.

— „А мой сынок, еш-жа, еш,— чаго, чаго, бульбы не бракуе. Бог ведаў, каму бульба: нам, братка, мужыком, каб елі ды цешыліся“.

— „Не сьпяшайся, не сьпяшайся! звольна! над каркам не стаяць“, казаў ён, гледзячы на дзіцянё, падпершы рукамі бараду.

а) З ням.—прахаджваліся. б) Значыць—не зьявай. в) Ужываецца болей — пасья. г) Жудасна, — боязна. д) Ужываецца болей — п:пяю. е) Значыць — вочы. ж) Паля-цеў, пабег.

— „Расьці сынок, расьці! шануйся, падрасьцеш, якім яшчэ чалавекам будзеш; казаў — маці жыва, так вось на яе не запамінай: яна-ж цябе гадала, гаравала; нябось, ня ўломак, — прыгожы, як ягадка.

А тут што? тут вось адбразгаеш ^{а)} сваё, ды да дому... свой хлеб хоць не такі смашны, але ім не падавішся ^{б)}. Праўду, кажу, праўду: тут ня ўслужыш, я ўжо спрактыкаваўся, было ўсяго.

Жыву і чакаю, як вол доўбні“.

Тым часам сонца ня ў знак апушчалася над лесам, і быдла пачало паглядаць у той бок, дзе хлявы.

— „Ганяй, дось будзе, дзень ад’жылі, дзякуй табе, божа!“ камандаваў дзед. Ідучы з дзядзькам, Пранусь углядаўся на хату, з каторай выпаўзаў стужкай дым, і пры гэтым мысьліў, што зараз сядуць вячэраць, то ўжо мух лавіць ня будзе, а падчэпіць самую большую лыжку, і ну яе і туды і сюды.

Жывёлу ўгналі ў двор і размясьцілі па хлявах.

— „Ну, пойдзем, зачэрпнем, што дадуць!“ — адазваўся дзядзька і адчыніў на кухню дзьверы. Там была сама гаспадыня.

— „Во і мы тут, панічка, галодныя, як ваўчкі“, зьбедніўшыся, адазваўся ён: „калі ласка крупнічку лыжачку, я ня проч, ды і хлопчык не адкіне“. Як падалі вячэру і ўставілі на стол, падыйшло яшчэ пяцёх парабкаў і звольна паселі на даўгіх лавах.

— „Ну, хлапец! мая панюхна“, адазваўся барадач, „каб бачылі, што з яго вырабляецца! матыль ды толькі, бяжыць ды бяжыць, увесь час на нагах.

Крыкнеш на сабаку: „Жук, у шкодзе“, пакуль той Жук раскурстаецца, ён ужо бяжыць; дзюцюк, так дзюцюк, а галава, гляньце, як цэбар, мазгоў поўненька ў ёй, гэта не раўня нашым салапякам.

А гамонка, каб чулі, праўду рэжа, быццам з ксёнжкі ^{в)} чытае, пракурор ^{г)} ды і толькі.

Кажуць, мужык, дык анучка, — вось не! Ён з якім хочаш панам разгаманіцца“.

— „Ну дось-жа, дось хваліць!“ адазвалася гаспадыня. „Табе на руку, старому абібоку, ^{д)} цяпер толькі сядзі, ды варон лічы, што ляцяць над полем, вось гэтак век зжыў, нічога ня робячы, вандруеш ^{е)} па сьвеце, як Марка па пекле“.

— „Які там сьвет!“ з крыўдай, адказаў барадач. „Толькі ўсяго і бачыў мужыка чорнага, мужыка рудога, хату з падпоркай, хату без падпоркі. З нас усякі так, у брудах радзіўся, бруд еў, у брудах памёр, мужыкі ня людзі, так і чэзнуць без пары“.

— „Ну а чаго вам лепшага? сілу маеш, зарабі, гарэлкі ня пі, капейку зьбярэш“, сакатала пані.

— „Хто яе п’е, няхай на яе звод! тут кашуля паўзе з плеч, лата на лаце і ў лаце дзюрка, не да гарэлкі, калі так горка!“

— „Усе вы так кажаце, а як дабраўся-б каторы, то як свінья нарэжацца“.

— „Праўда, панічка, праўда! Пад’еў, так уставай“, перарваў размову парабак Халімон.

Гаспадыня закусіла палец і вытрашчылася. Відаць, Халімонава размова не спадабалася.

а) Значыць — адбудзеш б) Русіц. — задушышся. в) Кніжкі. г) У судзе асоба, якая мае на абавязку абвінавачваць падсуднага. д) Гультаю. е) З ням. — wandern, падарожнічаць, туляцца, цягацца.

Ей хацелася пагаманіць, даняць, выскажць, што мужыкі і так здураны, а тут Халімон слова рэкнуў, а) паказаў сьпіну, і ўсе за ім.

Застаўся толькі Пранусь.

Сьцямнела. Кругом было ціха, ціха, толькі праз адчыненае вакно данасіўся хрыпаты голас дзеркача.

— „А, і ты тут?“ з радасьцю адазваўся Пранусь, глядзячы ў цёмны абшар. „Можа ты з Красналуку завітаў сюды, з матчыным жаданьнем, а можа твой брат дзяркачыў у нас у хмызьнячку?“

Ну, яшчэ раз дзергані, яшчэ, яшчэ!“

І яму ўспомнілася родная вёска, маці, дзеці і, хоць беднае, але спакойнае жыцьцё.

— „Скора Пятрок, пасья Каляды, годзік адматаюся, а там мае грошыкі сюды, куплю коніка, пайду зарабляць, а мо' пашчасьлівіцца“.

І, мысьліўшы пра новае жыцьцё, яму стала дужа радасна, як ён, узяўшы ў пана грошыкі, пойдзе к матцы і скажа: „вось, мамачка, я прышоў, я грошы зарабіў, вось яны, а ці ведаеш, што купіць намысьліў? коніка, мамачка, коніка, буланчыка. Эх, запрагу, ды ў лес, дроў набяру, вывезу, мамка, аднаго рубельчыка перахаплю, другога і гэтак будзем змагацца з бядой. Служыць ня буду, ня буду!“

І так у гэтых салодкіх думках заснуў, палажыўшы галаву на падваконьніку.

— „Чаму-ж ты тут спіш?“ спыталася, увайшоўшы, ахістрыня б) „Мусіць то нудзішся, дамоў зажадаў?!“

Пранусь адскочыў ад вакна, зьняў з калка армячок і хцеў прылегчы ў кутку.

— „А не, а не! не пара, жывёлу выганяй, у полі высьпішся ўсё роўна ўдваіх гультаіце“.

Пранусь зьняў пугу, торбу і вышаў на двор. На двары напатакаўся барадач з заспанымі вачыма.

— „А! і ты тут! вось маладец, ну, адчыняй вароты, едзе чорт з балота“.

Вароты са скрыпам адчыніліся, і скаціна пабегла ў поле, а барадач, ідучы ззаду, зацягаваў нейкую песьню, закаціўшы вочы к небу.

Пранусь бег упрыскочку, пазіраючы ў той бок, дзе былі Красналукі.

Эх, барджэй-бы мухі белыя, тады і я ня парабак, конь буланы, сам гаспадар, толькі абы бог дапамог,—і, быццам-то трымаючы ў руцэ лейцы, пугаўём сьцёбаў сябе на армячку і крычаў: „но, но, но!“

Барадач здалёку пазіраў на хлапца і ў душы сьмяяўся з яго дзяцінай забавы, а таго ня ведаў, што тут была зусім сталая думка.

— „Туды, сынку, туды!“ камандаваў дзед, прыплюшчыўшы вока, „гані, гані Красулю, у шкоду пойдзе. Вось так! вось так! ну, а цяпер хадзі-тка сюды, у мяне і сальца скібінка ёсь“.

Пранусь угрыньнём в) падбег к дзеду, весела пазіраючы яму ў вочы. „Як табе лепей падабаецца, ці са скурай, ці не?“

— „У, мне ўсё роўна, як дасьцё, так і добра“. Дзед, адшматанушы г) кавалак сала, падаў Пранусю, а сам сквапна в) ўглядаўся, як спраўлялася галоднае дзіцяньне.

— „Не сьпяшайся, сынку, не сьпяшайся! у карк ніхто ня валіць“.

а) Скажаў, урэзаў. б) Гаспадыня ў панскім палацы. в) Вугром, вельмі хутка.
г) Адрэзаўшы. д) Полёна. — ахвоча

„А, любіш, гапцюль ^{а)}, сала, нібы кот. Гэта-ж кума, дай божа ёй здароўя, патрактавала, ^{б)} а ты пэўне падумаў, што пані раздабрухалася... не, гэткай ласкі ніводзін не даслужыўся. Тут так: добра, добра, а не — каленкам, ды вон. Ну, пагонім дамоў, пара, здаецца“.

Пранусь узарваўся, як пчала, і заляскаў пугай па мураўцы— „Дамоў! дамоў!“ разлягаўся яго звонкі голас па полі.

— „Ну, ты напай быдла, а я пайду гляну, можа крупнік заждаўся на нас“, і барадач зацюхціў ^{в)} лапцямі па зямлі, падымаючы слупы пылу за сабою.

— „Што, выхартаваўся?“ ^{г)} спыталася пані, як убачыла яго пакалмачаную бараду ў дзьверах.

„Заві ^{д)} хлапца сюды! трэба пабачыць яго“.

— „Зараз, панюхна зараз! Эй, карантыш, сюды, сюды, косьці, госьці, гвоздзі ^{е)} усё паядзім!“ ^{ж)}

Пранусь увайшоў.— „А, і ты тут, ну, а як-жа служба? я і ня пыталася“.

— „А нішто сабе, але каб свая гаспадарка была, ведама лепей“, бойка адказаў Пранусь.

— „Што-ж бы гэта было, каб усякі сваю гаспадарку меў, гдзе-ж бы работніка набралася?“

Так вось, маленькі гаспадарок, да восені паганяеш быдла, а посьле я цябе сюды забяру, да цяжкай працы; слабы яшчэ, а для мяне якраз паслугач“.

— „Добра, пані добра!“ марматнуў Пранусь, перажоўваючы на астатку нейкі храшч, што нянацкам папаў на зубы.

— „Пойдем, братка“, адазваўся барадач.

— „Вось, дзядзечка, казалася пані, у паслугачы забярэ, мусіць горш далёка будзе“.

— „Чуў, сынку, чуў, я толькі маўчу, ды думаю, што з гэтага будзе? Тут ня ўежна, ды ўлежна, а там—хоць часьцей зловіш перапечку, дык і гупліка ^{з)} падвабіць, толькі трымайся ^{и)}“.

Гэта, брат, не навіна! Нашто ўжо мне старому ў злосьці, калі ўклеіла мяшалкай па зубох, то вось адзін па адным тры зубы выбраліся, і здаровыя, як звон. Ну, і маўчу, як-бы нічога ня было. Ці адзін назьдзекуецца над бедным!..

Нас усюды б'юць. Пашоў раз у горад; іду вуліцай, вядома пасярэдзіне, аж дзесцікі за карк: сюды, кажа. Я гоц у бок, аж — на табе — узьбіўся на нагу нейкай пані, і што, здаецца, пашкодзіў, калі лапцем крыху наступіў на ваксаваны боцік, дык як яна, браце, пачала вудзіць мяне парасолікам, аж пыл курэў; па той раз — плаці, — не пайду.

Так і табе. Пакуль малы, — сілы няма, а будзе сіла, права няма, ну і ануча анучай.

Але кажуць ісьці за паслугача, ідзі, адказаў няма, — і дзед, закінуўшы на патыліцу шапку, уздыхнуў і запеў:

^{а)} Значыць — малы, карантыш; запраўды — дзюравянны гузік, брызгуль, як ўкладзецца ў гаптакчу, адсюль — гапцюль. ^{б)} Пачаставала. ^{в)} Зачасьціў. ^{г)} Згаладнеў, ад хорт, сабака які нібы галодны заўсёды з падцягнутымі бакамі. ^{д)} Лепей — кліч. ^{е)} Рус. — дзьвякі. ^{ж)} Рус. — паямо. ^{з)} Штурхача.

Вып'ю я чарку, забуду пра гора, засмагшыя губы хоць
чуць прамачу.
Годзе млеці ў зьдзеку, ў пакоры, і так ужо досіць, век
цэлы маўчу.
Нямашака мне долі, мне, беднаму Марку, нават і мысьліць
аб ёй не вально.
Смутна мне, дайце гарэлачкі чарку, нудныя думкі разьвеець
яно.
Ўвесь дзень у полі сілы парываеш, дзьмешся ад шчырага
сэрца твайго.
Смаку ня чуеш, у працы знываеш, а сколькі гаротнага веку
твайго?
Жылы падцягне, пасмагне у роце, вочы ад працы крывёй
набягуць
Крыху прыляжаш, зараз сьвітае, зноў падымайся і ў поле
ідзі,
Ня дзіва, што брат наш здароўя ня мае у высахшай з працы
і слабай грудзі ^{а)}
Дзе там пра долю і шчасьце нам дбаці, ня скоро нам гэта
яшчэ дачакаць...

— „Вось песьня, дзядзечка, так песьня, нейдзе чуў яе, быццам-то татка мой пяў, але ня ўспомню; маленькі быў. Навучэце, дзядзечка, мяне, навучэце, надта-ж падабалася“.

Прануся больш ня пусьцілі з барадачом, казалі, каб спраўляўся, калі хоча служыць — адзін.

— „Спраўляюся, спраўляюся!“ — марматаў ён, патрасаючы кулакамі, седзячы на выгане і прыслухоўваючыся к рэху, быццам-то чакаў адказу ад таго, з кім сварыцца.

— „Вам патрэбен, а мне не! Пабачым, ці доўга пабудзе? Зараз пойдзе гамонка, што сьмятану зласаваў, то падмазку зьеў, то ступіў ня так, то глянуў ня так, ня ўгодзіш, каршун вас дзяры.“

А дзіця, што дзіця, каму пажаліцца? богу аднаму вядомы зьдзек над ім.

Хіба памру, то замоўчу, а жыць буду, скажу праўдачку ў вочы“.

Прануць першы раз на сваім жыцьці ўвайшоў у пакоі; застыў у задзівеньні і замысьліўся.

Гэта ня тое, што ў нашых куранках, тут і цёпленька, і сьветленька, падлога бліскучая, суфіты гладкія і абразы ласкавейшыя, як нашы. А птушак—птушак, жоўценькіх і чырвоненькіх, сьвяргочуць, як у лесе.

„Шкода, няма дзядзькі, а то разам паглядзелі-бы, як жывуць людзі! але-што чужым багацьцем глуміць галаву, мне мая куранка таксама не благая.“

Пранусю казалі скінуць лапці і на месца іх далі нейкія скураныя боты, сказаў-бы з аборамаі, дык не, далёка не, яны і цянейшыя

а) Рус. — грудзях.

і чорныя, а ня рудыя. Усклаўшы іх, ён доўга марудзіў, пакуль прылаўчыўся ўкручаваць, а посьле набраўся прыкрасьці, пакуль ашмуляліся пяты, з няпрывычкі скура муляла пальцы і дужа высака выціскаліся ў гару пяты.

„Не, такі ліпаўкі далёка раскашнейшыя, разуваючыся ўвечары, казаў ён. Там ні стуку ні груку, а тут ідзеш і азіраешся, быццам ззаду на пяты наступаюць“.

Пражыўшы тыдзень, другі на лягчэйшым хлебе, ён нібы крыху ўжо звыкся і толькі часьценька нудзіўся па свайму барадачу, каторага дзён колькі падрад ня бачыў.

Праца, хоць была няцяжкая, але ўвесь дзень на нагах, туды штурхель, сюды штурхель, там прымі, туды пастаў, зьмяці пыл, мый падлогу, а то бяжы ў мястэчка, адпачынку няма, толькі ўночы.

Пранусь лічыў дні, калі будуць Каляды, і часамі, спатыкаючыся з дзядзькам, казаў яму, што засталася ўжо дзесяць дзён, а то сем, і менш таго.

— „Незадоўга, сынку, незадоўга“, — адказваў ён.

— „Учора, дзядзечка, страху набраўся і мысьліў, што будзе гасьцінца, аж бач не, бог зьлітаваўся нада мной, далі-далі ды нямнога“.

— „Што, нябось загінула што-небудзь? Гэтак, гэтак, бывае запрапасьціца, ну, і даюць, на каго больш увагі, а посьле — тыц — нашлося, туляюцца, як ваўкі, воч недзе падзець, задобрыць ужо хочучь, але крыўду з сэрца не дастаць.“

Ну, што-ж было з табой? Я і забыўся“.

— „А вось нехта зласаваў сьмятану, ды так, што толькі збан застаўся, як сіраціна адзін, ну, ведама, да мяне, ты ды ты!“

Аж пасля выявілася, сама гаспадыня забылася ключы, а нехта дабраўся і страпежыў усю, як мае быць, сьмятану ды масла, салятырку а) згроб у дадатак.

І пакуль там разьбіралі справу пра масла і сьмятану, мне добра ўклеілі па зубох, і цяпер ньюць, быццам, хто цэглай абязьвечыў“.

— „Чытаў сыноч ксёнжкі?“

— „Чытаў“.

— „Памятуеш, што Хрыстос казаў: даруй вінавайцу і не рабі помсты, так і ты, пажаліўся мне і дось“.

Надыйшоў дзень Каляд, Пранусь з дзедам радзіліся, як быць.

— „Ведаеш, сыноч“, — казаў дзед; „надта-ж жадаю ўбачыць вашу вёску, зямельку і ўсё, што толькі маеце“...

— „Пабачым, дзядзечка, пабачым, вось толькі-бы разьлічыцца“.

— „Ты, сыноч, маленькі яшчэ, але я цябе шчыра люблю за твой розум; сэрца маё вось так і хіліцца да цябе, сіраціны“.

— „Пойдзем, дзядзечка, разам адсюль, пойдзем; я ня гультай, буду працаваць, і дзядзька што-небудзь яшчэ здалеецца“.

— „Каб бачыў, сыноч, лясы павярнуў за свой век, гэтымі кручамі, яшчэ і цяпер сіла ёсьць, усяго не аддаў ім, толькі зубы прышлося волей-ня-волей заставіць на памятку, што вылецелі ад спагаднай рукі пані.“

Мне ў жыцьці ня пуціць в); нас толькі было двое, я ды брат, і той загінуў за крываваы мазоль.

а) Значочная талерка да салаты. б) Ня шчасьціць.

Казалі, дзеткі засталіся, а дзе, бог сьвяты ведае“...

Пранусь слухаў і маўчаў; мысьлі яго блукалі ў роднай вёсцы, дзе год таму назад усіх пакінуў, як адыходзіў на чужы хлеб.

— „А што, дзядзечка, за здарэньне было з братам?..“

— „А вось, дзеткі, ня тут кажучы, шула ў лесе абярнулася, і няжывога дасталі, і як там далей было, ня ведаю; далёка тады быў я“...

— „А!!... і майго-ж татку дрэва прыбіла, як я быў маленькі“.

— „Ад раптоўнай сьмерці сьцеражы нас, божа“, — зьняўшы шапку, шаптаў дзед. — А памятаеш хоць крыху, які быў твой татка?“

— „Не памятаю, не памятаю, адно толькі засталася, як нашу Насту ён калысаў, то пяяў: „Люлі люлі люлі! прыляцелі куры, селі на вароцех у чырвоных боцех“...“

Мусіць то, дзядзечка, і ня ведаеце, дзе пахаваны брат, а я таткаву магілку, як цяпер, бачу, націснутую каменнем“.

— „Так, браце, так, ціснуць нашы грудзі пры жыцьці, ціснуць і па сьмерці“...

— „Пані кліча... пабягу“, — адазваўся Пранусь...

— „Вось здружыліся!“ — адазвалася яна; — „як вас ужо і разьвесці, ня ведаю, хіба вадою прыдзеца“.

— „А не, панічка, ня варта! самі пойдзем“, — адазваўся Пранусь...

— „Калі-ж рушыце?“

— „А хоць і зараз, дзень вялік“.

— „Добра!..“ і пані выйшла ў другую палавіну, а Пранусь бяз шапкі выбег на вуліцу.

— „Дзядзечка!“ — захлебываючыся з радасьці, казаў ён: — „расстаўляй кішаню, грошы зараз дадуць, ужо я нарыхтаваў усё к ладу“.

— „Ці-ж так? — ня веручы, пытаўся дзед; — ну, калі ў дарогу, то ў дарогу; старцу сала не ў наклад“.

— „А папалуднаваць трэба, я сваё не дарую“..

Пасьля паўдня іх разьлічылі і далі падводу да мястэчка.

Пранусь, стоячы на сьнягу, глядзеў, як масьціўся на санках дзядзька, а пасьле і кажа: „хоць і дрэньненька было тут, але падзякаваць мы павінны; так ня можна“.

Барадач нязразу скрануўся, абмацаўшы скрыўленую сківіцу і пустое месца ў зубох, ён усё чмыхаў ў нос, але, як убачыў, што Пранусь скрыўся ў дзверах, пайшоў і сам туды.

— „Даруйце нам“, казалі яны; можа мы ўгневалі паноў, ведама, простыя людзі“...

Подабаўся дужа паном дзядзечка, у ім яны бачылі шчырую, непадрабляную праўду, і за гэта Пранусь дастаў гасьцінца два рублі, а барадач рубель.

Скрануліся...

Мінуўшы браму, барадач зьвярнуўся да Прануса і кажа: „ведаеш, сынку, хоць і казалі пані, што я гультай і п'яніца, але гэта няпраўда, сам-жа бачыў, год разам жылі, капейкі ня пусьціў нікуды, зьбіраў, як мог, і праз гэткае жыцьцё, дзякаваць богу, маю з сабой капейку; усё, сынку, табе аддам, не пакінь толькі мяне старога“.

Пранусь маўчаў і цалаваў дзеда рукі.— „Пакуль буду жыць, не пакіну, дзядзечка, вас“.

Прыехалі ў Красналукі і ўвайшлі ў хату. Маці з радасці аслупела, ⁶⁾ як убачыла, што сын, як сарока, падбег к ей.

Пыталася пра ўсё, што толькі прышлося яму ўбачыць на службе.— „А хто-ж будзе гэта?“—спыталася яна ў Прануса, паказываючы на барадача, што поркаўся па клумках.

Пранусь з малога да вяліка давёў матцы пра асаблівую шчырасць гэтага чалавека і пры гэтым сказаў, што даў слова не пакінуць яго аж да сьмерці, як-бы ні жылося.

Старая ўглядалася на госьця і ня ведала, што распачаць: твар яго надта быў падобны да нябожчыка мужа і наводзіў на яе сэрца тую боль, каторая крыху прызабылася.

Далей болей разгутарыліся пра жыццё яго брата.

— „Ня памятаю, казаў барадач, хлопцамі ў сьвет разыйшліся. казалі людзі, памёр пад дрэвам, а дзе і як, ня ведаю...“

Адна памятка ў мяне ёсьць, крыжык выцінаны, надта даўны, гэта яшчэ бацька, як нас благаславіў, то абодвым на шыі панадзяваў, мой то вась дзе, а братні пэўне разам у магіле“.

Глянўшы на крыжык, у старой затрасьліся рукі і сьлёзы пасыпаліся з вачэй. Нічога ня кажучы, яна павяла рукою па грудзях, да стала адтуль крыжык і кажа: „ня гэты?“

Барадач глянуў і заплакаў. „Гэты сам, гэты, знача тут мой брат жыў і памёр, так во' дзе яго кроў, во' як. „Хапіў Прануса на рукі і пачаў моцна цалаваць...“

З в а н ы.

Вартаваць лінію жалезнай дарогі прышла чарга старому Ігналю. Хоць і стары быў Ігналь, але ахвотна браўся за гэты абавязак.

Выходзіў з хаты ён шмат раней, чым трэба, і займаў сваё месца пры лініі ў будцы, зложанай з яловых лапак.

Так было і цяпер.

Узьдзеўшы кажурынку, ён, апіраючыся на кій, звольна пайшоў к таму месцу, дзе ўжо не адну ноч вартаваў.

Вечарэла.

Сонца толькі-што спусьцілася за могільнік і прамяніста асьвячала дрэвы і постаць Ігналя.

Зірнуўшы ў бок могільніку, Ігналь уздыхнуў і нешта прамовіў.

Пранясьліся ў яго памяці малюнкі ўсяго бядацкага жыцця: спрытная моладасьць, што прамігацела, як сон, а там горкая беспрасьветная старэйкая доля, сынкі, вайна, чорныя, чарней ночы весткі, сіроты-ўнукі.

Ідучы паміж кустоў могільніка, Ігналь углядаўся на пажоўклыя лісточкі, каторыя раней ад другіх афарбаваліся іншым колерам, і мысьліў сабе, што недалёчка ўжо восень, а там ізноў вясна, але не для яго.

Больш жыць ён не спадзяваўся, дый не хацеў. Усё, што было сьвятога, згінула навекі. Толькі адна іскрынка пацехі тлела ў яго добрым сэрцы — гэта любоў да сірот-унукаў, каторыя жылі разам з ім. Бацькі ў гэтых дзяцей ужо ня было — згінуў на вайне.

* * *

Вось Ігналь прышоў да лініі. Высокі адкос пад густым ценем высіўся ўбаку, зьнізу дзесь булькатала вада.

Гэта была ручалка, каторая плыла з-за лініі.

Вядомая ваколіца Ігналю была. Тут ён ад маленства памятае і ведае ўсё. І шмат працы палажыў ён, пасыпаючы адкос, пракладаючы рэйкі ^{а)}, падбіваючы шпалы, а цяпер прышоў сьцерагчы ўсё гэта.

* * *

Абложаная яловымі лапкамi будка, як пляма, цямнела на пры-
вяўшай траве.

Пры будцы ляжала абгарэлая гнілая шпала — сьвятло начлеж-
нікаў.

* * *

Сеў Ігналь на шпалу і задумаўся. Кругом было ціха, толькі час-
ад-часу даносіўся здалёку стук, як-бы з пустой бочкі.

Гэта рэха гарматных стрэлаў далятала сюды.

Уздыхнуў дзед, пачувала сэрца нядобрае. Не баяўся ён сьмерці ніколі, але думка, што часам прыдзецца пакінуць родны край, дара-
гую бацькаўшчыну, трывожыла сэрца яго.

* * *

Тут-жа ён радзіўся, вырас, тут-жа правёў сваю моладасьць, тут сьляды яе, і тут, паміж бярозак, курганок з парахнёю тае, з каторай кляўся і па сьмерці разам быць.

— Не, ніколі не адыйду адсюль, няхай будзе, што будзе! — пра-
мовіў ён, вытрасаючы попел з люлькі і глядзячы ў даліну.

Вочы яго выглядалі то дзікімі, грознымі, то плачучымі.

* * *

Думкі яго абарваў голас унука. Сьледам за дзедам ён краўся, прыцемкам, хаваючыся то за кусты, то ў траву, і вось, толькі дзед прысеў, ён з заліўным сьмехам падбег да яго.

— Дзядок, гэта я! — сакатаў ён: — маці ня пушчала, а я вось тут, разам будзем вартаваць, казку дзедка раскажа.

— Ах, мой каласок, уцёк такі! — як спрасонку казаў дзед: — добра што кажухок узяў, лезь у будку, у куточак, — бачыш, цёмна як.

Унук залез, падкурчыў там ногі ды пазіраў у цемнату.

— Дзядок! — адазваўся ён, калі ўжо занялася гарэць шпала і асьвяціла частку поля: — а што гэта гурчыць вунь там далёка, за рэчкаю?

^{а)} Шыны, рэльсы.

— Гэта вораг нішчыць край, абяздольвае людзей і стрэл гарматны чуцён тут.

— У-у... вусьцішна як! Страшны вораг, страшны. Няўжо ён будзе тут, няўжо нас пабярэ к сабе? Казалі хлопцы мне, што вораг шабляй лес сячэ, рве горы, вёскі і людзей. Хто абароніць нас? Быў-бы татка — але-ж яго няма...

Пры гэтых словах унучка дзед глыбока ўздыхнуў.

Тут з шумам праняслася машына і зьнікла ў імгле. Аднекуль, ледзь чутно, плыло працяжнае рэха званоў.

Унук сядзеў у куточку, пазіраючы на іскры, як яны выляталі з полымя і ніклі недзе ў цёмным абшары.

— Сьпі, унучак! — дрыжачым голасам адазваўся дзед.

— А байку? — бяз байкі спаць ня лягу.

— Ня байку, а ўспамін далёкага мінулага жыцця паслухай...

... Калісь, даўно-даўно, я быў маленькі, як і ты. Любіў я ў ня-дзельку, або так у якое сьвята, узьлезшы на званіцу ў царкве з сваім таткам, біць у звон і прыслухоўвацца к рэху. Татка быў званар.

І вось, як пацягнем, бывала, за вяроўку, — зварухнецца звон, і працяжнае, якатлівае рэха вырвецца і стралой імчыцца бог ведае куды, — далёка праз лес, праз пушчу, туды... к народу бяздольнаму, пакрыўджанаму.

І зварухнецца люд, глядзіш — ідуць, ідуць, а звон гудзе й гудзе.

Я не забыў слоў бацькі свайго: „любі народ, як я, склікай яго сюды, ў гурт, цясьней будзь заўсёды з ім, кажы пра дабро, праўду і братэрства“.

Быў ён шчыры чалавек, але жыцьцё сваё скончыў у далёкай Сібіры. Яго ня стала...

І цяпер я чую той самы зык званоў. Яны гудуць, яны кратаюць маё хворае сэрца, уваскрашаюць далёкія ўспаміны.

Так вось, хлопча ты-ж мой, кажү табе: захавай і ў сваім сэрцы пашану да краю, да людзей...

Апошнія словы дзед расьцягваў, вымаўляў з болем. Сьлёзы спаў-залі па маршчыністаму. ^{а)} твару на гарачы попел.

— Людзі кінучь сялібы, поле, уцякуць; выпраўлю і вас, дзеткі, з матуляй, а сам не пераступлю за мяжу бацькаўшчыны ні кроку. Дзе радзіўся, там і памру.

* * *

Калышацца, аж стогне зямля. Дрыжаць сталетнія бары, страшэнны гук стаіць у паветры праз усе дні. Ужо гарматы блізка. Ужо іх цяжкія кулі рвуцца непадалёчку гумнаў старога Ігналя.

Сонца ўдзень зацягнута дымам, уночы неба ў агні.

Зруйнованы вёскі, спляндравана ^{б)} поле, плач абяздоленага на-роду за лесам замёр.

* * *

На родных межах, пад будкай, зложана багацьце Ігналя. Тут яго ўсе пажыткі. Ужо запрэжаны каняка.

З буды пудліва пазіраюць унукі. Іх галоўкі асьвячае паўднёвае сонца. Плач нявесткі зьліваецца са стогнам гарматаў.

^{а)} Карпатаму, скірапцеламу. ^{б)} Патоптана, зьнішчана

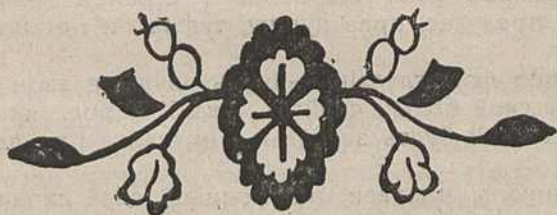
— Ну, дзеці! — траскучым голасам прамовіў ён:—благаслаўляю 4).
Ідзеце сьцежкай за жыцьцём, якое-б яно ні было. Ідзеце, ня блукайце, вас чакае лепшая доля. Не шкадуйце, ня плачце па мне. Я гаспадар слову, я вартаўнік дзедаўскіх курганоў, ня выйду за мяжу роднага загону.

Скрыпнулi калёсы і зьліліся з плачам выяжджаючай сям'і.

* * *

Доўга стаяў Ігналь, паводзячы мутнымі вачыма па дарозе, дзе ледзь былі відаць мажы з унукамі, а пасья, цяжка ступаючы і сляняючыся ў бакі, пайшоў на могільнік і сеў пры тым курганку, дзе вітала сьмерць і жылі словы прысягі.

Грукаталі гарматы, стагнала зямля, і сярод гэтага стогну даносілася аднекуль сумнае рэха зьаноў...

Лепшыя творы іншых пісьменьнікаў.

А р о л.

С я ў ц о м.

Дзе вы, ўсе здольныя, ліцамі ^{а)} ўдалыя,
З добрымі думкамі, к працы рахманья?
Выйдзьце ўпярод!

Поўнаю жменяй зерняты здаровыя
Сейце на нівы багатыя, новыя —
Будзе усход!

Доўга былі яны ўсімі забытыя,
Дзікай травой, чамярыцай пакрытыя,
Ждалі на вас.

Цёмныя хмары над імі насіліся,
Дарма паілі вадой й пранасіліся,
Аж прыйшоў час:

Будзе даволі ты ўжо наляжалася,
Сілы набрала і ўзмацавалася, —
Дай-жа нам плод!

Выйдзьце, ўсе здольныя, думкамі ўдалыя
Выйдзьце, ўсе шчырыя, к працы рахманья,
Станьце ўпярод!

А р ф а ^{б)}.

Калі к Саулу прыступаў
Дух цёмнай нуднасьці і злобы
І горш ад цяжкае хваробы
Яму спакою не даваў, —

Тады Давіда зваў ^{в)} Саул,
І з арфаю Давід яўляўся.
І ад Саула адступаўся
Злы дух пад дзіўны арфы гул. ^{г)}

І цар спакойна засыпаў.
Нуда, трывогі адступалі,
І цёмны думкі не чапалі,^{д)}
Пакуль Давід на арфе граў.

Як арфа, — ты маёй душой
Ўладаеш ^{е)}, ў родны край надзея!
Пакуль твой луч ^{ж)} у сэрцы тлее,
Я знаю радасьць і спакой.

^{а)} Русіц. — тварамі. ^{б)} Музыкальны струмант. ^{в)} Лепей — клікаў. ^{г)} Няправільны зварот — пад дзіўны гул арфы. ^{д)} Чэхізм — владаетш. ^{е)} Русіц. — прамень, коска.

Якук Д.

С Т О Г Н.

Хочацца крыкнуць, каб неба ўздрыгнуласт,
 Страшна-галосна, каб людзям пачулася,
 Як тут канае іх брат-чалавек!
 Голадам змораны, цемравам скручаны,
 Працай нямернай забіты, замучаны,
 Моўчкі бяз скаргі канчае свой век!
 Гіне ён... Помач ніскуль не яўляецца... а)
 Стогны ў паветры яго расплываюцца.
 Што ім да гэтага стогну паўроднага?
 Быццам, як сьвята, іх жыцьця выгоднага
 Дні за дзянькамі так роўна бягуць!
 Не да яго ім! Мой браце змарнованы,
 Скрыўджаны, зганьблены, імі аплэваны,
 Толькі ім сілы свае падавай!
 Толькі кармі іх ты працай крываваю,
 Жыцьце дастаў ім з раскошшу, з забаваю,
 Сам-жа ты з голаду гінь, падыхай...
 Эх, небарака! Калі ты падымешся
 Моцнай 2) сьцяною, як хваля уздымешся,
 Сказаць ўсім, што і ты чалавек!
 Чы б) мо' пакоры спрадвеку навучаны,
 Цемравам вечным, нядоляю скручаны,
 Гэтак ў пакуце жыць будзем ўвесь век?

Псальм СXXXVI.

Мы з плачам сядзелі ля вод Вавілона,
 Ў маркотны сабраўшысь кружок,
 І там ўспаміналі цябе, о Сыоне а),
 Цябе, мілы сэрцу куток!
 Спакойна і ціха каціліся воды
 Між кветных, чужых берагоў...
 Дарэмна! Мінуўшай Сыонскай свабоды
 Ня выплакаць нам у ўрагоў! 2)
 Пакуль з безгранічнай журбай мы глядзелі
 На чыстыя воды, — яны
 З насьмешкай прасілі, каб песьню мы сьпелі
 Аб муках сваей стараны.
 Не! вораг-мучыцель ня ўчуе ніколі
 Тэй песьні пра родны Сыон,
 Ні голасу арфы; бо песьня бяз волі —
 Арла змардаванага д) стогн.

а) Дарэмна—не зьяўляецца. б) Ці. в) Гара ў Ерузаліме, на якой была пабудавана бажніца. г) Старабаўг. — у ворагаў. д) Полён. — змучанага.

Адсохнуць мае спрацаваны хай рукі,
Як чэпяць за струнны арган,
І выдадуць грудзі сардэчныя мукі
На сьмех і на зьдзекі ўрагам!
Мы з болем павесілі арфы на лозы,
Но ^{а)} песьні пра родны Сыон
Нішто не заглушыць: ні мукі, ні сьлёзы,
Ні душу ўзрываючы стогн...

Я. Журба.

Адрадзілася прырода...

Адрадзілася прырода;
Зноў надзеі агарнулі.
У грудзёх калішні жальбы
Дзесь далёка патанулі.

Адрадзілася прырода;
Запяялі ў небе птушкі;
У душы ізноў паволі
Ўюцца песьні-весьлушкі.

Луг і поле каля вёскі
Аksamітам зелянее;

З траўкі ўжо зірнулі кветкі;
Лес зялёны ўсё цямнее.

Адрадзілася прырода..
Край мой родны адрадзіўся,
К жыцьцю новаму васькрос ён,
Цяжкіх сноў к васьне пазбыўся.

Веру, родная краіна, —
Возьмеш верх над злой цямрою:
Твае ворагі ўсе згінучы;
Шчасьце блісьне над табою!

Вогнішча.

(Настаўніцам і настаўнікам).

Падкладайце, браты,
Сюды дроўцаў хутчэй,
Каб ня згас наш агонь,
Каб сьвяціў ён ярчэй!

Тым, хто ў цемры жыве,
Каб мігцеў гэты сьвет,
Каб маланкай палаў
Чараўны агняцвет!

Каб сьвяціў сьцежку нам,
Каб ён вечна гарэў,
Хто ў бяздольлі жыве, —
Каб той сэрца сагрэў.

Хай яго адусюль
Браты бачаць мае:
Думкі вогнікам тым
Хай распяляць свае.

Дык палай ты, агонь,
Гэй, ярчэй ты палай;

Сьветлы вогнік ты наш,
Засьвяці на ўвесь край!

Не шкадуйце-ж драўцоў,
Мае сябры-браты:
Разьняцеце ^{б)} ў душах
Гэты вогнік сьвяты!

Каго люты мароз
Тут так моцна скаваў,
Каб сьвяты ваш агонь
Асьвячаў, аграваў...

Дык палай вечна, сьвет,
Ясным сонцам палай:
Хай праменьні твае
Паляцяць на ўвесь край!

Дай нам моц, каб народ
З душой ёмкай устаў,
Разагрэй, разбудзі —
Каго сон спанаваў!

а) Рус. — але. б) Распалеце.

Спатыкаць пайду вясну...

Не.. я сёння не засну,
Спатыкаць пайду вясну:
У садочку ля маліны,
Дзе кляновыя галіны
Прытуліліся к кустам, —
Я вясну убачу там.
Між кустоў калматых бэзу
У прынадны куст залезу,
Сяду я на лаўцы там,
Што зрабіў калісь я сам.
Там растуць мае бярозкі;
З іх лісточкаў клейкіх сьлёзкі
На зямлю ляцяць расой —
Зьзяюць зорнаю красой.
За смародзіны кустамі,
Што шапочуцца лістамі,
Ад бярозак крыху ў бок,
Малады стаіць дубок.

Там і ліпка каля тыну,
Што схавалася ў маліну, —
Пасадзіў яе з дубком,
Як малым быў плачуном..
А над садам, на прасторы,
Будуць залатыя зоры
Ткаць чароўныя мне сны
І вітаць прылёт вясны.
Сёння сад ў срэбным ^{а)} бляску ^{б)}
Скажуць лісьціны мне казку,
Што з вятрыскам гаманяць,
Аб чым? — ночы толькі знаць
Ды паэту, што прыходзе, ^{в)}
Вясны сьветлае на ўсходзе,
З мар ^{г)} снаваць цудоўну ^{д)} ніць
І з прыродай гаманіць...
Не!.. я сёння не засну,
Спатыкаць пайду вясну!..

А. Петрашкевіч.

Перасьцярога.

Дзеткі, дзеткі, ня глумеце
Гэтых кветак-васількоў,
Без патрэбы іх ня рвецце
І ня керзайце ^{а)} вянок!..
І ня кідайце на шляху,
Падарожны каб таптаў, ^{б)}
Каб бясьільных і бяз паху
Вецер з пылам разам гнаў.

І ня кідайце, каб сонца
Іх сушыла, іх пякло,
Лепш нясеце на ваконца,
Дзе спакойна і — сьвятло...

Хай памруць яны ў спакою,
Не стапаняны нікім,
І паблекшаю красою
Хай напамняць прышласьць ^{в)} ўсім.

* * *

Скачы, браце, ў роднай хаце —
Хто там забароне? ^{а)}
Весяліся, ня смуціся,
Такі дзень сягонья!
Доўга ждалі, выглядалі
Мы гэтага сьвятца...
Што-ж вы селі, спяхмурнелі?..
Весялецесь, братцы!

Весялецесь, ня смуецесь,
Як людзі ў грамадзе,
Бо ўсё тое, ўсё благое,
Што было — узадзе!..
Бо й мы-ж людзі!.. Дакуль будзе
Цемната і гора?..
Эй, танцуйма, галасуйма, —
Доля прыйдзе скоро!..

а) Полён. — сярэбраным, б) Полён. — блеску, бліску. в) Провінец. — приходзіць.
г) Полён. — лятувак, лятуцьёне. д) Путайце, блутайце. е) Няправільны зварот —
каб падарожны таптаў. ж) Полён. — будучыню. з) Провінец. — забароніць.

Лілінаў-Жяленка.

О к л і ч.

На скрыпулю! вось цымбалы!
Ты дуду сваю надзьмі;
Разам гучна ў склад удалы
Так, каб людзі не здрамалі,
Песьню лепшую пачні.

Стройна, складна песьню тую
Ў пералівы пераві.
Тую самую старую,
Што сьпявалі ^{а)} ў ноч глухую,
З гора ў радасьць пералі.

Вы-жа, хлопцы і дзяўчаты,
Словы знаеце свае?! —
Ў голас разам, — як пачата,
Каб зрадзела наша хата,
Каб пачулі ўсе яе!..

Так зайграем, засьпяваем,
Гучна, разам, тон у тон,
Каб за рэчкай, за Дунаем
І у гаі, і за гаем
Разыйшоўся гул-разгон!..

Каб салоўкі і зяюлі,
І крыніцы і бары
Зразумелі і адчулі,
Што ўсё гэта яны чулі,
Як наш прадзед пеў стары.

Ілу, дык разам, ўсё гатова!
Стройна, складна, тон у тон
З пераліваў, слова ў слова,
Так ад сэрца аж да бога!..
... Размахніся-ж, веча звон!!!

Стары Ўлас.

Рабочы час.

Доўга у хаце нашыя брацьці,
Рукі злажыўшы, сядзелі,
Бо, як на згубу, дождж ліў, як з лубу,
Ліў праз чатыры нядзелі.

Сонца зірнула, ўсю павярнула
Працу к вялікай ахвоце:
Луг у пракосы кідаюць косы,
Граблі і вілы ў рабоце!

Жнейкі на жніве рэжуць сквапліве ^{б)},
Ўюць перавёслы няслабкі,
Вяжуць снапамі, валяць радамі,
Ставяць у мэтлі ^{в)} і бабкі ^{г)}

Йшлі дажджы, слоты, буры, грымоты, —
Мы са сьлязамі ўздыхалі;
Вось і нічога; зьбегла трывога, —
Новага хлеба прыждалі.

^{а)} Ужываецца болей—пялі. ^{б)} Полён.—рупліва. ^{в)} Копы па 15 снапоў. ^{г)} Копы па 10 снапоў.

Сватаўства.

Раз зімоваю парою,
Мусі ў мясаедзе,
Сабраліся між сабою
Нашыя суседзі.

А ці ўлетку, ці зімою,
Так па людзях ходзіць,
Што старыя між сабою
Сватаўства заводзяць;

Ды, як выпілі даволі
Крэпкай саматужкі а),
Янка наш хваліць паволі
Стаў свае дачушкі:

«Старша — кажа ён—гадамі
«Мая Кацярына,
«Каб вы, братцы, зналі самі—
«Анел, не дзяўчына;

«І паслушна і набожна,
«Діхая, як рыба,

«Дык—хто возьме, сказаць можна—
«Скарб дастане хіба!

«А малодшая, Мар'яна,
«Да ўсякай работы,
«Як да шыцьця, так да тканьня.
«Мае шмат ахвоты.

«Мо' на горб яе другія
«Зьвернуць з вас увагу?
«Але я ёй дам за тое
«Сто рублёў пасагу».

Учуўшы гэта, ад парога
Юрка Мікалаеў
Падыходзіць да старога
Ды скоро пытае:

«Ведаеце што, татуля!
«Можа ў вас часамі
«Ёсьць Таццяна, ці Настуля,
«Ды з двама гарбамі»?!

Не спранатрыў).

Як чутно, дык гэтак, мусі,
Ў нас па цэлай Беларусі:
Кожан е) двор і кожна хата
Мае прыказак багата.
Ў кожнай справе, ў кожным дзеле,
Як падумаеш тыкеле; з)
А сьпісаць іх ўсе з натуры,
Дык валовай мала скуры.
Але прыказкі ўсе гэты
Ня ліхой бываюць мэты,
Іх прыкеміць д) толькі штука,
А там кожнаму навука.
Ў адной вёсцы даўнавата
Жыў адзін мужык багата,
Так, як іншы раз бывае,
Калі ў масьле сыр плывае:
Меў і грошай і, будынку,
І харошую скацінку,
Меў дачушку і сыночка,
Удалога адзіночка.

А пражыўшы веку спора,
Як працуў канец свой сора,
Залёг стары у кравачі, е)
Ды дзяцей к сабе стаў зваці.
„Дзеткі—кажа, мае мілы,
Я ўжо блізак да магілы!
Табе, дочка, трэба будзе
З волі божай пайсьці ў людзі.
А ты, сынку, як бог здарыць,
Калі будзеш гаспадарыць
Вэдле ж) бацькаўскага ладу,
Дык старога помні раду:
Калі ты ідзеш з сахою,
З возам, з бараной, з сяўнёю,
Не кажы, ідучы з дому:
„Памажы, божа“ нікому!
А другое, знай, ці чуеш,
Як арэш, ці барануеш,
Ды дамоў будзеш адходзіць,
Абгародзіць не зашкодзіць.

а) Значыць — гарэлкі. б) Не зразумеў. в) Кожны. г) З польск.— tak wiele — толькі. д) Запамятаць. е) Рус.— у ложку. ж) Полён.— згодна.

А нарэшце, помні гэта,
 Ці то восень, вясна, лета,
 Ці зіма, каб круглым годам
 Табе яда была з мёдам^а.
 Расказаўшы гэта сыну,
 Ён у тую-жа часіну,
 Так казалі ўсе аб гэтым,
 І расстаўся з божым сьветагі.
 Яго пекна ^а) пахавалі,
 Успамінкі, бач, спраўлялі,
 Прадаўшы на то карову,
 Далі на мшу ^б) трырублёву,
 А яшчэ тры разы столькі
 Занясьлі у манаполькі.
 Прызабыўшы крыху гора,
 Сястра замуж вышла скора,
 Брат быў справіў ёй вясельле
 І ўсяго на навасельле
 Даў і нават ня скупіўся,
 Ды жаніцца сам маніўся.
 А натуру ^в) меўшы шпарку, ^г)
 Ўзяўся сам за гаспадарку.
 Як ідзе ці едзе можа,
 То ня дасьць „памажы божа“;
 А араць ідзе з сахою,
 Вязе плоту воз з сабою,
 І як толькі араць годзе,
 Што ўзарэ, тое гародзе.
 Посьле даў сабе выгоду:
 Накупляў і пшчол ^д) і мёду.
 Есьць уволю і сыцее,
 Але шось не багацее.
 Парой ня ўсее, ня уробіць,
 Дык і збожжа ўжо ня родзіць,
 І карысьці нямаш з плоту,
 Ды сагнаў з мёду ахвоту.
 Схмурнеў хлопец наш, казалі,
 Ды сьмяяцца з яго сталі:
 Ці пашкоджана сяліба,
 Ці з мазгоў сыйшоў ён хіба?
 Ён то раз неяк вясною,
 Сеўшы ў полі пад мяжою,
 Аб сваім думаў няшчасці,
 Плакаць стаў і бацьку клясьці.
 Што ня шэньціць ^е) і ня родзіць.
 Аж мяжою падыходзіць
 Да яго дзядок старэнькі,
 Увесь як галубок сівэнькі,

І з кіёчкам, торба бела
 На плячы ў яго вісела,
 Ды каптанік на ім новы,
 На нагах лапці ліповы,
 З яго вочак сьвятлом біла.
 Стала хлопцу неяк міла!
 А як стаў, разгаварыўся,
 Дык хлопец чуць не расплыўся.
 Дзядок стаў пытаць паволі,
 Чаго плача ён на полі?
 Ці бацькоў мо' сьмерць забрала?
 Ці няшчасьце напаткала?
 Ці жыцьцё табе дадзела?
 Гавары мне, сынку, сьмела!
 — „Не, ня маю я нічога,
 Ані крыўды да нікога.
 І ніхто мне не пашкодзіў:
 Мяне бацька мой ззводзіў!“
 Ды прызнаўся перад дзедам,
 Як той есьці казаў з мёдам,
 Гарадзіць пашню ^ж) на полі,
 Прытым не казаць ніколі,
 Ідучы на поле з дому,
 «Памажы, божа» нікому“.
 Паківаў дзед галавою:
 — „Сынку, робіш ты ня тое
 І на бацьку дарма брэшаш,
 А за гэта цяжка грэшыш.
 „Памажы, божа“ ня даці —
 Гэта значыць не заспаці
 І старацца, мой саколе,
 Чым найраней выйсьці ў полс.
 Дык ня ты ўжо дасі людзям,
 Табе кожан даваць будзе.
 З гарадзьбой рэчы такія:
 Узгарэш ганцы другія,
 Абжэнь ^з) сошкай ці баронкай,
 Абгародзіш баразёнкай.
 З мёдам-то такая справа:
 Кожная салодка страва,
 Зьясі смачна, мёд пачуеш,
 Калі добра папрацуеш“.
 Рокшы ^і) гэта, дзед старэнькі
 Зноў мяжою праз засьценкі.
 Ужо далёка апынуўся,
 Пакуль з думак быў ачнуўся
 Наш хлопец; ніхто аднача
 Нідзе дзедку не пабачыў,

^а) З польск. — рэкіе — хораша, прыгожа ^б) Імшу. ^в) Харэктар. ^г) Шпаркую, непавольную. ^д) Пчол. ^е) Ня шчасьціць. ^ж) І усц. — арбу, ральлю. ^з) Абгані.
^і) Сказеўшы.

Скуль узяўся і дзе дзеўся
І што ён рабіць тут меўся,
Хто ён быў, ніхто ня знае.
Быццам сам бог! — хлапец бае.
Бо з той пары ў яго ў хаце
Скора найшлося багацьце,
Стала зноў радзіць на полі
І ўсяго было даволі.

А суседзі яго тыя,
Людзі злосныя, благія,
Што сьмяяліся, брахалі,
Завідаваць яму сталі.
Гэтак бывае часамі,
Але ведаем і самі,
Што на сьвеце так бывае: —
Хто працуе, той і мае.

ф. Чаркышэвіч.

Мой родны край.

Край мой родны, Беларускі,
Мой каханы край.
Ажыві маю надзею!
Я ў душы маею ды з ёю
Ствару сьветлы рай!

Веру я, народ прачнецца,
Скіне цяжкі сон!
Сонца блісьне і з-за хмары
Зацьвітуць красой папары
Шчасьцем новых дзён...

Беларусам.

Труднай дарогай,
Беднай, убогай
Краінай
Сьмела ідзеце,
Праўду нясеце
Нявіннай
Думкай свабоднай,
Сумнай, народнай
Грамадзе!
Хай загарыцца,
Хай не баіцца
Цемню сляпога!
Хай нам дарогу
Парадзе
К зорам агністым,
Высокім,
К сонцу навукі,
Каб нашы ўнукі
Глыбокім
Думак наплывам,

Сэрцам праўдзівым
Пазналі,
Як у няволі
Нылі мы ў болі,
Як прападалі,
Дня ўсё чакалі...
І прычкакалі...
Сонца з-за хмары
Бліснула.
Жуць векавая,
Крыўда глухая
Заснула.
Радасьць і сьветласьць
З шумнай надзеяй
Ўпала на грудзі.
Годзе цярпеньня,
Годзе мучэньня,
Годзе прымусаў:
І Беларусы —
Ужо людзі!

АЛЬБЭРТУ ПАЎЛОВІЧУ.

Сонца чырвонае, яснае, мілае,
Косы свае распусьці,
Ўсё наша жыцьце, даўно апастылас,
Сьветам сваім асьвяці!

Досі няволі! Дай волю шырокую,
Хутка згані чорны сон,
Дай нам надзею і радасьць глыбокую,
Дай нам сьвятло нашых дзён!

* * *

Зіяй злацістым агнём, маё сонца,
І сумныя хмары хутчэй прасьвятляй!
Праменьням чырвоным так рад я бясконца,
Дык хоць на хвілінку заглянь у ваконца,
Панурыя думкі мае разганяй!

Так нудна і цяжка мне гэтай гадзіны
Што проста аж сэрца ад болю дрыжыць,
І сьветлая думка, як пух лебядзіны,
Ў адну беспрасьветную жыцьця хвіліну
З душы набалеўшаў ляціць.

Песьня каваля.

Мой горан пылас,
І іскры ляцяць;
Я мех уздуваю
І буду каваць.
Працую, гарую,
Як моцы стае;
Гартую, муштрую
Жалеза мае...
У кузьні ад раньня да ночы стаю
І молатам лепшую долю кую!..

І гнецца парою
Жалеза і сталь,
Як возьме рукою
Здаровай каваль...
Скую, вось, касу я,

Загну, закручу;
І выйду уночы —
Нядолю скашу!..
У кузьні ад раньня да ночы стаю
І молатам лепшую долю кую!..

І холад і голад
У хатцы вітае,
А праца і молат
Мне моц адбірае.
Гэй, ўдару-ж я, ўдару!
Гарно раздзьмухну,
Сагну, разгартую
Я сэрца-касу!
Я праўду і волю кахаю-люблю
І молатам лепшую долю кую!

С. Палуях.

Хрыстос Уваскрос!

... Хрыстос Уваскрос!

З вялікім сьвятам адвечнага ад'жыўленьня віншую ^{а)} цябе, Вялікі Беларускі Народ! Гэтай вялікай ночы страсі з сябе ўсю пагарду ¹²⁾, увесь бруд, каторым абледліваюць цябе ад вякоў. Чыста вымойся, прыбярыся ў найлепшую вопратку, каб хоць на адзін дзень стаў ты роўным з усімі. Ідзі туды, дзе пачуеш гэтыя вялікія словы:

— Хрыстос Уваскрос!

Услухайся ў іх. Якая вялікая сіла, які ўсёажыўляючы зьмест захованы ў іх! Ці ня чуеш, як радасьцю надзеі, радасьцю скарага ўваскрасеньня вее на цябе ад гэтых слоў:

— Хрыстос Уваскрос!

Радуйся, мой родны краю! Надзея, як жывучая вада, льецца ў тваю душу. Скора і ты ўваскрэсьнеш ад доўгага мёртвага сну. Вясна прыйшла і для цябе. Хрыстос Уваскрос!

Над Ім здзекаваліся. Яго білі па твары, сьцябалі бізуном. Плявалі на Яго. Кпілі з Яго. У канцы расьпялі і расьпятага не пераставалі мучыць. Сьпечаныя смагай вусны зьвільжвалі воцтам і жоўцю. Ён памёр на крыжы паміж двух разбойнікаў. Але ўсёж-такі— Хрыстос Уваскрос!

Уваскрос Хрыстос, і крыж, раней знак пагарды і сораму, зрабіўся сьвятыняй усяго сьвету. Мукі Хрыстовы змылі ўсё з яго. І што-году вялікай вясеньнай ночы тысячы царквоў і касцёлаў сьвецяцца агнямі сьвэчак, льецца радасны пераклік званоў, крыж падымаецца над мільёнамі схінёных галоў і ў павётры носіцца радасны шэпт:

— Хрыстос Уваскрос!

Што гавораць табе званы, Беларускі Народ? Ці ня віншуюць яны цябе яшчэ і з тваім уласным вялікім сьвятам? Скора-ж і ты ўваскрэсьнеш!

Ад вякоў пагарджалі табой, тваей мовай; ад вякоў мелі за быдла ¹⁾, годнае толькі на цяжкую, надсільную работу. Не даволі табе расьці і разьвівацца. Воцтам чужой культуры ^{б)} зьвільжалі твае сьпечоныя смагай сьвету вусны. лепшых тваіх сыноў адрывалі ад цябе, прымушалі іх зрабіцца здраднікамі. А цяпер пышаюцца імі, называюць іх сваімі. І яны такі іхнія. А хіба-ж яны ня любілі цябе? Хіба лепшы жар свайго сэрца ахвяравалі не табе? А дзе яны? Іх няма з табой! З самага малку адарвалі ад роднай глебы, атруцілі здрадай. І іх, тваіх дзяцей, маюць за зброю проці цябе. Цябе катавалі. Ты цярпеў мукі, але ня ўмёр. Глыбока, глыбока ты захаваў сваю душу. Хрыстос быў з табой у тваіх муках, і Ён разам з табой цярпеў іх. Колькі разоў расьпіналі Яго разам з табой! Больш разоў, чым ёсьць пясчынак на дне мора! Але кожнага году па ўсей Беларускай зямлі разносіўся клік:

— Хрыстос Уваскрос!

^{а)} З ням. *wünschen* — вітаю. ^{б)} Культура—лац; усё тое, што вырабіў народ у галіне матэрыяльнай (абрабленьне поля, стаўленьне дамоў, фабрык і г. д.) і духовай (кнігі, грамадзкае жыцьцё і г. д.).

... І ты ўваскрэсьнеш, мой родны краю! Скінеш з шыі ярмо адвечнага гора і нуды.

Дагэтуль мы плачам, дагэтуль мы стогнем.

Адвечных ня можам пазбыцца сьлёз...

Ты ўжо перастанеш плакаць. Ты падняў свой твар. З надзеяй ловіш зыкі званоў:

— Бом! бом!.. Прачыхайся ад сну. Беларусь! Годзі стагнаць ды жаліцца, жальба нічога ня дасьць табе. Уставай! Ідзі будаваць зруйнаваную бацькаўшчыну!

Наперад, па шчасьце! Хай злое ўсё дрогне!

Вясна ўжо на сьвеце — Хрыстос Уваскрос!

Я бачу, як сьвятлее твой твар, мой родны краю. І, поўны сілы і веры, я крычу ўва ўсю моц 2) тваім нівам, лясом і балотам, тваім панурым вёскам, тваім пакрыўджаным сыном:

— З вялікім сьвятам віншую! З вялікім сьвятам, Вялікі Беларускаі Народ!

— Хрыстос Уваскрос!

Жаўрус.

Банкет.

I.

Радасны й вясёлы пад'яжджаў Пятрусь у сваё сяло, каторага ён ня бачыў ад самых Каляд. Вырваўшыся з душнага гораду, дзе за дамамі ня ўбачыш ні далёкага лесу, ні раздольля шырокіх палёў, і апынуўшыся сярод знаёмых узгоркаў і хвайнякоў, Пятрусь пачуўся вольна й лёгка. Яго так і цягнула ў гэтыя кусты на беразе рэчкі, на зялёны шырокі луг, бо тут кожны куст, кожнае дрэва й грудок былі яго добрымі старымі знаёмымі.

Едучы, ён закідаў пытаньнямі іх парабка Андрэя, як і што дома. У гэтых пытаньнях адбіваўся мужычы дух, моцна зросшыся з зямлёй, з родным сялом.

Вот і сяло, вот і іх хата. Бацька даўно ўжо тупаў на дварэ, ня раз паглядаючы на дарогу. Ён сам адчыніў вароты і вышаў за браму на спатканьне сыну. Пятрусь борзьдзенка саскочыў з каламажкі і кінуўся да бацькі.

Сын-гімназіст і бацька, ужо пад'жылы сталы селянін-хлебароб, абняліся і моцна пацалаваліся.

— Ну, як-жа здароў, Пятрусь? Як пашанцавалі а) экзамены?

Пятрусь наскора адказаў бацьку і пабег да маткі. Яна ўжо даўно стаяла каля парогу, загадзя абцёршы губы хвартухом, і ня спушчала вачэй з сына.

— А сыночак ты мой! А маё ты панянятка! — гаварыла маці, цалуючы хлопца.

І запраўды Пятрусь у форме гімназіста зусім быў, як паніч. Нават папоў сын — бурсак, равесьнік Пятрука, адступаў перад ім на задні плян і касаваўся. Дык і ня дзіва, што маці так цешылася, гледзячы на сына-гімназіста.

а) Пашчасьвілі.

Увайшоўшы ў хату, Пятрусь аглядзеў усе куты, кожную новую рэч у хаце. Пры гэтым ён расказваў пра гімназію, пра горад, пра сваіх новых сяброў, пра ўсё тое, што цікавіла там яго самога. Але яму не сядзелася ў хаце, яго цягнула на двор, на волю, і праз паўгадзіны ён ужо шворыўся ў садку; адтуль, пералезшы цераз плот, выбег на вуліцу. Праз паркан суседзкага садзіка на яго пазірала колькі пар вачэй яго равеснікаў. Пятрук зараз-жа заўважыў іх, Адзін з хлапцоў высунуў галаву з-за паркану і моўчкі прыглядаўся да Пятруся. Зараз-жа паказалася другая галава ў старой шапцы, праз дзіркі якое прабіваліся космы сьветлых валасоў, парыжэўшых на канцох ад сонца.

Ні Пятрук, ні хлопцы нічога не гаварылі. Пятруку хацелася прылучыцца да іх кампаніі, але ён чуў, што як-бы нешта лягло між ім і хлопцамі, і ў яго не ставала сьмеласьці падысьці да сваіх даўнейшых сяброў. Кругом усе былі проста адзеты, і толькі ён адзін кідаўся ў вочы ўсім сваёю формаю. Ён дагадаўся, што гэта форма й кляла той рубаж між ім і хлопцамі, каторы і стрымоўваў ¹⁾ яго падысьці да іх, як даўней, і пачаць разам гульні. Трохі пастаяўшы і падумаўшы, Пятрусь пабег зноў у хату, скінуў свой мундзірчык, нацягнуў свой стары каптанік, узяў яшчэ колькі цікавых кніжак з рысункамі і зноў выбег на вуліцу. Цяпер ён сьмела падбег да хлапцоў і, падышоўшы, хацеў сказаць ім— „здравствуйце“, як гаварыў ён у гімназіі да сваіх таварышоў, але ў сяле між малымі такога звычайу не вялося, і ён проста сказаў:

— Хадзем пагуляем. Я пакажу вам цікавыя малюнкi.

Хлопцы пералезлі цераз паркан і падышлі да Пятруся. Трохі сцакаўшы, яны ўжо бегалі на задворках і агародах, рвалі моркву, скраблі яе трэсачкамі або проста абціралі і сваю адзежу і елі. Пятрусь ад іх не адставаў. Цяпер на яго галаве сядзела шапка з чужой галавы, а ў яго шапцы бегаў адзін з таварышоў. Хлопцы гаварылі, крычалі, шумелі. Між імі пачалася гульня. Кожная старана старалася выказаць найцікавейшыя штукi і гэтым самым выклікаць у другіх зайздасьць і здзіўленьне. Гаворка іх была самая жывая і борзда пераскаквала з аднаго на другое, і такім парадкам праз колькі мінут хлопцы сталі гаварыць аб дужанцы.

— Ну, давайце падужаем! — гаварыў Пятрусь і выставіў уперад адну нагу і напляваў на рукі.

— Ну, са мною! — вышаў проці яго жывы і разьвіты Ляксеі.

Зірнуўшы ў вакно, Пятрукоў бацька ўбачыў, як яго сын качаўся з хлопцамі ў пяску.

— Пятрусь! Пятрусь! што ты гэта робіш?

Яму здавалася, што яго сыну няпрыстойна займацца гэтакім глупствам, і, зьвярнуўшыся да жонкі, сказаў:

— Зусім ён тут адзічэе, паглядзі: і форму сваю скінуў, ледзьве пазнаў.

— А што-ж там такое, калі пагуляе? Вядома, дзіця яшчэ,-- заступілася маці.

Паклікаўшы Пятруся, бацька строга сказаў:

— Табе, Пятрук, ня надта прыстойна качацца па пяску. Ubачаць людзі — сьмяяцца будуць. Скажучь — такі самы мужык.

— А хіба-ж я пан?

— Павінен быць лепшы за пана! Што там пан? Усякі сам сабе пан. А ты вось што: сягонья ў нас будуць госьці, дык ты прыбярыся і, глядзі, трымайся так, каб ніхто ня сьмеў на цябе тыкаць пальцам!

А госьці будуць няпростыя.

II.

Речарам на зьмярканы пачалі зьбірацца госьці. Першымі прышло колькі сталых, паважных гаспадароў, а потым сталі зьбірацца і госьці вышэйшага стану: сядзелец ^{а)}, пісар з старшынёй, вураднік, дзяк.

Гэтыя паны-госьці варты таго, каб аб іх сказаць хоць колькі слоў.

Пісар быў мужчына гадоў за трыццаць. Ён лічыў сябе чалавекам, цэлай галавой большым ад усіх і самым патрэбным у гаспадарстве. Бо й праўда, чаго ні краніся—ўсюды пісар. Хто галоўная труба ў валасным судзе?—пісар. Хто робіць раскладкі? — ізноў пісар. А хто выдае пашпарты? — пісар-жа. Адным словам, куды ні павернешся — пісар і пісар. Дык і ня дзіва, што гэты пісар так многа забраў сабе ў галаву. Вураднік-жа часам казаў яму за чаркай:

— Што пісары валасныя? — затыклы, папіхачы.

Але пісар на гэта адказваў:

— Ну, гэтага не скажы! А вось з цябе, то карысьць невялікая: кожны валасны стораж патрапіць споўніць вураднікаву „хункцыю“ ^{б)}.

Сядзелец больш маўчаў і ажыў толькі тады, як на сталі станавілася добрая закуска і выпіўка. Тады яго вочы блішчэлі, і ён пачынаў што-небудзь хлусіць. Дзяк быў вядомы ў сяле тым, што раз, прабіраючы мужыкоў, што ніхто з іх ня ўмее гаварыць пацеры, узяўся сам паказаць, як трэба гаварыць пацеры, і зьбіўся, а ўсе паднялі яго на сьмех, бо дзяк часта любіў умешвацца не ў сваё. А аба ўсіх разам можна было сказаць, што гэта былі людзі, якія ад доўгай сваёй практыкі прывыклі пры спатканьні з чалавекам перш паглядзець на яго рукі й кішэні, а потым ужо пазіраць яму ў вочы.

Спачатку гаворка ня так-то клеілася. Пісар дыміў папіросай і, трымаючы яе ў зубох, гаварыў з фэльчарам, як з самым вучоным тут. Дзяк расказваў старшыні і сядзелцу, як ён у моладасьці быў у архірэіскім хоры і дзёр баса ^{в)}.

Тады толькі госьці ажывіліся, як гаспадар і гаспадыня пасадзілі іх за стол, загрузаны закускамі і выпіўкай. А як чарка зрабіла колькі кругоў, то гаворка так палілася, што некаму было і слухаць. Сядзелец пачаў расказваць, як ён у хвоі знайшоў гнездо куніц і голай рукой выцягнуў з дупля цэлых шэсьць штук. А што гэта было праўда, то ён паднёс да самага носу старшыні руку, на якой яшчэ й цяпер быў знак, як укусіла яго куніца.

Цяпер толькі госьці заўважылі Пятруса і зірнулі на яго вокам ласкі.

— Дзякуй богу! перайшоў у чацьвертую клясу, — гаварыў бацька. — Ня мне будзе раўня. Даўней ня так спрытна вучылі, як цяпер,

^{а)} Прадавец гарэжкі ў манапольцы. ^{б)} Функцыю, абавязак. ^{в)} Значыць — пяць

хоць пападаліся і добрыя дарэктары. Я вот памятаю, як сам хадзіў вучыцца. Бывала, калі залепіць табе гэты самы дарэктар па патыліцы, скарэй плюшч вочы, каб не павыскаквалі з лобу; а ўсёж-такі вучні ня так-то добра зналі, хоць па зім пяць вучыліся. А цяпер, бачыш, і ня б'юць, а вучацца.

— А ты думаеш, гэта лепш, што ня б'юць? — спытаў дзяк. — Калі, бывала, давалі лупцоўку, то й людзі былі. А цяпер што? Глядзіш, чуць відзен ад зямлі, а ўжо нос задзірае, ніякага паважаньня к старшым. А ў школах што вытвараюць? Забастоўкі робяць. Вот-бы гэткага забастоўшчыка разлажыць на столак а), ды закасаць кашулю, ды ўсыпаць — бунт-бы ўвесь прайшоў. От, узяць-бы к прыкладу хоць мяне: білі і ў людзі вывелі.

— Які ты ў чорта людзі? — спытаў яго пісар: — ты — чверць чалавека б).

Усе зарагаталі.

— Ну, а ты — цэлы чалавек! А вот давай паспорым: „Жэзл во образ тайны прыемлецца, прозябеніем бо прэдрасуждает сьвяшчэньніка“... Што гэта азначае?

— Жэзл — гэта палка, — пачаў тлумачыць пісар і спыніўся.

— Гэта й дурань ведае, што жэзл — палка, але далей што? — насядаў дзяк на пісара.

Сядзеўшыя тут сяляне прыслухоўваліся да споркі і пыталіся адзін другога, якую гэта задачу загадаў дзяк, што й пісар не разгадае.

Адзін з мужыкоў, Піліп Гладыш, прышоў на падмогу пісару.

— Гэта, мо' тая палка, што б'юць, як на папоў вывучваюць?

— Добра ты кажаш, — падхапіў пісар: — ня шкодзіла-б ёю высьвеньціць в) і нашага дзяка.

— Нічога вы ня знаеце, — абвёў дзяк усіх поглядам чалавека, адтрымаўшага верх: — жэзл — гэта той шост, на каторым

Пры гэтым Пятрусь зарагатаў.

Усе зірнулі ня Пятруся.

— Што, няпраўду мо' кажу? — спытаў дзяк, зірнуўшы ў яго бок.

— Вы змыліліся, — сказаў нясьмела Пятрусь: — гэта той жэзл, каторы быў паложаны разам з другімі ў каўчэг завета і прарос. Гэта быў жэзл Арона, і ўсе патомкі яго й лічыліся выбранымі богам сьвяшчэньнікамі.

Тут дзяк схамянуўся.

— Ну, а я як кажу? І я хацеў сказаць тое самае.

— Эй, дзяк! — гукнуў пісар: — лепш-бы ты вучыў мужыкоў, як гаварыць пацеры.

Пятрусь посьле гэтага здарэньня адразу вырас у вачох гасьцей, асабліва ў сялян. А маці, хоць і ня ўсё сьцяміла тут, але чула, што Пятрусь сказаў нешта разумнае, і твар яе разгарнуўся ў шырокую ўсьмешку здавальненья.

Сядзелец, седзячы каля пісара, шаргануў туды й сюды пальцам нос (гэта азначала, што ён нешта надумаў і зараз штось скажа).

— А вот, Пятрусь, скажы: колькі гэта будзе каштаваць дваццаць квартал, дваццаць паўкварт і дваццаць кручкоў гарэлкі разам з пасудай.

а) Гое-ж, што і — здалё, услончык. б) Дзяк даставаў чэцьверць пэнсіі папоўскай, таму на жаргт называўся "чэрпю чалавека. в) Пол. — высьвяціць.

Спытаўшы аб цане бутэлькі кожнага сорту, Пятрусь, чуць паду-маўшы, зразу адказаў, колькі ўсё гэта каштуе.

Сядзелец не чакаў, што Пятрусь так скоро вылічыць і ад зьдзіў-леньня аж стукнуў рукою па стале.

— Маладзец!

— Ну, а ці зробіш такую раскладку: 1300 руб. 80 кап. разла-жыць на 640 гаспадароў.

Пятрусь, узяўшы аловак, як бачыш вырахаваў:

— Два рублі і тры з чверцю капейкі.

Пісар паглядзеў.

— Гэта ваша навука так лічыць, а мы, людзі — практыкі, робім крыху йначай: замест драбніц лічым цэлую капейку. Вот табе і бу-дзе залажыць банчок а).

Крыху памаўчаўшы, пісар зноў сказаў.

— Навука — рэч някепская, ды толькі для таго, хто ўмее з яе карыстаць. Ну, што з таго, што наш земскі, каб далёка не хадзіць, вучоны? А прыедзе ў воласьць і за кожным глупствам ідзе да пі-сара. А пісар усё ведае, хоць ён у гімназіях ня вучыўся і экзамінаў вялікіх не здаваў.

— Лайдацтва йдзе ад гэтай навукі! — стукнуў вураднік кулаком па стале. — Ось, дай ты мужыком навуку, і жыць на сьвеце нельга будзе. З чаго пайшлі гэтыя забастоўкі, дэмакраты? б) Усё ад на-вукі!

Тут вураднік раскажаў, як у сяло прышоў забастоўшчык

— Хто ты? — пытаюць яго.

— Дэмакрат.

— А! ты канакрад?! Вяжы яго, вужа! — і вураднік, сказаўшы гэта, адзін зарагатаў на ўсю хату. Ён ужо быў п'яны і пачаў пры-ставаць да маладзіц.

Слухаючы гэта, гаспадар сядзеў, як на іголках: спрачацца было нягожа: як-ніяк, а гэта былі яго госьці, і маўнаць таксама не выпа-дала, бо ён сам мужык, а вот вучыць свайго сына. І ён пускаў між вусэй п'яныя гутаркі дзікіх людзей, якія лічылі сябе інтэлігэнтамі.

Горш за ўсё тут чуўся Пятрусь. Яму даўно ўжо хацелася кінуць гэту кампанію, ды ён не хацеў сароміць бацькі і мусіў сядзець сярод гэтых чужых і нямілых яму людзей.

А госьці пілі, елі й п'янелі, і іх язык, як сарваўшыся з прывязі сабакі, пачалі малоць усякія глупствы. А як вураднік пачаў выкідаць свае штукі, хлопец ня стрымаўся і, адварнуўшыся да маткі, у паўго-лася сказаў:

— Каб паноў-гасьцей пасадзіць у клетку ды павезьці

!
— Каго? нас у клетку? — спытаў пісар, што меў вельмі чуткія вушы і чуў гутарку Пятруся. — Што-ж мы, патвоему, зьвяры ці што? У гутарку ўмяшаўся вураднік.

— Вот! я й казаў, якая з навукі карысьць! Але што з цябе возьмеш, калі ты яшчэ дурное шчанё? Каб ты быў крыху большы, то я сам даў-бы табе па мордзе.

а) Банк пры гульні ў карты. б) Дэмакраты — людзі, якія стараюцца, каб у га-спадарстве ўлада была ў руках усіх, усяго народу (купцы, сяляне і г. д.).

— То сабраў-бы зубы ў прыгаршчы! — гняўліва адказаў вурадніку Пятрусь.

— Ці я не казаў? — падхапіў і дзяк: — от як яны павважаюць начальства і старшых! Разумнага маеш, Тамаш, сына!

А бацька перш ня ведаў, што рабіць. Потым ён борзда падняўся і абярнуўся да Пятруся.

— Цябе вучылі ў гімназіі розным навукам, і я ім дзякую за гэта. А цяпер я навучу цябе, як трэба шанаваць гасьцей.

З гэтымі славамі бацька ўзяў сына за вуха. Потым перапрасіў гасьцей і прасіў іх выбачыць гэта глупства сыну.

Пятрусь загарэўся ўвесь з сораму. Ён даўно ўжо адвык, каб яго круцілі за вушы. Здаецца, каб паднёс да яго твару запалку, то ён запалаў-бы.

У вадзін момэнт Пятрусь шуснуў пад стол, выскачыў на хату. Узняўшыся за клямку, ён сказаў:

— Калі ты іх наклікаў, то сядзі з імі, а я з такімі сядзець ня буду!

* * *

Госьці разышліся. Позна ўжо знайшоў бацька Пятруся ў гумне.

— Сынок! ты на мяне ня гневайся. Я і сам каюся, што наклікаў гэта псярню. Але ня мог-жа я пахваліць цябе за тое, што ты ім сказаў. Праўда на тваім баку, і яны заўтра будуць сароміца самі сябе.

І сын з бацькам у згодзе пайшлі ў хату.

Толькі-ж у Пятруся глыбока-глыбока запала ў душу гэта крыўда, і ён ніколі ня мог успомніць пра гэты выпадак без таго, каб сэрца яго ня сьціснулася тупой больлю.

ф. Ш а х т ы р.

Сьвяты божа.

I.

Дажджлівы, імглісты, з рэзкім паўночным халодным ветрам, спускаўся над убогай вёскаю васеньні вечар. Як хаўтурная шырокая чорная апона, распасьцёртая нявіднаю рукою, апускаўся хутка на шэрыя, непачэсныя слябы сялян-хлебаробаў змрок. Яны ахісталіся ў яго цёмныя жалобныя цені і, недзе зьнікалі. Змрок гусьцеў і пахлынаў усё ў сваёй таёмнай, прагнай пропасьці ^{а)}.

Сям-там засьвяціўся рад слабых ваганькоў; задрыжэлі, забіліся яны ў малюпаценькіх ^{б)} ваконцах, як кволья, бяссьільныя думкі іх уласьціцеляў...

II

Нудна гарыць лучына, уваткнутая ў сьветач, у хаце Сымона. Парнее тухла-сырое паветра, паднятае з вільготнай, нічым няпрыкрытай зямлі, зьмяшанае з едкім дымам лучыны, алавянаю хмарай

^{а)} Іусіц. — прорва. ^{б)} Малюсенькіх.

калышыцца ўгары. Маркотна гарыць ваганёк лучыны; дрыжыць быццам апохлены вялікім страхам; пакрыквае, нібы штось сумнае апавядае а). Часамі ён разгараецца з усей сілай, як-бы хочучы разгнаць пануючы ў хаце алавяны змрок, але, слабы, ізноў ападае, ізноў ціха, маркотна мігаціць і вядзе далей сваю няскончаную сумную казку.

Расьсеўся змрок па куткох хаты ды пільнуе адтуль вачыма ўпуда, калі згасьне сьвет, каб поўнаўласна запанаваць самому.

III.

Сядзіць Сымон на лаве, каля стала; апусьціў бязуладныя б) свае рукі ўніз, схіліў на грудзі сваю лахматую галаву, як-бы яна не магла вытрымаць цяжару нахлынуўшых думак, і аслупелымі в) вачыма глядзеў на сырую чорную зямлю свае хаты, нібы дзівуючыся, што ён жыве на ёй.

У куце, на лаве, засланай абрусом, ляжыць пакойнік г).

То цела апошняга Сымонавага сынка, што памёр ад „балотнай хваробы“. Бязьлітасная—гэтая невядомая балотная хвароба! Чатыры разы прыходзіла яна ў хату Сымона і аставіла па сабе чатыры страшэнныя сьляды ў яго мужычым сэрцы, чатыры раны, высмаленыя распаленым жалезам, — чатыры Сымонавы сыны яна вынесла на магількі. Цяпер забрала апошняга, а з ім — і рэшту надзеі на будучыню і рэшту надзеі вызваліцца калі-небудзь з мэтрвага бяздольля з маладою сілаю. Парвала, бязьлітасна стапала вянок тых небагатых дум, што віў і песьціў у сваей галаве Сымон. Згасіла той аганёк, што дзесь, у канцы бездарожнай пуціны Сымонавага жыцця сьвяціўся кволай надзеяй неакрэсьленай будучыні, да каторае ён з такою труднасьцю йшоў, падаў, ідучы, ды зноў ішоў, і ля катораі меў калісьці абагрэць сваю пашматаную, з) старэчую душу...

Усё забрала страшная хвароба! Сядзіць Сымоніха каля свайго сына і, прычытаючы і галосычы, зрошвае яго цела сьлязьмі. Ля печы, на прымурку, сядзіць стагодняя бабуля і сухім магільным голасам шапоча малітву: „О-отчэ наш... о-отчэ наш...“ і так без канца, як няпрытомная. Відаць, бабуля ад старасьці забылася маліцца, а можа столькі і знала. Часамі бабуля падымае голаў, каторая дрыжыць, як асінавы ліст, і белымі вачыма блудка д) водзіць па куткох хаты, нібы чаго шукаючы, што даўно згубіла.

— „Ня ўзро-ос! не ад-мя-ні-уў бацька-вых ру-ук!“ — галосіць Сымоніха; бабуля, ў тахт яе прычытаньяў, ківае галавою і шапаціць-шапаціць, як сухі пажоўклы ліст, сваю старую малітву.

З мікалаеўскіх інвалідаў е) царкоўны дзед сядзіць на зэдлі ж) каля лучыны і вучневым голасам чытае псалтыр.

Сіратліва і бяздольна ў хаце Сымона. Няма ў яго радні, а чужым — што да яго гора, калі гэтае гора зьвязана з „балотнаю хваробаю“? Не памагаюць Сымонісе кумкі і свахны прычытаць над пакойнікам, — адна яна ўбіваецца і стогне. Сядзіць Сымон скамянелы:

а) Трэба лічыць за полёнізм — расказае. б) Чэхізм; мела-б быць — безвалодныя, бясьцільныя. в) Лепей — нябожчык. г) Разарваную ў шматы, кавалкі. д) Блудна, няпрытомна. е) Інвалід — калека, мікалаеўскі інвалід — пакалечавы ў час, калі быў салдатам за Мікалая I. ж) Германізм — услончык, слончык, невялікая лавачка, паўкрэсла.

ня плача, не прычытае над родным дзецем сваім. Глядзіць толькі на твар змарлага ^{а)}, на маленькі тварык свайго сына, — пасінеўшы і пакрыты жаўцізнаю. І здаецца яму, што гэта не пакойнік, а яго, Сымонаў, твар, воблік яго душы, яго мізэрнага чалавечага „я“, раскрыжованага пакутаю жыцця.

Страшны крык болю вырастае ў сэрцы Сымона — рвецца на двор, але, здушаны горам, кане ў сударгах на дне яго душы. Рука божага гневу павісла над Сымонам і парвала, пابلутала шэрыя ніці яго жыцця...

— „За што?!“ — крычыць яго сэрца, і словы праклёнаў небу гараць у распламянёных агнём цяпеньня грудзях.

— „Вялікае гора маё, вялікае! Божа, божа!“ — шэпчуць пакарна вусны, а ў вочах загараецца страшная злосьць уміраючага ад ран дзікага зьвера і пахлынае ў сабе пакорлівасьць і бязвольную анямеласьць.

— „Вялікае гора! Вялікая крыўда!.. Крыўда!“ — крычыць і задыхаецца злосьць. Вусны просяць благаньня, ^{б)} а праклёны рвуць душу і даўлюць ^{в)} горла.

Як завіруха ў зімнюю поўнач, вые, плача і б'ецца Сымоніха. Шапоціць бабула сваю малітву; як капля са стрэхі ў дажджлівы дзень, падаюць у ціш адны і тыя-ж словы, і, як уваскросшыя бяспрытульныя душы, блудзяць у старой скрыўленай хаціне. Царкоўны дзед выгнавіць ^{г)} і туга цягне словы з псалтыру, нібы яны там прырасьлі. І здаецца, няма гэтаму сьвету, што адклікаецца ўжо магілаю, ні пачатку, ні канца.

IV.

Заскрыпела закрутка ў вушаку ^{д)}; заенчылі дзьверы і са скрыпам адчыніліся. У хату ўвайшоў тоўсты, з тлустым, адутлаватым, тупым тварам поп, а за ім худы, рыжы, жаўжакаваты дзяк. Увайшоўшы, поп стаў адзяваць рызу. Дзяк запаліў сернік і, скоса паглядаючы то на сядзячага і нярухомага гаспадара, то на папа, пачаў старанна распальваць у лятарні сьвечку. Царкоўны дзед змоўк, пераксьціўся, спаважна пацалаваў псалтыр, ды згарнуўшы яго, засунуў за пазуху; потым падышоў з крыжам да дзьвярэй і, як салдат на варце, стаў з ім, выцягнуўшыся ў струнку.

— „Бяры дамавіну!“ ^{е)} — зьвярнуўся поп да гаспадара і, з аддышкай запяўшы, пайшоў на двор. Наперад яму забягаючы, пасьпяшыў і дзячок з лятарняй.

Пайшлі... Уперадзе йшоў з крыжам дзед і сваімі салдацкімі чабатамі ^{ж)} адважна мерыў у цемнаце лужыны вуліцы. Хрыпатым, адрывістым, глухім голасам падцягаў ён за дзяком словы сьвятой песьні; часта прарываў і моцна кашляў. За ім йшоў дзяк і, тонкім кабе-чым голасам сьпяваючы, услужліва асьвячаў дарогу папу.

Ззаду за ўсімі, акружаны змрокам, ішоў Сымон і нёс на плячы дамавіну з сынамі.

За імі у цемры ночы асталася крывая хаціна, што глядзела ўсьлед ім сваімі малымі прысьлепаватымі ваконцамі, а на парозе яе,

а) Полён. — памёршага б) Пакорлівай просьбы. в) Лепей—душаць. г) Коўтае словы, шапечка. д) Стаўбы ў дзьверах. е) Труну, гроб. ж) Ботамі.

упаўшы на калені, з заломанымі і выцягнутымі ўперад рукамі, абамлелае ад енку ⁵⁾ слабая і хворая Сымоніха. Вечер з дажджом хлістаў ёй у твар, рваў распушчаныя валасы, але яна была ўся скамянелая і нярухомая. Дзікі яе ўзрок зьліўся з цемраю ночы і нік дзесь удалі. Чорны і мгісты змрок палогам зьвіс. Над зямлёю і крапіў дробнымі, частымі сьлядамі. Ішла, чуць асьвечаная, хаўтурная працэсія, змрок поўз за ёю і не пераставаў плакаць. Здавалася, што там, у чорнай высі ^{а)} нехта зжаліўся над горам чалавека і праліваў сьлёзы.

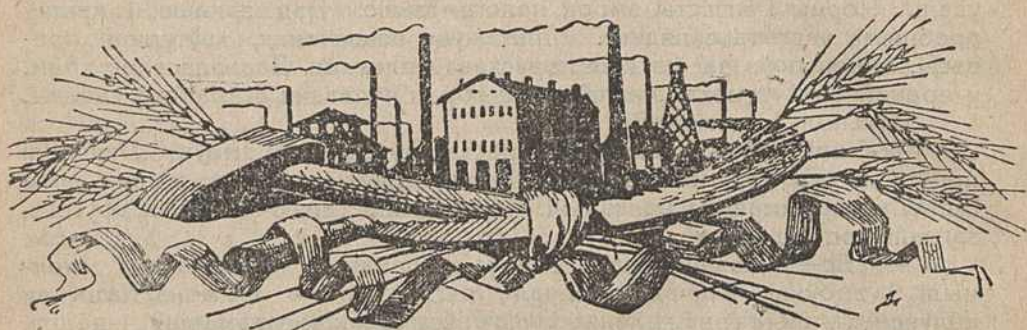
Падышлі к могілкам.

Як-бшлі куду, дзесь глуха прастагнаў звон ды змоўк. Падышлі проста к яме. Сымон паставіў на кучу сьвежага пяску з краю ямы і стаў каля дамавіны на калені. Хутка, пераганяючы адзін другога, запяялі поп з дзяком.

— „Ве-ечна-ая памяць. Вечная... памяць!“ адрываючы, скончылі і змоўклі. Пачалі. Пачалі, паглядзелі на Сымона, што, як аблуканы, усё стаяў на каленях і услупіўся ўзрокам у дамавіну, і пашлі. За імі паплёўся і дзед...

а) Лепей — вышыні.

В. ПРАЛЕТАРСКІЯ ПІСЬМЕНЬНІКІ.

Як сялянскія пісьменьнікі адбіваюць жыццё вёскі, стаяць на чале сьвядомай часткі сялян, гэтак сама пралетарскія пісьменьнікі адбіваюць жыццё працаўнікоў места, пралетараў.

У вапошнія часы пралетарыят на ўсім сьвеце пачынае здабываць усё большыя й большыя ўплывы на грамадзкае жыццё і паволі становіцца на чале яго. Гэта найболей арганізаваная і разьвітая частка працоўнай грамады.

Літэратура, як адбітак жыцця, не марудзіць астацца ззаду. Праз зламаныя сваёй даўнейшай ідэалёгіі, праз дэкадэнцтва, сымбалізм, футурызм і іншыя літэратурныя формы заняпаду раней домінуючых групаў грамадзянства, — яна пераходзіць на новыя каляіны, адказваючы ў большай меры, як формай, гэтак і зместам, імкненьню новае перадавае клясы грамадзянства. Найлепшыя літэратурныя сілы ўсіх народаў аддаюць свае таленты таксама і новай клясе (Анатоль Франс, Гартман, Сінклер, Уат, раней Золя і інш.).

На Беларусі пралетарыят не паспеў разьвіцца, як след. Дзякуючы цэнтралістычнай палітыцы былое царскае ўлады, тут не змаглі разьвіцца буйныя прамысловыя цэнтры, і амаль увесь надбытак насяленьня Беларусі мусяў адплываць за межы яе. Пецярбург (цяпер Ленінград), Адэса, Рыга, Паўночная Амэрыка — вось тыя месцы, куды адыходзіў наш працоўны народ, шукаючы лепшае долі. Па сваіх месцах заставалася вельмі нязначная частка працаўнікоў, найболей рамесьнікаў.

Як слабое пралетарскае жыццё — гэтак і невялікая пралетарская літэратура на Беларусі. Яна ня можа нават ісьці і ў прыраўнаньне з літэратураю сялянскаю. Аднак-жа агульны рытм сусьветнага жыцця ня мог не зачэпіць і нашае краіны, не магло не адбіцца гэта і ў літэратуры. Амаль у кожнага сялянскага пісьменьніка знойдзем і творы з зместам пралетарскім (Гарун — „Муляру“, Чарнышэвіч — „Каваль“ і інш.). Але нашаніўская пара выставіла і талянавітага песьняра чыста пралетарскага. Пясьняр гэты — Цішка Гартны.

Цішка Гартны.

Запраўднае імя яго Зьмітра Жылуновіч. Радзіўся ў 1887 г. у м. Капылі, Слуцкага пав. Скончыўшы пачатковую школу ў родным мястэчку, Зьмітра ня мог далей вучыцца і пашоў працаваць у гарбарню, майстэрню, дзе вырабляюць скуры. Гэтым самым стаўся пралетарам і далейшую адукацыю здабываў толькі самаразьвіццём. Агульны работніцкі рух б. Расеі захапіў і Капыль. Жылуновіч стаў на чале руху. Пад яго кіраўніцтвам работнікі былі арганізаваны ў соц.-дэмакратычную партыю, і імі былі выданы дзеве рукапісныя часопісы: „Голас Ніза“ і „Вольная Думка“.

Выехаўшы з Капыля, Жылуновіч блукаў па розных месцах Беларусі, аж пакуль не апынуўся ў далёкім Пецярбурзе, у самым віры сьвядомага работніцкага жыцця. Тут ён узяўся за арганізацыю беларускіх працаўнікоў і разам з тым вучыўся і пісаў у работніцкай прэсе.

У часе рэвалюцыі выявіў вялікую актыўнасьць на больш шырокім полі.

Пабеларуску пачаў пісаць у 1908 г., надсылаючы вершы, расказы, лісты з падарожы ў „Нашу Ніву“.

Асобнымі кніжкамі дасюль выйшлі:

1) „Pieśni“ — Пецярбург, 1913 г.— зборнік вершаў.

2) „Песьні працы і змаганьня“ — Бэрлін, 1922, новы зборнік вершаў, куды ўвайшлі і рэчы першага зборніка, як і наагул шмат чаго з напісана раней.

3) „Урачыстасьць“ — Менск, 1925 г., зборнік вершаў, найбольш з апошняга часу.

4) „Бацькава воля“ — вялікі раман з жыцця апошняга часу.

5) „Хвалі жыцця“ — драма ў 3 актах.

б) „Соцыялістка“ — драма ў 5 актах. Увайшла ў зборнік „Сцэнічныя творы“, Менск, 1924 г.

Творчасць Цішкі Гартнага, як поэта-пралетара, значна розніцца ад творчасці пісьменьнікаў сялянскіх. Праўда, з самага пачатку, стоячы блізка да вёскі і знаходзячыся пад уплывам ідэолёгіі „Нашае Нівы“, і ён аддаваў шмат месца тэмам, якія былі звычайнымі ў пісьменьнікаў сялянскіх, быў пранят і іх настроямі. Але паступова, асабліва з выданьнем першае кніжкі — ён цвёрда стаў на шлях творчасці пралетарскай.

Ён апявае жыццё габара, гарбара, каваля і г. д. У творах яго няма таго звычайнага для сялянскіх пісьменьнікаў суму, плачу, ці разважаньняў інтэлігэнцкага пісьменьніка. У яго заметны гарт пралетара, які сьмела робіць сваю працу. Толькі калі-не-калі прабіваюцца минуты ўпадку („Я—нішто“...). Наагул-жа гарт пралетара ў жыццёвай барацьбе знайшоў добры выраз у Цішкі. Не здарма і псеўдонім яго—Гартны. Ён любіць буру, навальніцу, ставіць зямлю вышэй за спакойнае неба. Гэты

Цішка Гартны.

агульны настрой творчасьці нават знайшоў адбітак у форме верша, які ёсьць ёмкі, усечаны ^{а)}).

Мусім адзначыць З. Жылуновіча і як літэратурнага крытыка. Ён тут — таксама пралетар і з свайго пункту гледжаньня ацэнівае тыя ці іншыя літэратурныя факты, уносячы здаровы пагляд у хаос думак розных іншых крытыкаў. Найлепшы з гэтага боку артыкул — „Аб крытыцы «Босыя на вогнішчы» і яшчэ аб саміх «Босыя не вогнішчы» М. Чарота“ ^{б)},

З ранейшых вершў.

Многа сіл маладых...

Многа сіл маладых
У грудзях у маіх,
Як прастору у полі.

Няма рады адно
Адчыніць ім вакно
І даць поўную волю!

Я-б тады ў адзін міг
Дабыў шчасьце для ўсіх
І дабыў-бы ўсім лепшую долю.

Да Нёмна.

Эх, ты, Нёман-рака!
Ці ты думаў, ці сьніў,
Як сьлязу мужыка
У свае воды лавіў,

Што надыйдзе пара —
Зьнемажэньне міне,
Адраджэньня зара
Над народам блісьне?..

Як стаяў над табой
Сын нядолі худы
І над цёмнай вадой
Сьпяваў ^{в)} песьні нуды, —

Што з балючых грудзей
Беларусі дзяцей, —
Над табой загудзе
Песьня вольных людзей?

Восень.

З поўначы цёмнае, сівера ^{г)} дальняга
Нудная восень прышла!
З поля убранага, з луга зялёнага
Жыцьце-красу прыняла.

Холадам, сьцюжаю разам павеяла,
Сьмерць за собой прынясла.
З дрэва ^{д)} прыбранага, лісьцем адзетага,
Ўборы сарвала, страсла...

а) Гл. А. Nawina: „Našy pieśniary“, 1918 г., стар. 38—45 і інш. б) „Польмя“, 1922 г., № 1, стар. 64—70. в) Ужываецца болей — пяў. г) Сівер — халодны, паўночны вецер; тут ужыта ў значаньні — поўнач. д) Пол’ён. — дзерава.

Птушак міленькіх з краю радзімага
Ў вырай загнала ад нас;
Песьні іх мілыя, дзіўна п'яныя
Ветрам загнушыла ўраз.

Ветрам, навеяным з дальняга сівера,
Хмар прынясла за собой,
Неба высокае, сіня-крыштальнае
Ўсё спавіла туманом...

Восень ты нудная, восень дажджлівая,
Ты нямінуча ўсяды а).
Ў сэрца балючае, ў душу сіротную
Многа ліеш ты нуды

З зборніка „Песьні“.

Песьні гарбара.

I.

Я рабочы, гарбар,
Рыцар працы цяжкой,
Я з жалезнай душой,
З сэрцам палкім, як жар.

Ў вачох іскры маіх,
А жалеза ў руках,
Скура гнецца ад іх
Ў адзін міг, ў адзін мах.

Ці задушша, ці чад —
Ўсё на сэрцы маім,
Але ўстрашыці на'т
Не здалее нічым.

Кроўю цёплай сваей
Абліваю тавар,
А сьлязою з вачэй,
Што спывае праз твар,

Харашу я яго
Дзеля густу людзям...
Не, жыцьця я свайго
Для другіх не аддам.

Я здружыўся з трудом б)
Я ў ім рос, я ў ім крэп;
Запрацованы хлеб
Люблю мець за сталом.

Не хачу, ня прывык,
Склаўшы рукі хадзіць:
Я гарбар — працаўнік,
Я живу — каб рабіць.

Маю сілу і гарт —
Імі грудзі гараць...
Ды што ў гэтым я варт,
Што магу працаваць,
Не гатовае браць?

II.

Ах, як стрэлка марудна ідзе,
Бы знарок хоча час працягнуць!
І ня ведае болю грудзей,
Што дзяннога канца яны ждучь.

Нібы нехта трымае ¹⁾ яе:
Ані ўперад, ні ўзад не сьпяшыць!
А так хочацца-хочацца мне
Ўжо работу сваю палажыць!

а) Усягды, найлепей — заўсёды. б) Рус. — з працай.

Цэлы дзень я за брудным сталом,
Цэлы дзень скуру цвёрдую скроб;
Стаючы укапаным калом,
Я задушшай атрутнаю соп.

Не глядзеў і ня бачыў нічуць,
Што там ёсьць на дварэ, за вакном:
Ці там ветры халодныя дзьмуць,
Ці зямелька спавіта цяплом.

Навакола чатыры сьцяны,
А на іх заплясьнеўшая столь,
У сабе захавалі яны
Усю крыўду, жаданьне і боль.

Вось і вечар... хаця я на міг —
На адзін — сабе шчасьце найду,
Кіну — рыну усё і усіх
Ды у поле я к лесу пайду.

Ды як стану я там сродзь ^{а)} лагоў,
Ды адкрыю збалеўшую грудзь,
Будуць з пахам прынадным квятоў ^{б)}
Ветры цёплыя ўцехаю дзьмуць.

І прасмагшую душу маю
Ўпояць воляй шырокіх палёў,
Упрыгожаць пакутную ўсю
Цеплатою пахучай сваёй.

А як сілы — жывіцелькі той
Набаруся даволі ў палёх,
Мне лягчэй стане ў працы цяжкой
У майстэрні, ў сьцянах чатырох.

III.

Не здавайся, гарбар,
Ты за працай сваёй
І на шчасьця прыход
Не заплюшчвай вачэй!

Песьню вольную пей
У дыму, ў духаце,
І надзея твая
Няхай кветкай ^{а)} цвіце.

Бо дзе сіла жыве,
Дзе работа кіпіць,

Там насеньня зарне ^{б)}
Лепшай долі ляжыць.

І ты мукай сваёй
Глебу ладзіш яму
І сам сееш яго
Ў заарану зямлю...

Не здавайся, гарбар,
Ты за працай сваёй:
Глебу пільна гатуй
І ў ёй шчасьце, брат, сей!

а) Полён. — пасярод. б) Таксама — красак. в) Полён — краскай. г) Правільна — зярня, зарнё, зерне (збярнае).

VI.

Я гарбар малады,
Я вясёлы ўсягды —
Як працую — пяю.

Цэлы дзень за сталом
Я з сабачкай ^{а)}, з нажом
Бяз сьціханьня стаю.

І вясёл, і рачыст,
Я пад грук і пад сьвіст
Цяжкі труд прадаю.

Вось ў дыму, у брыдзе
Ля ^{б)} братоў, ля людзей
Шчасьце й долю кую.

Хоць ад працы мае
Часам мне не стае
На'т яды даставаць,

Не гарую патом ^{в)}
Я задужа аб том,
Як іду працаваць.

І працую ад сіл,
Бо труд вельмі мне міл —
А за працай пяю!

Я гарбар малады,
Я вясёлы ўсягды,
Бо я шчасьце кую!

Гарбар на вандроўцы.

(Ахвяруецца Цімоху Гамзе).

Дожджык пакрапляе,
Дзень стаіць халодны,
Шпаламі ^{г)} кльпае ^{д)}
Ў пуць гарбар галодны.

Ногі чуць кльпаюць
І грабуць нясьмела;
Вочы пазіраюць
Сумна, асавела.

Апусьцілісь рукі
Ад цяжкой утомы...
Дзе-ж сканчэньне мукі
Яго — невядома.

Сэрца болем рэжа,
Сэрца болем плачэ...
Ў зношанай адзежы
Халадна, аднача!

Косьці боль ламоча,
Цяжар дацінае...
Гарбар есьці хоча,
Хоча — ды ня мае.

Ўчора йшчэ з астаткам
Грошы ён расстаўся:
Ў месцы на дзсятку
Ён падмацаваўся

І пашоў навочы
Холадам, слатую,
Каб дайсьці да ночы
Ў месца дзе другое.

Каб хаця дзе мала
Працы расстарацца:
Сэрцу-б лягчэй стала,
Як ісьці бадзяцца.

Але што-ж, ня чуюць
Людзі і ня бачуць ^{е)},
Як браты гаруюць
І ў нядолі плачуць.

А на крык: „работы!“
— Ў нас няма!“ гукаюць;
Й з дзікаю ахвотай
Далей адсылаюць

Ня спытаўшы брата,
Ці ён есьці хоча,
Ці ён знойдзе хату
Адпачыць уночы...

Вось ідзе памалу,
А куды — ня знае;
З шпалы ды на шпалу
Ціханька ступае.

а) Ножык, якім аскрабаюць скуру. б) Дзя. в) Потым. г) Бэлькі на жалезнай да-
розе, на якіх паложаны рэльсы. д) Кульгае. е) Правільна — бачаць.

Падбіў ногі моцна ²⁾
І стаміўся дужа;
На людзей ён злосны,
Злосны і на сьцюжу.

З гораду у горад
Блукае, клыпае,
Гоніць яго холад,
Голад падганяе.

А ўслед з імі гора,
Гора сьледам ходзіць
І усім гавора
Гарбару прашкодзіць,

Каб ён не дабіўся
Сабе лепшай долі,
Шчасьця не дажыўся
Навекі ніколі.

А за што? Хто знае?
Чым ён вінаваты?
Доля, бач, такая —
Ёю ён прадаты... ^{а)},

Дожджык пакрапляе,
Па гразі хлюпоча,
Гарбара пужае,
З гарбара рагоча.

А у тахт начыньне
З дажджом песьню грае, —
Сэрца ад ёй стыне,
Крою ацякае.

Поўны ўвесь клопотаў,
Ідзе гарбар, сьпяшыцца...
Дзе-ж то на работу
Ён прыстаканіцца?... ^{б)}

Песьня грабара ^{в)}.

Я ўсё жыцьце сваё, дзень-у-дзень, год-у-год,
Землю цяжкай лапатай капаю, як крот;
Век пад сонцам й дажджом гну пакутную сьпіну,
Раскідаючы глыбамі торфу і гліну,
Ліпкі глей, бы смалу, ды цяжарнейшы жвыр ²⁾;
Я праводжу канавы ^{д)} удоўжкі і ўшыр,
Нібы стужкамі землю абвязваю ўкруг
І дарогу гранічу, гранічу і луг,
І спускаю з балотаў я лішнюю воду,
Ды рэжу раўкі для платоў агароду.

Так ўсё жыцьце сваё варушуся ў зямлі,
Хоць пад сонцам жыву, а калі-не-калі
Толькі бачу я вокам адкрытым яго.
Хоць ня зьмерыць наўкола прастору ўсяго
Неаглядных палёў, неаглядных лугоў, —
А кармлюся красою я іх дзеля сноў
І у мёртвым сваім, незварушаным сну
Бачу шчасьця свайго ў надыходзе вясну.

Я ўсё жыцьце сваё, дзень-у-дзень, год-у-год,
Землю цяжкай лапатай капаю, як крот,
І так многа, я многа яе накапаў!
Направодзіў шырокіх і доўгіх канаў
І прарэзаў я цэлыя мілі равоў:
Шмат, ой, шмат я са сьвету балотаў так зьвёў

^{а)} Праданы. ^{б)} Прыстане. ^{в)} Той, што капае зямлю. ²⁾ Ужываецца і — жвір.
^{д)} Раваы, рынштокі.

І багата вады праз равы прапусціў,
А ў ваду тую шмат я крыві свае ўліў,
Ды з гарачым сваім яе потам зьмяшаў,
Пад вадою-ж на дне свае гора хаваў.

Я ўсё жыцьце сваё, дзень-у-дзень, год-у-год
Землю цяжкай лапатай капаю, як крот.
Натачыўшы абклад я лапаты свае,
Вечна долі шчасьлівай шукаю сабе.
У халоднай нячулай зямлі
Можа хто захаваў яе, матку, калі
І цагэтуль яна бяз руханьня ляжыць,
А зямля ня пускае яе к людзям жыць.
Восьці ^{а)} я яе тут і шукаю цяпер
І, як толькі знайду, пракапаю ёй дзьвер, ^{б)}
Наразхлест перад ёю, слугой, адчыню,
Хай нясе яна сьвету ўсю радасьць сваю.

Я ўсё жыцьце сваё, дзень-у-дзень, год-у-год,
Землю цяжкай лапатай капаю, як крот,
І як многа ужо я яе накапаў!
Што-ж за працу сваю я ў адплату дастаў?
Што за плён мне зямля за труды прынясла,
За той пот і за кроў, што сабе узяла,
За бурліваю рэчку гарачых тых сьлёз,
Што ўсё жыцьце мае паабмыў імі лёс?..
О, дала яна мне, ой, за працу дала:
З калючковых расьлін мне вяночак спляла,
З медзі звонкай, цяжкай даравала шнурок,
А дарогу жыцьця ухарошыла ў мрок,
Каб я шоў, ^{в)} як сьляпы, каб бясконца я йшоў,
Землю вечна капаў і добра не знайшоў.

Свабода.

Я убачыў яе ваддалёк,
Сярод ночы цямлівай, глухой,
Убіраўшай яе ў цёмны змрок
І пяўшай літаньні над ёй.

Я сасмагшую душу расой
Волядаўчаю ўсю акраплю,
А агонь гэты дзіўны я твой
Ў сэрцы сьвежым сваім запалю

Я убачыў яе і ўзгарэў, як агонь, І, бы вырваны з клеткі той зьвер,
Як усходняга сонца лучы, ^{г)} Ў бой з няпраўдай ліхой палячу,
І хутчэй паляцеў наўздагонь, Хоць да шчасьця шукаючы дзьвер
Паляцеў да яе, крычучы: Сваім жыцьцем за ўсё заплачу“.

„Не ўцякай ты, багіня красы,
Зыркні водбліск сіячага дня!
Дай напіцца твае мне расы
Дай часьціну твайго мне агня!

І наўкола ад крыку майго
Раздавалася рэха, бы гром;
Я-ж да месца сьвятога таго,
Дзе стаяла яна, бег бягом;

а) Вось-жа. б) Русіц. — дзьверы. в) Ішоў. г) Рус. — прамені, косы.

І расставіўшы рукі свае,
Бы галодны, што мусе самлець,
Я стараўся даткнуцца яе,
Кэб ў мірганьні яе распылець.

Але ночы хаўтурная цьма
Шчыльна-шчыльна павісла над ёй,
Так што ў змроку пасмугла яна
Перад смагай гарачай маёй.

І як быццам далася на крок ^{а)}
Далей-далей, назад ад мяне,
Пы ізноў паказалась здалёк,
Разгарэўшыся ў зыркiм агне.

Я-ж ня стаў, не жажнуўся патом, ^{б)}
А ўсе сілы ў сабе пазьбіраў

І з гарачым душэўным агнём
Сьмела к ёй набліжацца стаў.

І ў душы згартаваўшы намер
Ўсё жыцьцё ад яе не адстаць,
Стаў я окліч яе пераймаць,
Які здалі казаў: „Толькі вер

Ў не глядзі, што наўкола цябе
Непрабачная ночка стаіць;
Біся з цьмою ^{в)} і ў той барацьбе
Ты патрапіш мяне улавіць“.

Што далей—мой увераней крок,
Што далей—й яна бліжай ка мне,
І мой цьвёрды ваяцкі зарок
Хутка-хутка яе нажане ^{г)}.

С О Н.

Пад небам высокім, над полем шырокім
Ночы я сьніў, што лятаў

І пільным паглядам зырклівага вока
Наўкола сябе аглядаў.

Чароўнай здавалася мне ў спачываньні
Зямля ўся, убрана ў цвяты,
Ні гора, ні мукі ня знаючы званьня,
Спакой адзін знаўшы сьвяты.

І думкай абхвачаны ^{д)} сьвежай, кіпучай,
Зямлі я свабоднай гукнуў:
Зямля ты чароўна, вяліка, магуча
Дух шчасьця цябе апрануў!

І дзіўнаю вабіш к сабе красатою ^{е)}
Ты вольную пташку—мяне;
Цяпер будзе лепей ўжо жыць з табою,
Як ў вольнай лунаць вышыне!..

З зборніка „П сьні працы і змаганья“.

С я в е ц.

Ўставай, сявец! Бяры сяўню,
Аўса, вады давай уволю
Свайму любімаму каню
І едзь пасьпешна ты у поле.

За зіму ўспрэўшая зямля
Табе аддасьць за працу многа!
Ўставай, сявец! Няхай сяўня
Ня будзе пуста і убога!

а) Полён.—шаг. б) Потым. в) Ужывецца болей—цёмрай. г) Нагоніць. д) Рус.—
абхоплены. е) Рус.— красою, характвом, прыгожасьцю.

Рукой зярнят бяры паўней
Ды кідай мерна жменя ў жменю;
Са збожжам ў сэрцы думкі сей—
Надзеі, праўды, адраджэньня.

Ўставай, сявец! І тое знай,
Што думак ральля не абмане
І дасьць багаты ураджай
За пот твой шчыры і стараньне.

Прышла вясна, і там цябе
Чакае звольненая ніва
І зазывае а) ўжо к сабе
Сяўца-работніка зычліва.

Ўставай, сявец! Ідзі, ары
Зьдзярнелай нівы твае гоні;
Прышоў твой час — ужо пара
Пачаць сяўбу яшчэ сягоньня!

К а в а л ь.

Многа працы ў мяне —
Хоць ўсю пору працуй!
Грэй жалеза ў вагні,
Вымай з горна і куй.

Молат цяжкі трымай
Над кавадам б) якраз,
Зьнізу ўверх паднімай,
Зьверху ўніз, раз-у-раз.

Адварніся насьпех,
Як сумееш урваць —
Не забыцца, каб мех
У свой час паддуваць.

Адно іскры ўбакі
І даверу лятуць,

Як паважна з рукі
Малаты важка б'юць.

Раз, другі — і сашнік
Можа ў поле ўжо браць
Гарацешны мужык,
Сваю ніву гараць.

Трэба шворан в) у воз —
Я згатую услед;
Абідзь буксу г) калёс —
Я й да гэтага мэт. д)

Рукі знаюць настрой,
Молат ўслушан ка мне,
На ўсё жыцьцё цяжкой
Працы хопіць ў мяне!

Т к а ч ы х а.

За варстатам дні і ночы,
У духаце нязноснай,
Я старанна і ахвоча
Тку — ліцую кросны.
Скрып чалядаў песьню грае,
Рыпаюць вітушкі,
Чаўнакі два з краю к краю
Лётаюць, бы птушкі.
Рукі-вуды іх хапаюць,
Не даюць прамаха...
Дні гадзінамі мінаюць
У работным жаху...
Возьме хэньця е) і даволі...
Што-ж бы разрабіцца;

Локцяў з пару, або й болей
Саскладаць па нітцы.
Эх, бы, здэ'цца, дзень працягся
Хоцькі-б ў два, як трэба.
Чалавек-бы ўсё-ж запасься
Ад работы хлебам.
А то дрэнчыш ж) бяз сьціханьня,
Градам пот ліецца,
А ад працы, ад стараньня
Й чуць не астаецца.
Што парадзіць? Трэ' гадзіцца,
Покуль прыдзе зьмена.
Дык шчэльніей-жа, нітка к нітцы,
Цісьніся старэнна!

а) Рус. — заклікае. б) Полён. — кавалам. в) Жалезны пруток для злучэньня
восі перадка з брычкаю. г) Жалезны абруч у калодцы кола. д) Здатны. е) Полён. —
жадаваньне. ж) Значыць — робіш.

Не стамляйцеся нічуткі
На падножках, ногі,
Ня схінайся, трымай прутка,
Сьпіна, пад зьнямогай!

А вось болей выжам тугі —
Дык крыху падспору...
Гэй, убок, нядолі слугі,
Вам я тку пабору!

Песня жніі.

Пад сярпом маім крывым
Жыта хутка гнецца,
Сноп за снопам у радкі
Покладам кладзецца.
Не баюся сьпёкі я
Сонца агнявога
І ня чую, што баляць
Рукі, крыж і ногі.
Пот ліецца ручайком,
Смага забірае;
Я-ж вясёлая ўсё жну,
Жну ды падпяваю.
Час пасьпешна так ляціць —
Скора вечар будзе,
І я нівачку сваю
Так дажну, як людзі,
Ды пасьпею мо' яшчэ
У снапы зьвязаці.

Ох, люблю-люблю сваё —
Сваё жыта жаці.
Як сажну яго я ўсё,
І зьвязём да хаты,
Будзем хлеба на год мець,
Будзем мы багаты.
А саладак свой хлябок
(Каб-жа быў ён вечан!),
Хоць і чорны, і крупны,
І няўмела сьпечан.
Эх, хутчэй-хутчэй, рука,
Ты з сярпом махайся!
Будзь ты, жыта, ядраным
І ўмалотным ўдайся...
Пад сярпом маім крывым
Хутка жыта гнецца,
Сноп за снопам у радок
Покладам кладзецца...

К а с ь б а.

Ня спалі шчэ раннія росы,
І сонца ня стала зіяць,
Як гострыя ў поплаве а) косы
Вясёла і зычна зьвіняць.

Бліскаюць рэзва на сонцы,
Сьвішчуць, шумяць у траве.
Думкі жывым валаконцам
Ўюцца ў касцоў ў галаве.

Радая гнецца травіца
Роўна, пракос у пракос.
Радасьць у сэрцы іскрыцца,
Труд нам адплату прынёс.

Гэй, разыйдзецеся, рукі,
Косы так гостра бяруць,
Цела ня ведае мукі,
Ногі спачынку ня ждучь!

Сонца з нябёсаў зіяе,
Ветрык нячутна шуміць;
Роўна трава правядае,
Весела сена сушыць!

Песьнямі спораць работу, —
Бабы і хлопцы пяюць.
Поўны працоўнай ахвоты,
Сэрцы іх радыя б'юць.

Зыкі вясёлыя клёпу
Песьняй срабрыстай зьвіняць,
Ссохшае сена у копы
Бабы сьпяшаюць складаць.

Й тут-жа растуць ўвачавідкі
Тоўстыя копы у рад.
Многа выказвае прыткі
Посьпех вясёлы дзяўчат!

а) Тое-ж, што і луг, луг заплаўлены.

Променем смуглыя твары
Ў працы жывой аддаюць.
Многа гадзіны прыпару
Сіл у людзей адбяруць!

Толькі нядарма ўсе сілы
Людзі сыціраюць свае,

Праца ўвесь сьвет ускарміла,
Праца нам шчасьце дае.

Працаю сілы прыроды
К людзям у слугі ідуць,
З ёю-ж у сьвеце народы
Лепшае долі прыждуць.

Без работы.

Няма працы — й сэрцу млосна —
Не знайсці спакою...
Я так шчыра, я так моцна 2)
Зжыўся змалку з ёю.

Дзень приходзіць, і пытаньні
Раптам лезуць ў душу:
Што да вечару ад раньня
Я рабіці мушу?

Ў беглым строме а) кроў ня льецца,
Рукі зьвісьлі кнізу;
Сэрца вераю ня б'ешца,
З думак — адны рызы б).

Нейкім болям хвіляй гляне
Одгуку надзея —
І у момант-жа растане —
Толькі зьяў павее...

Ходзіш — блудзіш і, здаецца,
Ўраз-бы ўпаў ў магілу —

Гэткім болям сэрца рвецца,
Гэтак ўсё няміла...

І ня тое, што работа
Голад прыпыняе,
Ва мне родзіць ўсе клопаты
І нэндза в) забірае, —

Не, ня тое. Хоце 2) з гэтым
Сіл ва мне зьмірыцца, —
Але тое, што ля д) сьвету
Нечым прыгадзіцца,

Што задарам марна гіне
Хэнць мая й ахвоцьце
Дні і ночы няупынна
Адаваць рабоце...

Няма працы... цяжка гэта
Мне цярпець бяз меры,
Бо ў ёй зоў мой, мая мэта —
Ў ёй спадзеў і вера.

Будзь прэрднім.

Непадатны,
Поўны гарту
Ў жыцьці з роду,
За свабоду
Ў бой упарты:
.....
Незьявэрэдна в)
Ідзі прэрднім!

Днеў шчасьлівых —
Выгляд здалі ж),

Ў палахлівых
Запускае
Сум нявер'я
И отруч в) жалю...

Шырэй дзьверы
Адчыні ім!
Хай міргае
Сьветам дзіўным
Зірк свабоды
Прад вачыма

а) Герм. — бегу, пёку. б) Адзежы духоўнікаў; тут разумеюцца абрыўкі адзежы лахманы. в) Полён. — беднасьць. г) Провінец. — хопіць. д) Для е) Ня хі. таючыся, сьмела. ж) Здалёк. з) Атруту.

Змардаваных ^{а)}
Завірухай,
Зьнікшых духам
Ў цяжкіх ранах...
Ў час, як жданаі
Долі шчаснай ^{б)}
Зорка ясна
Вокал зьязе...

Незгамонны,
Непакорны
Ў жыцьці з роду,

Перад сконам
Ночы чорнай
І злой нягоды,
Цьвёрда, ўпарта
Стань пярэднім
І ўліў гарту,
І дай надзею
Тым, хто стомлен
Ды хварэе
Ад зьянамогі
Сродзь ^{в)} дарогі...

Т а в а р ы ш у.

Ці ты бачыў, як па моры
Пойдуць хвалі чарадою?
Як ў сібернейшым напоры
Б'юць у бераг ў час прыбою?

Але моцна стаяць скалы,
Адбіваюць ўсе напоры
Буйных хваляў і дзікіх валаў,
Што іграе імі мора...

Мора пеніцца і зьліцца,
Нясупынна коціць валы,
Быццам з злосьцю хоча ўпіцца
Сілай моцнай ў сваёй скалы,

Так і ты, таварыш мілы,
Будзь у жыцьці нібы скалы,
І адважна, поўны сілы,
Ваюй з бураю-навалай.

Каб зьвярнуць усе цьвардыні
І разьбіць усе прашкоды
Ды, разьліўшыся па раўніне,
Ўраз здаволіцца свабодай.

А цьвардыню гардай ^{г)} волі
Разьбівай бяды напоры
І ў барбе ^{д)} за шчасьце й долю
Спыняй мора, зрываў горы.

Йдзі дарогаю заросшай...

Йдзі дарогаю, заросшай
Дзікім чэмерам-травой.
Йдзі, стаміўшыся, зьянамогшы,
З набалеўшаю душой.

Над табою зданьне сьмерці —
Дух згубіцельны пье —
Кожнай хвіляй мерыць ўперці
Ў змрок нябытнасьці свае.

Груды, ямы і абрывы
Хай ня лякаюць ^{е)} цябе;
Хай ружовыя пазывы
Не тануць ў цяжкой журбе.

Хай да сэрца йдуць сумленьні,
Страх хай лезе да цябе,
Загартуй свае цярпеньне
І будзь цьвёрдым ў барацьбе.

Тады пройдзеш скрозь дарогу,
Гарда сьцяг свой данясеш
К таму месцу, к таму богу,
Да якога ты ідзеші.

^{а)} Полён. — змучаных. ^{б)} Шчасьлівай. ^{в)} Полён. — сярод, пасярод. ^{г)} Полён. — гордай. ^{д)} Русіц. — брацьбе, змаганьні. ^{е)} Полён. — палехаюць.

Дружна з ахвотай...

Дружна з ахвотай,
Гэй, за работу,
Брацьці, скарэй!

З песьняю зычнай
Ў працы прывычнай
Будзе спарней.

Гора з нядоляй
Ня знойдуць патолі
Болей сродзь ^{а)} нас;

Весела й хутка,
Мінюта ў мінютку
Сойдзе нам час.

У стукі і грўку
Забудзем мы муку
Працы сваёй.

Шчыра і сьмела,
Гайда да дзела
Цеснай сям'ёй,

Там, дзе цяргеньне
Ў цемры гніення —
Стане расьці.

Семя жывое
Шчасьця сьвятога
Пасеем ў жыцці.

Дружна з ахвотай,
Гэй, да работы,
Брацьці, скарэй!

Праца сьвятая
Хай прывітае
Нас ўсіх хутчэй...

Я люблю...

Я люблю, калі небны абшар,
Неспадзевана, ўсім нечакана,
Убярэцца ў адзежыну хмар,
Буйным ветрам здалёку нагнаных;

Калі гром над зямлёй прагрыміць,
Аж навокал зямля скалыхнецца.
Ды маланка агнём пачне неба паліць,
Аж яно на кавалачкі рвецца;

Калі вецер свой шуг ^{б)} павядзе,
Ўсё руйнуючы ўшчэнт прад сабою,
І наўкруг, як ня глянь, ўсё гудзе,
Нібы ў сьмертным зрашаючым ^{б)} бою...

Я люблю гэты час! Без канца
Я хацеў-бы, каб ён ня мінаўся!
Пад стыхіі уздым на байца
Я-б пад цёкам яго прычашчаўся.

^{а)} Полён. — сярод, пасярод. ^{б)} Адшоўгэе, прэцца ўзад і наперад, туды й сюды
^{в)} Вырашаючым.

Б у н т.

Люб мне ветра гуд шалёны,
Калі хіліцца дадолу
Пад ім дубава карона,
І стагнець зямля наўкола;

Ў нястрыманым пэнту ^{а)} мкнецца
Слупам пыльным завіруха,
І ўсё нішчыцца ды б'ецца
Пад надавам ^{б)} яе руху.

Ні заставы, ні прыпоны
Ня ймуць сілы пазмагацца,
Спыніць ветра хваляў ўзгоны
І зруйненьню не паддацца.

Люб мне ветра посьпеў люты —
Песьні вольнай вызваленьня,
Калі цішы мёртвай путы
Ўсё губляе з аблягчэньнем;

І, пачуўшы рэзвасьць руху,
З ветрам носіцца, гуляе,
Ды бурлячым вечным духам
Мёртвым жыцьце укладае!

Я хацеў-бы пяцьць...

Я хацеў-бы пяцьць,
Як п'яе
Цёмны бор непагодаю,
Каб вакол абуджаць
Зыкам песьні свае,
Хто ня кінуў шчэ спаць
Пад нядоляй-нягодаю.

Я хацеў-бы пылаць,
Як пылае
Бліскавіца між хмарамі,
Каб агні запалаць,
Дзе шчэ цемра вітае
Над зямлёй, над абшарамі.

Я хацеў-бы гусьці,
Як гудзе
Вецер буры-навалы узынятае,
Каб нашчэнт ^{в)} разьнясьці
Па лясох, па вадзе
Панства долі-нядолі заклятае.

Я хацеў-бы ўладаць ^{г)}
Хоць-бы мігам адным
Непакорнай, магутнаю сілаю,
Каб змагчы, зруйнаваць
Ўсе ліхое вакол
І ўжыць шчасьця над гэтай магілаю.

а) Полён.—разгоне, імпагу. б) Паднаціскам, прыціскам. в) Полён.—зусім, да рэшты.
г) Чэхізм, або старабаўг,—валадаць.

Я жыву...

Я жыву таму, што маю
Веру моцную у тое,
Што загіне доля злая,
Чорнай сілаю якая ^{а)}
Землю вокал аблягае,
Бы жалезнаю рукою.

Я жыву таму, што сэрца
Спадзеў ^{б)} ясных ня губляе,
Як улетку лісьцяў дрэўцы,
І ў надзеях, бы праз дзверцы,
Наглядае спацыр сьмерці,
Што нядолю скрозь зьнішчае.

Я жыву таму, што чую
Душой чулаю адроду ^{в)}
Тую пору, хвілю тую
Боганосную, сьвятую,
Што нясе ў сьвет дарагую
Сьветазарную Свабоду.

Я жыву таму, што бачу
Панаваньне лепшай долі,
Дзе ня будзе хутка плачу,
І за якую й я даў дачу,
Што адроду прызначыў
На крывавым збройным полі
Ў барацьбе за шчасьце й волю.

З в о н.

З гары высокае званіцы
Званы будзяча загулі;
І гуд чырвоны іх імчыцца
Па галу сьпячае зямлі.

Дрыжыць вакол ціша глухая,
Трасе паветра медны гуд
І ўсё, што сьпіць, ён паднімае
Вакол сябе, і там, і тут:

„Ўставай, хто сьпіць!“ у звоне чутна
Размову гучных вагкіх ^{г)} слоў...
„Скідай свой сон, ліхі, атрутны,
Цягучы сон даўгіх вякоў!“

І ўдыр за ўдырам шле званіца,
Спушчае ўніз з сваіх прытул
Шарэнгам ^{д)} ройным, чарадзіцай
Ўсё болей гучны звонны гул.

І рэжа ён паветра строма,
Качае хвалямі бары,
Аднізу рвецца скрутным ўзломам
Да рэзва зьяючай зары,

Яшчэ—мамэнт і гудам звону,
Здаецца, неба страсяне
Ды зоў разгорнецца чырвоны
Па ўсёй зямлі і ў вышыне ^{е)}

Да сонца.

Дзе быў пустыр, дзе рос палын,
Дзе ветры сівера стагналі
І шыр прывольную раўнін
Туманам змрокі адзьявалі,
Дзе энк ^{ж)} цяжарнае жальбы
Народу зьнішчанага чуўся,—
Ў вагні вялікай барацьбы
Устаў край—радзімай Беларусі
Пранёсься ім тварачы дых,
Праняў людзей, яго істоту,

І нявольнік ў гмахах ^{жс)} баявых
З зьняпаду рвецца на высоты.
З глыбін абуджанай душы,
Бы з буйна б'ючае крыніцы,
К красе раджаючай рушыў
Імпэт працоўных бліскавіцай.
І кіпіць, хвалюе ды раве
Жыцьцё ўваскросшае краіны,
І к чыньню ^{з)} вечнаму заве
Яе народ, як ўласьцяліна ^{и)},

^{а)} Няправільны зварот — якая чорнаю сілаю. ^{б)} Надзеў. ^{в)} Адраджэньне.
^{г)} Ад—вага, важкі. ^{д)} Пол.—радом. ^{е)} Прав.—вышыні. ^{жс)} Вялікая будыніна. ^{з)} Чыну,
працы. ^{и)} Староў. — валадара.

Прад ім рашчынены грастор
На постаць вызьвеўшую нівы;
І яснасьць сонца й пекнасьць а) зор,
І бег жаролцаў гаманлівых.
І дрэў б) вяковых сплёт карон,
І шыр нявыглядных абшараў—

Схінулі шчыра нізкі ўклон,
Яму, як жыцьця гаспадару.
Вось, стаўшы цвёрдаю ступой —
Ён к мэтам збліжаным кіруе
І жыцьце, поўнае красой,
Сабе й радзіме в) ён будуе.

З зборніка „Урачыстасьць“.

Яна ідзе.

Яна ідзе
Магутным, цвёрдым крокам,
Няспыннай сілаю разгону,
Закону
Вечнага развою падухільна.
Ня зьмерыць ходу яе вокам,
Ня згледзець ўзмахаў многамільных.

Яна ідзе
Варужная кіпучай працай,
Ня хненьнем узбураная палкім,
Цьвітучая душою і пастацай.

Маладымі,
Агнявымі
Глядзяць яе, як зоры, вочы
Ў прагалак высветленай ночы,
Ў далечы раньняга сьвітання.

Нясьціханна
Калыша вір уздымных рухаў.
Завірухай
Гнілы устой упартай цішы...

Яна ідзе,
Агнём пякучым знакі піша
На кожным кроку, што праміне.
І сіла ўжо ніч'я ня спыне
Да векаў скону
Яе рашучага разгону...

Яна ідзе
Ў зялёнай пышнай руні,
Ў развойным, шумным веснаходзе
Настрэчу царстvenaй Свабодзе...

.....

Мая Стыхія...

Ў буры, ў навальніцы,
Ў гROME, ў бліскавіцы,
У сіберным гуле
Ветранае сілы,

Ў хваляваньні мора,
Ў калыханьні бора
Многае мне міла,
Многае мне блізка.

Ўсё вакол трасецца,
Ўсё кудысь нясецца,
Ломіць і зьнішчае
Вокала прашкоды.

І няма ні званьня
Сілам тым стрымання,
Як яны гуляюць,
Як яны бушуюць...

Хочацца пусьціцца
З імі мне й пазбыцца,
Што я чую, бачу,
Ведаю і знаю.
І ламаць паломам
З ветрам, з бурай, з грамам
Ўсю бяду людзкую,
Што ў жыцьці пануе
З краю і да краю...

а) З польск. — рэжкоўс хараство; прыгжасьць. б) Подё.— дзярэў. в) Інакш— бацькаўшчыне.

Будавацьне.

Зьлітна, згушчана, зьяднана,
Як цаментам, прагным пэнтам
Да змаганьня,
Будавацьня
Скалыхнулася грамада
Промэтэем,
Вяліканам
І кранула
З громам, гулам
Нястрыманым
Вадаспадам,
Паднялася
Пяруновай агнявей.
І ўздыбіла
Перад намі
Прытаёныя вякамі
Трохвярстовымі хібамі
Хваляй ўзбуранае мора...
Вочы ўгору,
Гучней стукі.

Зьлітна, згушчана, зьяднана
Пад націскам вялікана
Стогне, рвецца слой цаліны,
Векавечнае дзярніны,
Загартованым нарогам...
І грымоча бурна, строга
Раскалыханай грамадай
Падлятаючае рэха
Волятворчага пасьпеху.
Непарухныя пасады
Нікнуць, гінуць, прападаюць..
Толькі вогнішчам палаюць
Разгарачаныя вочы,
Ды ляскача
Молат важкі сілай грому...
І сьмяюцца маладому
Аднаўленьню,
Будавацьню
Сонца яснага праменьні
І зор бліскачае мірганьне.

П р а ц а .

Зірні,
Як вакол
Процьма кол
Нясупынна,
Стройна, чынна
Ўюць кругі
Чарадою.
Шасьціярні
Матусяца,
Імчаца
Стралою
Пасы,
Галасы
Рабочых
Пры рабоце
Ў траскатні,
Ў бразгатні
Нячутны —
Мруць яны
Ў духаце,
Ў стоме, ў поце.
Лезе ў вочы
Пыл, смрод,
Учэрод.

Як зьвясьці
На пагляд
Упярод
І назад,
Упадрад
Шэсьць радоў
Панахіленых сьпін.
Як адзін,
Колькі сот
Чалавек
За парухам
Машын
З заміраньнем
Дыханьня
Сачаць...
Малаты
Тук-грук
Тра-а-ты
Грукацьць.
Сюд-туд —
З кута ў кут
Прабяжыць,
Паглядзіць,
Майстар-цэх;

Яго бег
У вадно
Валакно
Ніжа, ўе.
Нясустрыманы рух.
Ззы-ы-ух!
Гры-ы-ры!
Шасьцярні,
Мянтухі...
Навакол
Процьма кол

Ўюць кругі.
Іх бягі
Сачаць сотні вачэй;
Сотні-ж рук
Ладзяць стук
У гармонь...
І гартуе агонь
Грозных домаў-пячэй ^{а)}
Працы пільнай вытвор —
Яе гмах, яе спор...

Я жыць хачу.

Я жыць хачу, як піць ад смагі;
Я жыць хачу, як сонца ў холад.
Я жыць хачу і повен прагі
Жыцьця, бо шчэ' здароў і молад.

Бягучы час, дзянькі, хвіліны
На пальцы пільна я лічу,
І шкода кожнай мне часіны,
Што ўжо прашла, бо жыць хачу.

Я ў даль глухую пазіраю,
За зданьнем выдумным лячу,
Аб днѐх шчасьлівейшых гадаю
І жду іх, жду, бо жыць хачу.

Хачу цвятоў, хачу вяселья,
Хачу прыгожых абразоў,
Любошчаў палкіх, хмелю зелья,
Забыўнай ласкі кайданоў.

Ўсю зелень поля, сьветласьць сонца,
Весь пах цвятоў, весь рэчак цѐк
Вабраць ў сябе і ў іх бясконца
Купацца дні ў сьвятле і ўзмрок,

Каб знаць, што я жыву, як трэба,
Ня доўг, ня службу залачу!
Я зораў бліск, прастораў неба,
Свабоды буйнае хачу,

Як вецер вольны; рэзвы, моцны
Па галу ^{б)} вольнаму лятаць.
Хто жыць ня хоча, таго злосна,
Таго бяссэрдна ^{в)} праклінаць.

Ўвесь страх, ўвесь сум аб часе сьмерці
Прад думкай сьветлай распыліць,
Душой шчасьлівы, палкі сэрцам,
Хачу я жыць, кіпуча жыць!

а) Прав. — печат. б) Прастору. в) Няміласэрдна.

М а я д у ш а.

У маёй душы любові мора
Да вас, зялёныя гаі,
Да вас, міргаючыя зоры,
Да вас, захмарныя краі.

Вялікай сілай сьветаваю
Мая істота ўся гарыць,
І прагне сэрца маладое
З прасторам вечным крэпка зьвіць,—

Бо тыя дзівы, тыя чары,
Якімі поўна неба сіль,
Па ўсім разгорнутым абшары,
Куды паглядам ты ня кінь.

Трывожаць душу, родзяць зовы,
Ляцець, ляцець, зьнябыўшы жаль,
Шукаць красы, за векі новай,
Здымаць заслону з цёмных даль^{а)},

І гай залёны й луг шырокі
Хадой няўпыннай абмяраць,
Аднізу ўгору, ў гал высокі
Крылатай птушкай узьлятаць.

І ў моры променнага сонца,
Ў мірганьні срэбраным сузор
Лятаць, насіцца там бясконца,
Вакол зьмяраючы прастор.

Лятаць і сэрцам гартавацца
І душу ўзмоцніваць ў агні,
Каб сілу мець за век змагацца
За волю й шчасьце на зямлі.

Ў маёй душы любові мора
Да шыры поля, да гаёў,
Да ўсіх нязьмераных прастораў,
Да ўсіх захаваных краёў.

З прозы.

На ўсходзе сонца...

Мне ня спалася. Прачнуўся пасярод ночы, падыйшоў к вакну, уталопіўся ў яго і пільна пачаў глядзець на вуліцу. На дварэ стаяла пекная, чароўная ноч. Неба цёмнавата-сіняе, глыбокае бяз меры, доўгае і шырокае без канца, густа натыканае мігатлівымі, яснымі зоркамі, як вялізны дарагі купал, аблягала круг-кругом чорную

^{а)} Далей.

грэшную зямлю. Зоркі весела мігацелі. Кожная з іх дадзена асобнаму чалавеку і сьвеціць датуль, пакуль той ня зыйдзе з гэтага сьвету. Тады зорка падае на зямлю і лье па дарозе свае жаласьлівыя, агнёвыя сьлёзы, каторыя на мамэнт як-бы застываюць на небе, а пасья раптам прападаюць...

Памёр чалавек, — значыцца, патухла і зорка яго!

Гэтак кажучь цёмныя людзі, у гэта некалісь верыў і я... Эх, колькі гэтых зорак тухне на нашых вачок, брацьці мае! Зоркі шчасьлівых, зоркі багатых і бедных, зоркі паноў і мужыкоў!..

І я ў гэту цёмную, душную ночку пачаў шчыра, ня мігаючы вачыма, пільнаваць, сачыць за кожнаю зоркаю, ці не спадзе адна з іх на маіх вачох.

Сон зусім пакінуў мяне.

І вось — там далёка, на ўсходнім краю неба, як прымха якая, раптам адраваліся разам тры зоркі і мігам апалі на зямлю. Чые яны? Ці сіроткі гаротнага, ці пястуна шчасьлівага? Ня ведаю! Толькі ўсё-ж такі нейчыя яны ды ёсьць!.. Можна гэта на маю карысьць абарвалася жыцьцё тром чалавекам?!

Пры гэтай думцы я хацеў апусьціць вочы, калі йзноў мне прышлося быць сьведкаю спаданьня дзвёх зорак... Тады я раптам, не па сваей волі, апусьціў ня толькі вочы, а і галаву і пачаў разглядаці шэрую, нудную, акрытую цьмою зямліцу, сьцены і стрэхі цёмных нізенькіх, падобных адна да адной, мужыцкіх хацін. У галаву палезьлі думкі, каторыя на вуха шапталі мне: „нашто табе гэнае неба? Што табе яго пекнасьць дзіўная, яго хараство сьвятое?! — Ты — сын зямлі, нуднай, чорнай зямлі; ты нявольнік жыцьця, цяжкага, горкага, паднявольнага; ты — ахвяра бяды, няшчасьця і нядолі!.. Не на тое ты радзіўся, каб дзівавацца хараством прыроды, пазнаваць яе, а пасья ў кніжках чыркаць аб ёй, каб і твае брацьці вучыліся любіць яе!..

„Ты — дзіця люду цёмнага, забітага, спрацавага, дзеля каторага няма нічога другога, апроч — працы цяжкай, нязможнай, якую ён сам апявае ў песні нуднай, зложанай яго балючым сэрцам, яго клапатлівым мозгам і напісаную чыстаю памяцьцю на шэра-чорных лістох часу, каторы бяжыць без канца...

„Усё, што жыве на сьвеце, што яго цікуе а), ён знойдзе на гэтых лістох, прачытае... і пайме б)...

„Гэта яму знаёма; другога, інакшага пісьма, пакуль што, ён ня ўмее чытаць... Яму найперш трэба таго, што датыкалася-бы яго вушэй, вачэй, яго ўсяе істоты, што ўскалыхнула-бы ім, збудзіла ад вяковага сну, расплюшчыла яму вочы; тады ён іх падымае к небу!.. Тады з яго сям'і выйдучь свае родныя песьняры, каторыя ў роднай мове апяюць усе дзівы сьвету, другім народам даўно вядомыя“...

І чым далей, тым болей і болей думкі апутывалі мяне ўсё шчыльней, налазілі ўсё новыя і новыя, ды ўсё заядлейшыя, цяжэйшыя; рабілі з мяне бяздольнага іх слугу...

Пад іх цяжарам я асунуўся, прысеў на лавэ ля вакна і задрамаў

.....

... Колькі часу я спаў? Што я сніў? Ня ведаю. Толькі, як ізноў падняў галаву, ужо свежую, вольную ад цяжкіх думак, кінуў вокам на двор, дык над зямлёй ужо сьвяціла сонейка. Гэтым разам узыйшло яно надта дзіўнае, чароўнае.

Сьмела і хутка выйшла сонейка з-за лесу і памаленьку пачэсна прыгалубіла прачнуўшуюся зямлю і ўсё жывое на ёй. Усё весялей затрапяталася, заварушылася і звонка засьпявала ў адзін голас шчырую літаньню ўзышоўшаму сонейку:

„Вітаем цябе, цар сьвету, цар усяго жыцьця на зямлі! Вялікае і слаўнае сонца! Ты прыйшло да нас, разбудзіла нас ад сну. Мы ўсталі на твой прыход і дружна, хутка пойдзем да працы. Ня сходзьжа павекі а) ты з гэтага неба і агнём шчасьця асьвячай грэшную холодную зямлю. Вітаем цябе, сонца!“

Нейкая радасьць і лёгкасьць напоўніла маё сэрца, і, абярнуўшы вочы на ўсход, засьпяваў і я разам з усім жывым сьвятую, дзіўную, шчырую песьню ўзышоўшаму сонцу!..

Бацькава воля.

(Раман).

Дзякуючы спэцыфічным варункам нашага жыцьця, самога раману ў Вільні ня можна дастаць. Прыходзіцца абмежыцца невялікім кавалачкам, які папаў у друк Зах. Беларусі.

Л А Й Д А К.

Ужо падыходзіў канец дзесятае гадзіны раніцы, калі Палута ў другі раз вярнулася з травы б). Ёй і на гэты раз пашанцавала в): стражнік ня ўбачыў, і яна нажала два вялікіх дапаўна мяшкі добрае паплаўнае травы. Янкель-рамізьнік г), стрэўшы Палуту з травой, нічога ня кажучы, адкупіў у яе абадва мяшкі за восем злоты і яшчэ нават падзякаваў. Гэта Палуту дужа ўзрадавала, бо яшчэ дагэтуль яна ні разу так удачліва не зарабляла. Вясэлай ды здаволенай вайшла яна ў хату.

— Ну, цяпер крыху супачыну. Ужо сёньня болей нікуды не пайду. Дзякуй Богу, утаргавала, і хопіць для мяне на нейкі час. Вось толькі трэба было-б зьбегаць на рынак ды купіць хоць кавалачак сітніцы д) „Хведарку“, — у голас сказала яна сама сабе. І, ўспомніўшы аб Хведарку, Палута кінула паглядам у запечак. Кінула паглядам і раптам сумелася, паціснуўшы плячыма: замест Хведаркі, яна ўгледзела старэйшага свайго сынка, Янку, які скурчыўшыся абаранкамі ляжаў прытоеным у самым куточку запечку.

„Што то мае быць?“ — прабегла ў Палуцнай галаве: — „толькі тыдзень мінуў, а ён ужо і дамоў наведваўся“. Янка, Я-а-начка-а! — у голас пазвала е) Палута і хутка падбегла да полу: — „Ці-ж гэта, Яначка, ты-ы? Чаго ты вярнуўся да дому, мой сыноч? Можна, зьбег ад пана Замыжнага?“ Але хлопчык нічога не адказаў на мацерыны запытаньні: ён моўчкі потайна ляжаў, баючыся паварушыцца, і відно

а) Вечна. б) Ісьні ў траву, значыць — па траву. в) Пашчасьціла. г) Тое-ж, што — вольнік, фурман; уживаецца на Случчыне. д) Паўбелага хлеба. е) Лепей — паклікала.

было, як спуджана паморгвалі яго прыплюшчаныя вочкі. — „Ці ты чуеш, ці не?“—гучней і зьлей гукнула Палута на сынка і штырхнула яго рукою ў бачок. Янка раптам узварухнуўся, выпрастаўся і мігам падняўся. — „Мамачка, толькі не чапайцеся. Я вам сазнаюся—я зьбег ад пана Замыжнага. Вельмі ўжо там з мяне зьдзекаваліся: не кармілі зусім, білі, папіхалі, спаць не давалі. Я ня мог сьцярапец і... зьбег. Ня біце, матачка-а... Не магу я служыць у Замыжнага, ні зашто не магу і... ня буду“.

— Брэшаш, распусьнік!

— Не, мамачка, дальбог не,— стукнуўшы кулачком у грудзі, пакляўся Янка. Палута замаўчала і некалькі часу нічога не казалла, але скоро да яе надышло сумненьне ^{а)}, і яна вымовіла да сынка:

— А калі ты хлусіш, што тады будзе? Вось я толькі папытаю ў аканома Сідара, чакай...

— Не, ні каліва ня хлушу, ні беднага... Папытайце сабе ў дзядзькі Сідара... — умольна глядзячы Палуце ў вочы, апраўдаўся Янка.

Але не паспеў ён дагаварыць свайго апраўданьня, як пачуўся стук у вакно, а за ім і голас знадворку.

— Палута! Палута-а, га?

Палута кінула Янку, барджэй пабегла да вакна і ўгледзела ў ім Сідара, аканома Замыжнага.

— Ага-а! Сіда-ар! Чаго-ж гэта вы? — запытала яна Сідара, прачыняючы вакно. Сідар усьмяхнуўся і адказаў: — Чаго! Да ты, пэўна, і сама дагадалася... Гэта-ж...

— А што? — не дагадваючыся ў чым рэч, перабіла Сідара Палута...

— Ды, простая рэч, за хлопцам ^{б)} прыехаў. Узяў учора ноччу і зьбег. Кінуў-рынуў у полі стада ^{в)}, а сам, займаздароў, драла. І ліха ведае, колькі учыніў шкоды: у сенажаць, ведаеш, рынула ўсё стада і нашчэнт ^{г)} здратавалі з дзесяціну поплаву ^{д)}. Эх, такі ўжо, галубка, распусты ён у цябе, такі мудрагельны ^{е)} хлапец, што ня дай ты рады. Пэўна, заснуў у пасецы, выпусціў з ваччу стада і з пярэпалаху ўцёк да хаты... Напэўна-ж, я думаю, ён у цябе ў дому?

Сідаравы словы ня былі наўдою для Палуты: яна зразу, толькі што ўгледзела ў хаце Янку, думала гэта. Да кляцьбы і запэўненьня свайго сынка, чым ён апраўдаваў свой зьбег са службы,—Палута адняслася з поўнаю няўвагаю. Нават і думкі не дапускала, што яе сынок клянецца ёй і яе запэўняе зусім шчыра. Чамусьці яна верыла словам аканома Сідара. Толькі ён скончыў запытаньні, як Палута адварнулася да запечку, дзе насуплена стаяў Янка, і злосна прыкрынула на яго:

— Ці ты чуеш, адшчапенец, што дзядзька кажа? Каб цябе паралюш ^{ж)} задушыў! Ну-ж я табе пакажу, зараза.

— Ша, ша! — перапыніў Палуту Сідар:— крычаць — то ўжо ты ня крычы на яго... Падобраму, лепш так не рабіць...

— Го! не! Я-а яму пака-ажу-у! Эх, эх! І што мне рабіць з гэтым разбойнікам... сьветам круціць, на яго ліха...

^{а)} Сумляваньне. ^{б)} Зварот расейскі— „па хлопца“. ^{в)} Статак. ^{г)} Полён. — дарэшты, зусім, ^{д)} Лугу ля плячоў, заплаўнога. ^{е)} Той, што мудруе. ^{ж)} Хвароба, калі чалавек нібы адзервяне.

Яна злосна скрывіла міну, сашчапіла кулакі і намерылася кінуцца на хлопчыка, зрабіўшы ад вакна некалькі крокаў ^{а)}).

Янка нічога не адказаў Сідару. Галодны ад учарашняга, аслабны, але, ня могшы папрасіць у мацеры есьці, ён пайшоў да возу; усеўся на мяшку з саломаю.

— Янка, Яначка! — радасна кінуўся да яго Хведарка, прыбегшы аднекуль і ўгледзеўшы брата на возе: — Вазьмі й мяне з сабою. я хочу пад'ехаць — я так доўга не катаўся. Янка нічога не адказаў і братку: ён мэрам ^{б)} і ня слухаў, што так рад і так шчыра сустрэў яго зусім нявінны ні ў чым Хведарка. Нават і вокам ня кінуў на яго, калі прыкрыўджаны Хведарка адышоў ад возу, сеў на прызьбе і набочыўся. Не зважаючы на дзяцей, Сідар каля пяці хвілін аб нечым пашаптаўся з Палутаю, а пасья — адвязаў каля і намерыўся ехаць.

— Бывай здарова, Палута! — сказаў Сідар да Палуты і паківаў галавою.

— Бывайце здаровы, ягомасьць Сідар! — дабрадушна адказала Палута і сьледам дабавіла: — вы ўжо там не патурайце яму, ушчувайце ^{в)} добра, калі трэба; я яшчэ падзякую вам за гэта: што з ім цырымоніі разводзіць!..

Сідар засьмяяўся і пагнаў каня.

— Што-ж, Янка, засмуціўся? Баішся ехаць? Кінь нудзіцца! — абярнуўся ён да Янкі.

Янка маўчаў. Гурток цікавых дзетак, якія сабраліся вакол возу, а цяпер русступіліся і глядзелі, як той аддаляўся, крычалі ўсьлед Янку розныя выказы: „Вярніся, Янка, прывязі яблык, як пасьпеюць“. У грамадку дзяцей замяшаўся і Хведарка. Палута-ж, толькі Сідар пагнаў каня, пакінула надворак і вярнулася ў хату. Усё, што здарылася з яе сынкам — мэрам і ня было — адышло на задні плян. Удачлівы заробатак і чародныя клопаты жыцця нахлынулі ёй у голаў і запаланілі яе. І толькі, спусьціўшы якую гадзіну — ужо пасьпеўшы натупацца, зьбегаць на рынак і вярнуцца назад, Палута выпадкова абярнулася думкамі да Янкі; абярнулася і тут-жа ўспомніла што яна нічога не дала яму есьці. Палуту ахапіла мацерына пачуцьцё спагады да свайго дзіцяці, і яна тужліва прамовіла сабе:

— Ах, надзіва, наліха мне! Я-ж і перакусіць яму нічога не дала! Можна і сам ён нічога ня браў? Пэўна, што не! Пэўна, што галодным паехаў, небарака, бо што-ж ён мог знайсцьці? Ах, і прыгнала яго ня добрае, гэтага заразу Сідара!..

Прайшоў цэлы тыдзень пасья гэтага. Была нядзеля. Палута, заклапочаная штоднёвым жыцьцём і яго вымаганьнямі, ні разу і ня ўспомніла пра Янку: ня бачыла перад сабою, і здавалася ёй, што малы спакойліва і памяркоўна нясе сваю службу. Але у нядзелю зранку, зусім зьяняцку, штосьць нейкае перавяло Палутціну думку на Янку: „А маладзец сынок! Бадай прыладзіўся і цяпер паслухмяна выпайняе службу. Ня пашкодзіла, нябось што ўшчунула ^{д)} добра“. І толькі Палута выпусьціла гэту думку, як знадворку данесься ў хату знаёмы голас:

— Палута-а! Палутка-а-а!

а) Полён. — шагоў. б) Нібы. в) Наглядайце, — спраўляйце, карайце. г) Пасварылася, пакарала.

Палута ажно здрыганулася ўсёй пастацьцю і мігам кінулася да вакна. Зірнула — і разам падалася назад, нібы яе хтось адпіхнуў.

— „Ізноў Сідар!“ прамігнула ў яе галаве палахлівая думка. А палуче падумалася, што гэта ня думка, а няпрытомны міжвольны выгук...

— Сідарка-а, чаго-о вы йзноў?! — праз які час стрэла яна Сідара, пераступаючага парог у хату.

— ...Я я... і нават з дрэннаю весткаю—з нарачытаю асьцярогаю, працягаючы рукі да Палуты, гаварыў Сідар.

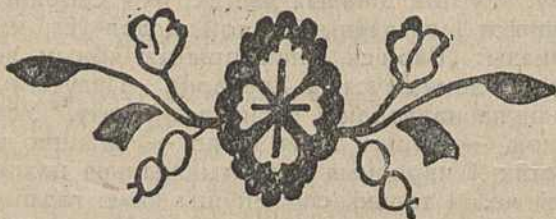
— А што, што, што?!.. — ня могучы ўстаяць на нагах, запытала асавелым голасам Палута.

— Палута-а... Ша-а... супакойся-а... бедная... Твой Янка... утапіўся-а... Вун на возе яго цела... Ідзем узяць.. Учора вынялі з сажалкі... Толькі і знайшлі, што ўгледзелі недаплецены кошык на беразе... — казаў Сідар, ня могучы спыніцца ад горкасьці і спагады да кабеты.

Палута-ж ужо не магла нічога казаць: плач сьціснуў ёй сэрца да болі.

Сідар кінуўся да яе, каб падтрымаць, ¹⁾ але і сам чуў, як калаціліся яго рукі і поцем ^{а)} засьцілаў вочы...

А з усходняга канца мястэчка, праз тры дробных ваконцы, даносіўся ў хату гучны трызвон: то званілі на абедню.

а) Зырок, цемра.

УВАГІ:

Ніжэй паданыя словы, будучы вельмі папулярнымі ў беларускай мове, з боку фонэтычнага і морфалёгічнага аднак выклікаюць спрэчку што да прыналежнасці іх да мовы, а таму патрабуюць асаблівага аб'яснення. Аб'ясненні гэтыя, пэўна-ж, ня вырашаць лёсу паданых слоў у мове, бо жыццё сільнейшае за стаўлення яму правілы і па свайму вырашыць гэты лёс. Словы і аб'ясненні падаюцца, як дыскусійны матар'ял для знаўцаў беларускае мовы, бо дасюль гэтыя словы ўжываліся ў беларускай літэратурнай мове бяз ніякіх засьцярожаньняў. Некаторыя з паданых слоў уведзены тут з іншых прычын.

Словы паданы ў парадку, у якім яны ўжыты ў папярэднім тэксьце. З увагі на брак пад рукой падхадзячых матэрыялаў для азначэньня крыніц справак, аб'ясненні падаюцца ў форме папулярнай. Усе гэтыя аб'ясненні будуць прыложаны і да наступных выпускаў з далучэньнем, пэўна-ж, новых слоў.

1) **трымаць і дзяржаць** — ужываюцца поруч. Добра было-б прыняць якоесь адно. Лепей было-б — апошняе, ад караня якога можна ўтварыць болей тэрмінаў, напр., дзяржава. Дзяржаць — ужываецца значнаю большасцю славянскіх народаў.

2) **моц, мацней і г. д.** — з фанэтычнага боку не беларускае, заходняславянскае. Утварылася з праславянскага — $mojt + j$. Праславянскія злучэньні — $mt + j$, $gt + j$, $kt + j$ — у беларускай мове далі — ч. У слове з даным каранём маем — немач. Іншыя словы — ноч (*нокт + j), печ (*пект + j), свечка (*свѣт + j + ка) і г. д. Слова — моц — не знаходзіць сталага сыноніму ў беларускай мове. У паасобных выпадках з ім сходзіцца — сіла, дуж(ы), магутнасць, крэпкасьць (у Насовіча) і інш.

3) **надта, надта** — выглядае на полёнізм — $nad\ to$. Пры другой ступені прыраўнаньня — беларусы ўжываюць „над“ таксама, але больш усяго — „за“. Слова — надта — лёгка замяняецца ў беларускай мове словам — вельмі.

4) **жагнаць і благаслаўляць** — абодва чужыя. Першае — ад нямецкага — Segnen, другое — старабаўгарскае. З увагі на тое, што першы складнік другога слова — блага — мае ў беларускай мове зусім працілежнае значэньне, чым у баўгарскай (таксама ў іншых паўднёvasлавянскіх і чэскай), беларусы ўжываюць — багаславіць, якое фактычна замяняе свой арыгінал толькі з неабходнасці і ўжываецца хіба толькі з чуцьця славянскай солідарнасці.

5) **енк** — фактычна, польскае — jęк; немагчымае ў беларускай мове, якая юсаў (насовак) ня мае. Мела-б быць — юк, як... У беларускай мове амаль з тым-жа значэньнем ужываецца — стогн, але з адценкам — жалобны стогн (Насовіч). Енк, аднак, вельмі папулярнае ў народзе, як нападаючае гукі.

6) **слуп, аслупець і г. д.** — фонэтычна заходняславянскізм. Паходзіць ад праслав. — *стъл б(п)ъ. Прасл. *ъл + зычны — у беларускай мове даюць — оў, напр. — доўгі, коўтаць і г. д. Тады данае слова пабеларуску правільна мусіць быць — стоўб(п). Так у многіх мясцовасцях і ўжываецца; маем мястэчка — Стоўпцы. Тады — стоўп, стаўпа...

7) **быдла** — трэба лічыць за полёнізм з увагі на канчатковае злучэнне — дл, як падобна-ж у—wiodłem, szedłem і г. д. У беларускай мове тут—чыстае л. Калі глядзець, што карэнь слова—быт—(да-быт-ак), то пераход глухага—т—у звонкае—д—перад звонкім—л—мог стацца і ў беларускай мове, але маем вельмі шмат слоў з роўным значэннем, што бяз спорнага слова (быдла) можна зусім абыйсціся. Маем—дабытак, статак, жывёла, гаўяда, скаціна і інш.

8) **тлумачыць** — падобнага паходжаньня, як і слуп. У старых беларускіх актах—толмачить, толмачъ, тады правільна было-б—таўмачыць, таўмач, але апошня ў беларускай мове мала ўжываюцца.

9) **Владзімі(е)р** — трэба ўважаць за старабаўгарызм, перайшоўшы праз царкву, як і адведзены адсюль — Ладзімер, Ладымер, Ладзік і інш. Пабеларуску трэба было-б — Валадзімі(е)р, (поўнагалоссе), як ужываецца і ў украінскай мове (Володимир)

10) **натхненне** — з каранём — тх,— фактычна—д(о)ых.— Першы — польскі. У апошні час дзе хто ў беларускай мове пачаў ужываць —надыхненне, якое зусім выходзіць з духу беларускае мовы.

11) **скарга** — з увагі на злучэнне — ар — трэба ўважаць за полёнізм, як — targ, гарды. У беларускай мове тут—ор. Слова—скарга—лёгка замяняецца іншым — жальба.

12) **пагарда**—таксама. Хіба лепей ўжываць — пагорда, пагордлівы? У Насовіча — погоржение, тады — пагорджаньне, пагарджэньне; блізкае суды слова — грэблівасць

13) **чуд**, чудны і інш. — заходняславянizm, полёнізм. Паходзіць ад праславянскага — *tjud. — Так славяне называлі суседні, усходні ад сябе народ, найхутчэй фінаў (у велікарусаў—„чюдь белоглазая“). Адсюль утворана — а) штюдъ (старабаўгарскае — вялікан, асілак); б) чуда (у палякоў — cud); в) чужы, чюдь (фінскае плямя). Цяпер у беларускай мове маем, апроч слоў ад караня—чуж—: чудны, чудзіць, чудацк... Тады правільна — чуда. Ужываецца яшчэ — дзіва.

14) **апovesьць**, апавядаць — выглядае на полёнізм з лексычнага боку: powiast і г. д. У беларусаў адназначныя словы твораца з каранём — каз. — Тады лепш — расказ, расказваць.

15) **пяшчотны** — замяняе прывітанае аднойчы слова з гэтым значэннем — кволы (рас. — нежный). Трэба прызнаць, што другое слова (кволы) ня зусім замяняе рас. — нежный; яно мае асаблівы адценак — слабы, ломкі, вялы... Першае — адказвае больш. Тут маем і — пястун (неженка), пясціць і г. д.

16) **абяцаць** — Заходняславянizm, полёнізм. Праслав.—*obъt+ĵ+atъ(и) У нас мела-б быць — абячаць. Але так зусім ня ўжываецца. Ёсць — дакляраваць, прыракаць.

17) **упарты** — полёнізм, падобна, як пагарда і інш. Лепей—упорны, упорлівы.

18) **воблака** — у некаторых мясцовасцях мае форму — вобалака, што зусім згаджаецца з законамі мовы.

19) **Вільготны** — фонэт. польскае. У некаторых мясцовасцях ужываюць — волгкі, воўгкі; у Насовіча — волкі(й), волко, волковатый, волкость. Усё — згодна з законамі беларускае мовы, мусіла-б толькі—л — перайсці ў —ў—. Ужыванае ў расейскай літаратуры — влажны — пэўна старабаўгарызм.

+

B0000000 1949 13 1

C 17